

SEKTÖR

ISSN 1300-1469

KOOPERATİFÇİLİK

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1999

SAYI : 125

MANLI DEVLETİ'NİN

700
KURULUŞ YILDÖNÖMÜ

KOOPERATİFÇİLİK

TARIM EKONOMİSİ

HUKUK

KTİSAT

YÖNETİM

ŞLETME

SOSYAL EKONOMİ

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
TÜRK KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİM VAKFI

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU ORGANLARI

YÖNETİM KURULU

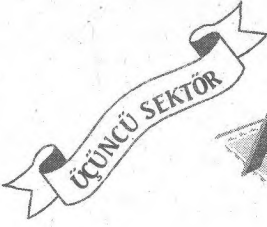
- Başkan** : **Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ**
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Başkan Yardımcısı**: **Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye** : **Doç. Dr. Nevzat AYPEK**
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Kadir ARICI**
G.Ü. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Burhan AYKAÇ**
G.Ü. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Erol DOK**
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye** : **Prof. Dr. Celal ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ**
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **İrfan GÜNDOĞDU**
T. Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği Yayın ve Tanıtım Müdürü
- Üye** : **Yavuz KOCA**
T.M.O. Gen. Müd. Araştırma Planlama ve Bilgi İşlem Daire Başkanı
- Üye** : **Kamil ÖZDEMİR**
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye** : **Yrd. Doç. Dr. Nurettin PARILTI**
G.Ü. İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Doç. Dr. Ahmet TURAN**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Nevzat USLUCAN**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı TÜGEM Bitkisel Üretim Daire Başkanı
- Üye** : **Dr. Selim YÜCEL**
T. Şeker Fabrikaları A.Ş. APK Daire Başkanı

DENETLEME KURULU

- Başkan** : **Mevlüt KAVAS**
Pankobirlik Mali İşler ve Bilgi İşlem Müdürü
- Üye** : **Dr. Vedat UZUNLU**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı TAGEM Genel Müdürü
- Üye** : **Süleyman ERYİĞİT**
Kamu-İş Uzmanı

HAYSİYET DİVANI

- Başkan** : **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : **Metin AKIN**
T. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Hukuk Müşaviri
- Üye** : **Hüsnü POYRAZ**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

ISSN 1300-1469

KOOPERATİFÇİLİK

Temmuz-Ağustos-Eylül 1999 Sayı:125

Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı : 1.500.000.-TL
Yıllık Abone : 6.000.000.-TL
Yurtdışı : 4 \$

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA
Tel : 431 61 25 - 431 61 26 Fax : 434 06 46
İNTERNET : [tkk.@ tr-net.net.tr](mailto:tkk@tr-net.net.tr)
Web Adresi : <http://www.koopkur.org>
Email: admin@koopkur.org

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Celal ER
Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

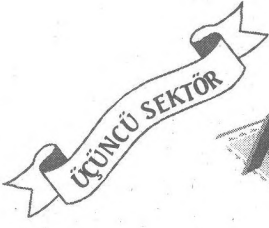
YAYIN KURULU

Başkan : Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Raportör : Doç. Dr. Ahmet TURAN
Üye : İrfan GÜNDOĞDU
Üye : Yavuz KOCA
Üye : Osman OKTAY
Üye : Dr. Selim YÜCEL

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi - Baskı
EKİP GRAFİK

İstanbul Yolu 13 Km. Gersan Sanayi Sitesi
655. Sokak No. 54 Ergazi/ANKARA
Tel : (0.312) 256 92 00 (4 Hat) Fax : (0.312) 256 92 03

KOOPERATİFÇİLİK

Temmuz-Ağustos-Eylül 1999 Sayı:125

İÇİNDEKİLER

Başyazı

Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları

Yavuz KOCA 3

Kırsal Alanda Kooperatifleşme Sürecinde Kadınların Yeri ve Önemi

Doç. Dr. Cennet OĞUZ

Araş. Gör. A. Ülkü MÜLAYİM 6

Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Türkiye Tarımı

Yrd. Doç. Dr. Elâ ATIŞ

Yrd. Doç. Dr. Harun TANRIVERMİŞ

Prof. Dr. Emin IŞIKLI 14

Türkiye'de Hayat Sigortalarının Durumu

Emine ORHANER 27

Kırdan Kente Göç Etmış Ailelerde Kadınların Bazı Beslenme

Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma

Yasemin ERSOY 43

Türkiye'de Sert Kabuklu Meyvelerde Verim,

fiyat ve Gelir Üzerine Belirsizlik Analizleri

Yaşar AKÇAY 56

KOOPERATİFÇİLİK

B A Ş Y A Z I

TÜRKİYE'DE BUNALIM VE DEMOKRATİK ÇIKIŞ YOLLARI (Ahlakî Değerler ve Toplumsal Değişme)

Yavuz KOCA*

Türkiye Bilimler Akademisi (Tuba)'nin proje raporu olan "Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları" adlı kitabı, gerek Türkiyemizin sosyal yapısına ayna tutması gerekse aziz milletimizin karakteristiğine açıklık getirmesi nedeniyle irdeleme gereğini duydum.

Kitap, milletimizin bağrından çıkan bilim adamlarının oluşturduğu altı çalışma grubunun yaptığı çalışmaların, grubun dışındaki yetkin bilim adamlarının da katıldığı tartışmaları müteakip bir bütün olarak kaleme alınan değerli araştırma makalelerinden oluşmaktadır. On altı makalenin yer aldığı çalışmada çok tabidir ki az sayıda katılmadığımız, hatta hiçbir zaman katılamayacağımız görüşlerin yanında altına hiç düşünmeden imza atabileceğimiz çok sayıda görüşlerin olduğunu kabul etmek gerekir. Bu görüşlerin bir bölümünü burada siz okurlarımızla paylaşmak istiyorum.

Boğaziçi Üniversitesi, Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Yılmaz Esmer'in "Ahlakî Değerler ve Toplumsal Değişme" başlıklı makalesinde; *Türk toplumunun son on yıllarda ve özellikle de*

* Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi.

1980'li yıllardan başlayarak hızlı bir değer aşımına uğradığı sık sık dile getirilmektedir. Söylenmek istenen, toplumun adeta bir ahlaki çöküntü içine girdiğidir. Değerlerdeki bu "aşınmanın" sık sık dile getirilen göstergelerinden bazıları ise şöyle sıralanabilir:

- Yaygın bir bencillik ve kişisel çıkarın diğer amaçların önüne geçmesi;
- Maddiyatın ve maddi başarının aşırı önem kazanması;
- Maddiyatın artan önemine paralel olarak, bu amaca ulaşmada her yolun mubah görülmesi;
- Yolsuzluk, rüşvet gibi davranışların bile ayıplanır olmaktan çıkması; adeta "beceriklilik" ve "iş bilirlilik" olarak görülmesi;
- Bu tür davranışların cezalandırılacağı inancının kaybolması;
- Toplumun temel kurumlarına duyulan güvenin azalması;
- Bireylerin birbirlerine güvenmemesi; yaygın bir toplumsal güvensizlik;

Sayın ESMER'in ortaya koyduğu göstergelere katılmamak mümkün müdür? Elbette hayır. Hatta yazarın da belirttiği gibi bu listeye çok sayıda ekleme yapılabilir. Kötüye gidişin ve ahlaki çöküşün göstergeleri olan sözkonusu hususlar milletin atisi açısından endişeyle gözlenmektedir. **Çalmayanın dikkate alınmadığı, az çalananın cezalandırıldığı, çok çalananın ise neredeyse aristokrat, münevver, muteber, entellektüel insan olarak değerlendirildiği, beyaz camda gerdan kırıldığı, açıklama yapması için mikروفon uzatıldığı toplumlarda gençler hangi sınıfa yönelir, yani kimi örnek alır? Buyurun siz cevap verin...!**

Çalışma'nın, değerlerdeki değişim alt başlıklı bölümünde vurgulanan ahlaki çöküntü veya ahlaki yozlaşma oldukça dikkat çekicidir. Yazar "Kişi başına 3.000 dolar civarında geliriyle, Türk toplumunda postmateryalist değerlerin hakim olması elbette beklenemez. Hatta yer yer sanayi öncesi toplum değerlerinin bile yaygın olduğu yöre ve kesimlerden söz edilebilir. Ancak ülkenin heterojen yapısı ve normal değerlerden çok uzak gelir dağılımı, genel ortalamaların anlamlılığını da bir miktar azaltmaktadır." diyerek istatistiki verilerin yer aldığı değer yargılarının kendi aralarında bazen de ülkeler mukayesesiyle incelendiği tabloları yorumlarken bu hususun göz önünde tutulmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

1991 ve 1997 yıllarında insanlara sorulan dört soruya alınan cevaplarda iki şey dikkati çekmektedir. 1991 yılında % 34'lük önceliğe sahip "fiyat artışları ile mücadele"

hedefinin oranı 1997'de %21'e düşerken, 1991 yılında %21 oy oranına muhatap "Ülkede asayiş ve düzenin korunması" hedefi % 38'e yükselmiş. Demek ki Türk insanı, önemli hükümet kararlarında halka daha fazla söz hakkı tanınması, fiyat artışları (enflasyon) ile mücadele ve ifade ve düşünce özgürlüğünün korunmasından önce ülkesinde asayiş ve düzen istiyor. Çünkü biliyor ki, asayiş ve düzenin olmadığı yerde insanın onuru olmaz. **Devlet hakimiyeti; seven, korkutmayan ama saygı duyduran devlet hakimiyeti olmazsa güçlü azınlık zayıf çoğunluğa tahakküm kurar. Bunun sonucu ahlaki erozyon yeşerir ve yeniden demokratik çıkış yolları aranmayan başlanır.**

İnsanımız bir yerlere güvenmek durumundadır. Allaha güvenir, devlete güvenir, orduya güvenir, babasına (dayısına) güvenir... Ama insanlara güvenmez. "Çoğunlukla insanlara güvenebilir" sorusuna verilen cevaplar Türkiye açısından esef vericidir. Sayın ESMER'in çalışmasında Slovenya, Arjantin, Şili, Nijerya, İspanya, Rusya, Japonya, A.B.D., Finlandiya, İsveç ve Türkiye'de bu sorunun cevabında maalesef Türkiye sonuncu durumdadır. Yani bireylerin birbirine güveni açısından en alt sınırdayız. Oranı ise 1990'da %10 iken 1997'de % 6.5'e düşmüş durumda. Yukarıda isimleri yazılı 11 ülke arasında sonuncu olan Türkiye daha geniş bir alanda, 43 ülke arasında ise sondan ikincidir.

Oysa **Türk insanının önemli bir ekseriyeti müslümandır. İslam da kul hakkı Allahın bile affedemem dediği haklardandır. Peki bu güvensizlik niye.** Evet buyuralım ve buna hep birlikte cevap arayalım.

Sonuç şudur ki, Türk milleti her geçen gün mayasından uzaklaşmaya başladı. 1980'li yıllardan başlayarak ta uzaklaşmanın hızı arttı. İnsanlarımız, onur, haysiyet, namus, itibar, vatan sevgisi, kul hakkı, komşu hakkı, oy hakkı, ana baba hakkı, evlat hakkı, süt hakkı, yetim hakkı gibi manevî değerleri demogojik manada zaman zaman dile getirirken, kalb-i manada unuttur oldular. Öte yandan, **devletin malı deniz hakkı, çarpık kentleşme hakkı, demirden çimentodan çalma hakkı, çalışmama ve üretmeme hakkı gibi HAK sözcüğünün yanına yakışmayan olgulara ise sarılır oldular.** Birinci bölüm hak, ikinci bölüm ise batıldır. Batıla sarılma temayülünün olduğu toplumlarda bunalım biter mi? Toplumsal değişme pozitivizme kayar mı? Buyurun bu sorulara da hep birlikte cevap verelim. Efendim!... Neden yüzünüzü buruşturdunuz?

KOOPERATİFÇİLİK

KIRSAL ALANDA KOOPERATİFLEŞME SÜRECİNDE KADINLARIN YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Cennet OĞUZ¹

Araş. Gör. A. Ülkü MÜLAYİM (Ermetin)¹

ÖZET

Türkiye ekonomisi halen tarıma dayalı olup, nüfusumuzun %41'i kırsal alanda yaşamaktadır. Ülke kalkınması için tarımsal kalkınma büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde entegre tarım politikaları oluşturulmalıdır. Tarımsal kooperatifler entegre tarım politikalarının oluşturulmasında en iyi araçlardır. Bu nedenle bu çalışmada, Konya Bölgesinde kırsal alan nüfusu içinde önemli bir yer oluşturan kadınlarımızın kooperatiflere bakış açısı, üyelik durumları ve kooperatifleşme hakkındaki tutumları incelenmiştir.

ABSTRACT

The Turkish economy is propped up agriculture, because the 41 percent of the population is still busy with farming. The agriculture development is very important for the development of the Turkey. So that in our country, on agriculture policy must be put into practice. Agricultural cooperations are the most suitable means to form this agricultural policy. In this study, the women's thought about the cooperations, their membership and their manner's about the organizations of the cooperation are investigated of rural area in Konya.

1. GİRİŞ

2000'li yıllara girerken teknolojinin hızla ilerlemesine rağmen Türkiye tarım ülkesi konumundan hala kurtulamamıştır. Nüfusumuzun %41'i tarım sektöründe istihdam edilmekte ve GSMH içerisindeki payı %14 civarındadır. Bundan dolayı ülke kalkınmasında tarımsal kalkınmaya önem verilmeli, kırsal kesimde öz tüketime yönelik tarımdan pazara yönelik tarıma geçişte bireysel olarak üreticiler ile destekleme sistemi arasındaki ilişkileri sürdürmek için örgütsel bir yapı gerçekleştirilmelidir. Kentsel yaşam biçimi ve kent kültürü kırsal kesim insanını

¹ Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, KONYA

etkilemektedir. Artık kırsal kesimdeki insanımız iletişim vasıtaları ile şehirdeki yaşam biçiminin yoğun baskısı altına girmiştir. Bu ikilem arasında kalan kırsal kesim insanı sosyal, kültürel ve üretimdeki yer bakımından yeni arayışlara girmektedir. Geleneksel üretimi sürdüren insanımıza özlem duyduğu yaşam biçimine kavuşabilmesi için yol gösterilmeli, örgütlenmeye yönlendirilmelidir. Kalkınmanın önemli araçlarından olan örgütlenmede kooperatifleşmeye önem verilmelidir. Kooperatif, fertlerin tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi şekilde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir(1). Günümüzde çiftçinin örgütlenme düzeyi kalkınmanın ve gelişmenin göstergesi haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında zaman tarımın geliştiği, sanayileştiği ve üreticinin de örgütlendiği görülmektedir. Emek ve ürünün değerini bulması, israfın önlenmesi, karlılığın artması, birlik ve beraberliğin oluşturulması ve geliştirilmesi için sosyal ve ekonomik adaletin temeli olan tek kuruluş, tek adres kooperatiflerdir. Kırsal alandaki halkın potansiyelinin harekete geçirilmesi için toplumsal bütünleşme sağlanmalıdır. Bunun için kalkınma programlarında, tarımda kullanılan işgücünde yoğun olarak karşılaştığımız kadınlara da önem vermeli ve kadınların ekonomik potansiyellerinden faydalanma yoluna gidilmelidir. Türkiye’de istihdam edilen kadınların büyük çoğunluğu tarım kesiminde çalışmaktadır. Tarımda yoğun olarak işgücüne katılan kadınlarımızın emeklerinin karşılığını alabilmeleri için kooperatifleşerek hak ettikleri yere ulaşmaları sağlanmalıdır. Hala tarım ülkesi olmamız, ülke kalkınması için kırsal kesimdeki yoğun potansiyelimizi iyi değerlendirmemizi gerektirmektedir. Bu potansiyel içinde büyük oranda yer alan kadınlarımızı unutmamalıyız. Bu makalede kadınların kooperatifleşmeleri ve kooperatiflerde yer almalarının önemi incelenecektir.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın ana materyalini Konya ilinin Altınekin, Beyşehir, Cihanbeyli, Çeltik, Çumra, Karatay, Meram, Sarayönü, Selçuklu ve Seydişehir ilçeleri ve bu ilçelere bağlı 35 köyde yaşayan 100 evli ve dul kadın oluşturmaktadır. Veriler anket yolu ile elde edilerek çeşitli literatürlerle desteklenmiştir. Anket çalışması 1997 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında yapılmıştır.

İlçe ve köylerin seçiminde “gayeli örnekleme” yöntemi, köylerde görüşme yapılacak kişilerin seçiminde ise “basit tesadüfi örnekleme” yöntemi kullanılmıştır.

Kooperatifler hakkında kadınlara; kooperatifin ne olduğu hakkındaki görüşleri, düşünceleri, üyelik durumları, kurulmasını istedikleri kooperatiflerin olup olmadığı ve kadınlara yönelik bir kooperatif kurulması halinde üye olup olmayacakları vb. çeşitli sorular yöneltilerek cevaplar alınmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek, analiz edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Ülkemizde tarımsal amaçlı 8600 kooperatifin 4.5 milyon üyesi bulunmaktadır. Ortak sayısı olarak en fazla sayıya Pancar Ekicileri Kooperatifi sahiptir(2). Türkiye’de tarımsal amaçlı

kooperatiflerin %77'sini 1163 sayılı kanuna tabi olarak kurulan kooperatifler, %19'unu Tarım Kredi Kooperatifleri ve %4'ünü ise Tarım satış Kooperatifleri oluşturmaktadır.

Kooperatiflerin ekonomiye katkılarının; alet-ekipman tedarikinde %15, ilaç tedarikinde %10, gübre dağıtımında %42, yem temininde %10 ve süt işlemede %15 olduğu tahmin edilmektedir(3). Bugün özellikle gelişmiş ülkelerin tarımında kooperatifler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin İngiltere'de gübrenin %23'ünü, sütün tamamını, meyvelerin %55'ini; Fransa'da sütün %60'ını, hububat ve yağlı tohumların %70'ini; Almanya'da sütün %80'ini, sebzelerin %60'ını; Avusturya'da sütün %90'ını; Danimarka'da sütün %87'sini, girdilerin %45'ini kooperatifler temin etmekte ve pazarlamaktadır (4). Ülkemizde insanların kooperatifleşme düzeyi hakkında bir fikir sahibi olabilmek için Türkiye'de ve bazı ülkelerdeki nüfusun kooperatifleşme oranlarına bakmak gerekmektedir. Çizelge 1'de görüldüğü gibi Romanya, İsveç, Finlandiya, Kanada, Bulgaristan ve ABD gibi ülkeler arasında en düşük kooperatifleşme oranı %15.7 ile Türkiye'dedir.

Çizelge 1. Bazı Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye de Nüfusun Kooperatifleşme Oranları

Ülkeler	Kooperatifleşme Oranı (%)
Romanya	62.5
İsveç	41.16
Finlandiya	40.69
Kanada	39.50
Bulgaristan	37.81
ABD	21.87
Türkiye	15.70

Süt kooperatifleri dünyada en yaygın ve en eski olan tarım işleme kooperatifleridir(5). Kırsalda kadını hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin genelde tüm sorumluluğunu üstlenmiş durumdadır. Hayvanların bakımı, beslenmesi, ahır ve ağılların temizliği, süt sağımı gibi faaliyetler kadınların kontrolü altındadır. Yine süt ve süt ürünlerinin değerlendirilmesi görevi de kadınlarımıza düşmektedir. Kırsaldaki aileler için bir sigorta, bir ek gelir olan hayvansal ürünlerin üretimi ve değerlendirilmesi bilhassa bu üretimle ilgilenen kadınların kooperatif çatısı altında örgütlenmesinin sağlanması ile hem aile bütçesine daha fazla katkı sağlayacak, hem de ülke kalkınmasına olan katkısı artacaktır. Ülkemiz açısından önemli olan hayvancılık sektörünün örgütsel yapı içinde geliştirilmesi sağlanmalıdır. Böylece hayvanlarla ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesinde yoğun işgücü ve zaman harcayan kadınlarımızın emekleri karşılık bulacaktır. Gelişmiş ülkelerde hayvancılık sektörü kooperatifler, çiftçi birlikleri, yetiştirici birlikleri, yetiştirme dernekleri gibi çeşitli örgütlenme biçimlerinden yararlanarak sorunlarını çözmüşlerdir (6). Görüldüğü gibi kooperatiflerin ekonomiye olan katkısı küçümsenmeyecek orandadır. Endonezya'daki Puskowanjanti Kadın Kooperatif 29 şubesi ve 16.000 üyesi ile

kredi ve eğitim alanında üyelerine büyük imkanlar sağlamaktadır (7). Hindistan'da yapılan bir araştırmada ise süt üreticisi kadınlar kooperatif şeklinde örgütlenerek 1946'dan beri Süt Üreticileri Birliği olarak köy seviyesinde çalışmalar yapmaktadırlar. Burada kırsal alanda istihdam edilen işgücü, toplam işgücünün %79.27'si olarak belirlenmiştir ve bu işgücünün %46.18'ini kadınlar oluşturmaktadır. Süt üretimi bütün ülkede ek gelir olarak ve genelde kadınlar tarafından yapılmaktadır (8). Ülkemizde çalışan kadınlarımızın %72.5'i tarım sektöründe, %17.8'i hizmetler ve %9.7'si de sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Ülkemizde istihdam edilen nüfusun %29.13'ü kadın nüfustur. Tarımda bu oran %46.59'dur(9). OECD ülkelerinde kadınların istihdama katılma oranları, kuzey ülkelerinde en yüksek (1987, İsveç %78.8), Akdeniz ülkelerinde ve Hollanda'da ise en düşük seviyededir(10).

Konya Bölgesinde yaptığımız araştırmada kadınların GSÜD'ne olan katkıları %24 olarak belirlenmiştir. Kadınların tarımsal üretime ve dolayısıyla kalkınmaya olan katkıları göz ardı edilemez. Kadınıımız kırsal alanda iktisaden faal durumdadır. Hatta son yıllarda kırsal alanda daha iyi hayat seviyelerine ulaşmak, gelir düzeyini artırmak için erkekler tarım dışı alanlara kayarken kadınıımız tarımdan daha fazla sorumlu hale gelmeye başlamıştır ve bütün aktivitelerde en önde yer almaktadır. Fakat eğitim seviyesinin düşük olması, aile tipi, geleneklerin baskısı gibi pek çok sebeplerden dolayı bazı kararları almakta çekimser davranmaktadır. Para, piyasa gibi olaylardan habersizdir. Bu yüzden ekonomik potansiyellerini tam olarak sergileyememektedir. Bunun için kadınıımız birlikte hareket etmeye yöneltilmeli, örgütlenmeye teşvik edilmelidir. Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde anket yapılan kadınların eğitim durumu incelendiğinde kadınların %14'ü okur-yazar olmayan, %3'ü okur-yazar olan ancak ilkokulu bitirmemiş, %77'si ilkokul, %4'ü ortaokul ve %2'si lise mezunudur. Eğitim düzeyinin düşük olması kadınlarımızın tek başlarına karar alma ve harekete geçmede cesaretlerini kırmaktadır. Bu nedenle toplu olarak hareket etme ve örgütlenme bir kez daha önem kazanmaktadır. Çağdaş toplumun örgütlü toplum olduğu noktasından hareket eden gerek hükümet kuruluşları gerekse hükümet dışı kuruluşlar örgütlenmeyi teşvik edici faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Tarımda küçük işletme sayısı çok fazla olan ülkemizde çiftçinin örgütlenmesi kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi dolayısıyla ülke kalkınması için önemli bir unsurdur. Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınması için gerekli olan örgütlenmede yetersiz eğitim problemi bizi engellemektedir. Kırsalda eğitim seviyesinin düşüklüğü kooperatifleşme sürecinde eğitim ilkesinin ihmal edilmesi ve gerektiği gibi önem verilmemiş olması tarımsal örgütlenmenin gelişmesini engelleyen önemli bir faktör olmuştur. Tarımsal örgütlenme için kırsal halkın tamamen eğitimi ele alınmalı, bu konuda bilinçlenmeleri için ayrı bir eğitim programı düzenlenmeli ve burada kadınların eğitimine daha fazla özen gösterilmelidir. Çünkü incelenen işletmelerde kadınlar tarımsal ve tarım dışı işlerin yanında ev işleri, çocuk bakımı-beslenmesi, hayvan bakımı-beslenmesi, süt sağımı gibi işlerle de yoğun olarak ilgilenmektedir. Bu işletmelerde kullanılan aile işgücü içinde kadının oranı %51.45'dir. Toplam işgücü kullanımında

ise %40.75'i aile kadın işgücü, %12.78'i yabancı kadın işgücü olmak üzere %53.53 oranındadır. Yörede kadınlar aile tüketimi için sebze üretimi, fasulye, pancar, nohut gibi bitkilerin çapalanması, hasadı ile ilgili işlerle, hayvan bakımı, beslenmesi ve süt sağımı ile doğrudan ilgilenebilmektedir.

Konya Bölgesinde yapılan bir çalışmada toplam iktisaden faal nüfusun %81.3'ünü tarımda çalışan kadınların oluşturduğu tespit edilmiştir(11). Nijerya'da yapılan bir çalışmada ise kadınların hem işletme dışında hem de işletmede büyük oranda çalışmakta olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında kadın çiftçiler çok küçük çapta da olsa toprak hazırlığı (%18.6), tarla temizliği (%12) gibi işletmenin tüm faaliyetlerinde aktif olarak çalışmaktadır. Teknolojik gelişmelerle işçi talebi ve işlerin zamanında bitirilmesi için işleri kolaylaştırıcı aletlerin az veya uygun olmaması gibi sebeplerle en fazla ekim, yabancı ot mücadelesi, gübreleme gibi işlemlerde tüm sorumluluğu almaktadırlar(12). Kadın tüm bu sorumluluklarla beraber evin ve diğer aile fertlerinin de yükünü taşımaktadır. Kadından ve ekonomik potansiyelinden daha iyi yararlanabilmek için tek çare kadınınızın örgütlenmesidir. Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde kadınlarımızın %14'ü pancar kooperatiflerine, %5'i de TKK'lerine olmak üzere %19'u fiilen kooperatiflere üyedirler. Araştırma alanındaki kadınların kooperatif hakkındaki düşünceleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Araştırma Alanındaki Kadınların Kooperatif Hakkındaki Düşünceleri

Kadınların kooperatif hakkındaki düşünceleri	Oran (%)
Kooperatifler faydalı, fakat hizmetleri yetersizdir.	7
Halkın güçlerini birleştiren, ortaklık ve yardımlaşmayı sağlayan kuruluştur.	8
Üretilen ürünleri değerlendiren, pazarlamayı sağlayan, sermayeleri birleştiren kuruluştur.	8
Kara gün dostu, örgütlenmeyi sağlayan kuruluştur.	9
Sütleri alan, girdi temin eden ve su dağıtımını sağlayan kuruluştur.	12
Kooperatif hakkında hiçbir bilgisi olmadığını söyleyenler	16
Cevap vermeyenler	40

Araştırma alanındaki kadınların %16'sının kooperatif hakkında hiçbir fikri yoktur. Deneklerin %7'si kooperatiflerin faydalı bir kuruluş olduğunu ancak hizmetlerinin yetersizliğini; %8'i halkın güçlerini birleştirerek hizmete yönelik işlerin yapılmasında ortaklık ve yardımlaşmayı sağlayan bir kuruluş; %8'i tarımsal ürünlerin değerlendirilmesine ve pazarlamasına yardımcı olan, üreticilerin gelirlerinin artırılması için sermayelerini birleştiren bir kuruluş; %9'u belirli bir amaç için bir araya gelen insanların üye olduğu, zor günlerin dostu, insanları örgütlenmesini sağlayan kuruluş; %12'si ise sütlerini alan, girdi temin eden, kredi veren, su dağıtımını sağlayan bir kuruluş olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların %40'ı ise cevap vermemiştir. Çizelge 3'de ise kadınların kooperatiflerin faydalı olup olmadığı hakkındaki düşünceleri verilmiştir.

Çizelge 3. Araştırma Alanındaki Kadınların Kooperatif Faydaları Hakkındaki İnançları

Kadınların kooperatif hakkındaki inanç durumları	Oran (%)
Kooperatifin faydasına inananlar	64
Kooperatifin faydasına inanmayanlar	19
Bu konu hakkında fikri olmayanlar	17

Araştırma alanındaki kadınlarımızın %64'ü kooperatiflerin faydasına inanmakta, %19'u inanmamakta ve %17'si ise bu konuda fikir beyan etmemektedir. Bölgede kooperatifleşme bilinci olmakla birlikte henüz yeterli seviyede değildir. Köyünde kooperatif kurulmasını isteyen kadınlarımızın oranı %41'dir. Bu kadınlarımızın yaşadıkları bölgelere kurulmasını istedikleri kooperatifler Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. Araştırma Alanındaki Kadınların Yaşadıkları Bölgelere Kurulmasını İstedikleri Kooperatifler ve Oranları (%)

Kurulması İstenen Kooperatif Çeşidi	Oran (%)
Pancar kooperatifi	4.88
Sulama birliği	4.88
Kadınları geliştirme kooperatifi	9.76
Üretim-tüketim ve pazarlama kooperatifi	9.76
Tarımsal kalkınma kooperatifi	12.20
Süt kooperatifi	14.63
Tarım Kredi Kooperatifi	14.63
Hayvancılığı geliştirme, hayvan sağlığı-bakımı vb. kooperatif	14.63
Halı vb. el sanatları ile ilgili kooperatif	14.63

Bu kadınların %4.88'i yaşadıkları bölgelere pancar kooperatifi, %4.88'i sulama birliği, %9.76'sı kadınları geliştirme kooperatifi, %9.76'sı üretim-tüketim ve pazarlama kooperatifi, %12.20'si tarımsal kalkınma kooperatifi, %14.63'ü süt kooperatifi, %14.63'ü TKK, %14.63'ü hayvancılığı geliştirme, hayvan sağlığı ve bakımı vb. bir kooperatif, %14.63'ü halı ve diğer elişleri ile ilgili bir kooperatif kurulmasını istemektedirler.

Ayrıca kadınlara yönelik bir kooperatif kurulması halinde kadınlarımızın üyelik hakkındaki düşünceleri Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Kadınlara Yönelik Bir Kooperatif Kurulması Halinde Üyelik Durumu

Kadınların Düşünceleri	Üye Olma Oran (%)
Üye olurum	45
Üye olamam	43
Çekimser	12

Kadınlara yönelik bir kooperatif kurulması halinde araştırma alanındaki kadınların %45'i üye olabileceğini, %43'ü üye olamayacağını, %12'si ise bu konuyu böyle bir şey olmadığı için daha önce hiç düşünmediklerini, eşi isterse üye olabileceğini, bu konuda çekimser olduğunu belirtmiştir.

Kırsal kalkınma köylü üreticilerin gittikçe pazar ekonomisiyle ve devlet kurumları ile bütünleşmesi sonucunu doğurmuştur. Pazar için üretim yapan çiftçi ailesinde aile içi iş bölümünde de bir takım değişiklikler yaşanacaktır. Bu yapı içinde kadının yükü biraz daha artacaktır. Bu yapının kırsaldaki kadının lehine işlemesi, kadının günlük yaşamdaki gücünü artırabilmesi için bölgede ve hatta ülkede özellikle kadınlarımızın örgütlenmesine önem verilmelidir. Kooperatif kanalı ile elde edilen gelirler köyde çözüm bekleyen başka sorunların çözümünde kullanılarak dengeli bir kalkınma sağlanabilir. Kooperatifler elde ettikleri gelirlerle köydeki tarım dışı alanlarda yeni işyerleri ve çalışma ortamları hazırlayabildikleri takdirde (el sanatlarının geliştirilmesi, tarıma dayalı sanayi tesisleri vb.) kendi alanlarının dışına da taşarak köy kalkınmasına da yararlı olacaklardır. Kadınlarımızın bu tür tesislerde yoğun istihdamı da sağlanmalıdır. Köy kalkınma kooperatifleri, ülkenin sosyo-ekonomik yapısına uygun olarak örgütlendiklerinde kalkınma sürecine birçok bakımdan katkıda bulunabilirler. Bireylerin becerilerinin geliştirilip kırsal yörenin ekonomik ve sosyal yapısına katkılarının artırılması gerekmektedir. Globalleşen dünyada ülkemizin hak ettiği yere ulaşabilmesi için ülke kalkınmasında tarıma gereken önem verilmeli, entegre tarım politikaları oluşturulmalıdır. Tarımsal kooperatifler, entegre tarım politikalarının oluşturulması ve ekonomik ve sosyal kalkınma için en iyi araçlardır. Diğer bir ifade ile kooperatifleşme bir amaç değil, asıl amaca ulaşmanın bir aracıdır. Kooperatiflerin amaçları çok fazla ve ekonomik, sosyal veya kültürel niteliklerde olabilir. Bu amaçlar kooperatif ortamları veya kooperatif kuruluşlarının her düzeydeki yetkilileri tarafından belirlenir. Resmî ve yarı resmî kuruluşlarda bu amaçların belirlenmesinde etkili olabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin ve belirli ekonomik güç çevrelerinin kooperatiflerin genel sosyo-ekonomik kalkınmaya katılımı konusunda birçok beklentileri vardır. Oysa, ülkemizde kooperatiflerle ilgili uzun dönemli kooperatif politikasının olmayışı zaman zaman devletle kooperatifler arasındaki çeşitli görüş ayrıcalıklarının doğmasına neden olmaktadır. Buradaki olumsuzluklar giderilmeli ve Hindistan, Pakistan, Japonya vb. pek çok ülkede olduğu gibi ekonomik ve sosyal kalkınmada kooperatiflere önem verilmelidir. Ülkemizin yapısına uygun, kalkınmadaki etkisi tam olarak sağlanabilecek kooperatif politikasının belirlenmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Kalkınma projelerinde ve kooperatiflerde kadınlarında etkinliğinin sağlanması hem kadınların potansiyellerini harekete geçirecek, hem de ekonomiye katkı sağlayacaktır. Ayrıca gelir düzeyi artan çiftçi köyünde kalarak hem köyden kente olan olumsuz göç önlenmiş olacak hem de yeni yatırımlara kaynaklık edebilecektir. Kırsal alandaki kalkınmada diğer kesimlerde olduğu gibi gelirle doğru orantılıdır. Toprağı olan, üretim yapan, kazanan çiftçi ürününü değerlendirebilirse, yani pazar korkusu

olmaz ise geleceğe daha farklı bakabilecektir. Kooperatif halinde güçlenmesi, yeni tesislerin kurulmasını da beraberinde getirecektir. Böylece, köy bazındaki kalkınma ülke geneline taşınabilecektir. Aksi takdirde kırsal kesimde %41'i yaşayan bir ülkenin doğrudan sadece sanayileşme ile kalkınmasını düşünmek herhalde iyimserlik olur.

KAYNAKLAR

1. Mülâyim, Z.G., 1992. Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları, Ankara.
2. Pankobirlik İstatistik Yıllığı. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği, Pankobirlik Yayınları No:6, Ankara.
3. Çıkin, A., 1992. "Tarım Kesiminde Kooperatif Örgütlenme ve Tarımsal Kooperatifçilik Politikası" TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası'92 Sempozyumu' 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı. Ankara 7-10 Ocak.
4. Engindeniz, S., Güler, S., Oktay, E., Karahan, Ö., 1994 "Tarımda Üretici Örgütlenmesine Yönelik Yayımların Yaklaşımları ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi 8-9 Eylül 1994, İzmir, sy:307-401.
5. Smith, L.P.F., 1961. The Evolution of Agricultural Cooperation Oxford. 54.
6. Koçtürk, O. M., Cebeci, A. N., 1995. Hayvancılık Sektöründe Yetiştirici Birlikleri Yaklaşımı ve Nazilli ÖR-KOOP Örneğinin İncelenmesi. Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu 27-29 Eylül 1995, İzmir. T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:27. sy:172-180.
7. Horwith, B., 1989. Genden Issues in Agriculture and Natural Resource Management. A.I.D.
8. Punjraht, S.J. 1989. India's All-Women Dairy Cooperatives Review - of - International Cooperation, 82:4.
9. Anonymous, 1997. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, DİE, Aylık İstatistik Bülteni IX-X. Ankara.
10. Anonymous, 1992. Kadınların İşsizliği ve İstihdamı. İşçi ve İş Bulma Kurumu İstihdam Seminerleri 1. Yayın No:272. Ünal Ofset Matbaacılık Sanayii Ltd. Şti. Ankara.
11. Oğuz, C., 1995. Konya İli Kırsal Toplum Yapısı İçinde Hayvancılığın Gelişmesinde Kadının Rolü. S.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi 6(8):59-73. 1995. Konya.
12. Chikwendu, D.O., Arokoyo, J.O., Women and Sustainable Agricultural Development in Nigeria. Journal of Sustainable Agriculture 11(1), 1997.

KOOPERATİFÇİLİK

SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMSAL KALKINMA VE TÜRKİYE TARIMI

Elâ ATIŞ¹

Harun TANRIVERMİŞ²

Emin IŞIKLI³

ÖZET

Bu çalışmada sürdürülebilir tarımsal kalkınma olgusu çeşitli yönlerden tanımlanmıştır. Ayrıca Türkiye tarımı sürdürülebilir kalkınma yönünden makro düzeyde değerlendirilmiş ve bu konuya ilişkin yaklaşımlar analiz edilmiştir. Ülkemizde son 10-12 yıldan itibaren sürdürülebilir tarımsal kalkınma alanında etkin politikalar oluşturulmamış ve uygulanmamıştır. Bu çalışmada Türkiye tarımının sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için alınması gereken önlemler de vurgulanmıştır.

SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT AND THE TURKISH AGRICULTURE

ABSTRACT

In this study, the phenomenon of sustainable agricultural development was assessed from the view point of sustainable development in the macro level and the approach to this subject was analysed. In Turkey, the efficient policies related to sustainable agricultural development were not created and implemented for 0-12 years. The measures which are taken into account were emphasised to achieve the sustainability of Turkish agriculture in this study.

1. GİRİŞ

Bu yazının öncelikli amacı; sürdürülebilir Tarımsal kalkınma (STK) olgusunu çeşitli yönleriyle tanımlamak, hangi unsurları ortaya koymak ve nasıl gerçekleştirilebileceğini incelemektir.

¹ Yrd. Doç. Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

² Yrd. Doç. Dr., A.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

³ Prof. Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Diğer önemli bir amacı da, Türkiye tarımda bu uygulamaların ne ölçüde yer aldığını ya da Türkiye’de bu konuyu nasıl yaklaştığını ve neler yapıldığını analiz etmeye çalışmaktır.

Bir takım istatistiksel veriler kullanarak bölgesel ve rakamsal bazı analizlerden ziyade, konu, ilgili literatürden derlenen bilgiler ışığında incelenmiştir. Ayrıca teknik ayrıntılara, bilerek, girilmemeye çalışılmış ve genel bir çerçeve çizilmeye gayret edilmiştir. Konuya, sosyal, ekonomik ve yapısal yönden yaklaşılmıştır. Bu yönüyle de, daha önceki çalışmalardan farklı bir bakış açısıyla konu ele alınmıştır.

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi ve ekonomik kalkınmayı yapabileceği potansiyel katkılar dikkate alındığında, bizzat tarım sektörünün kendisinin kalkındırılması ve bu kalkınmanın da sürdürülebilir nitelikte olması zorunluluğu kolayca görülmektedir.

Ne var ki, son 10-12 yıldır Türkiye’de ilgili kesimler tarafından söylenmesine ve telaffuz edilmesine karşın, bu alanda belirgin ve istenilen düzeydeki gelişmeler olduğunun söylenmemesi konunun önemini ve karşılaştığı güçlüklerin yenilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımla da, yazının son kısmında; karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik bazı politika önerileri verilmeye çalışılmıştır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA, SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA ve SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMSAL KALKINMA

Sürdürülebilir tarımsal Kalkınma (STK) sürdürülebilir Kalkınma (SK) ve Sürdürülebilir Kırsal kalkınma (SKK) anlayışının tarım sektöründe uygulanan bir uzantısı olarak, kısaca, tamamlanabilirse de, gerçekte, çok farklı tanımlarla karşılaşılmaktadır.

SK, herkesin birleştiği şekilde, Bruntland Raporunda “gelecek kuşakların ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılama yetenek ve olanaklarını ortadan kaldırmaksızın, bugünkü kuşağın ihtiyaçlarının karşılanması” olarak tanımlanmaktadır.

Bir başka deyimle, SK, doğal kaynak tabanının korunması ve yönetimi içerdiği kadar, bugünkü ve gelecek kuşakların isteklerinin karşılanmasını ve bu alanda devamlılığın sağlanmasını gerçekleştirmek için, her türlü teknolojik ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasını da kapsayan bir yaklaşımdır (1).

O halde, bir yandan kalkınmanın olması ve diğer yandan, daha önemli olarak da, bunun sürdürülebilir nitelik taşıması zorunludur. Nitekim, Pearce, Barbier ve Markandya da, kalkınmadan hareketle SK’yi tanımlamaktadırlar. Kalkınma, kişi başına reel gelirdeki artışlar, toplumun sağlık ve beslenme koşullarındaki iyileşmeler, eğitimdeki düzenlemeler ve başarılar, kaynaklara ulaşım ve kullanım ile gelir dağılımındaki düzenlemeler ve temel özgürlükteki artışlar gibi unsurların bir bileşkesi olmaktadır. Buradan hareketle de SK’yi, kalkınmanın getirilerinin zaman içinde kararlı şekilde artış gösterdiği bir durum olarak ifade etmektedirler(2)

Her ne kadar, SK’yi, farklı yaklaşımlarla, farklı şekillerde tanımlamak ve yorumlamak kabilsiz de; ortak olan unsurların başında; yenilenmeyen kaynakların, geleceğe yönelik kullanımını dikkate alarak, belirli bir tüketim düzeyini indirilmesi ile ilgili değişim sürecinin varlığı

gerekmektedir. Gerçekten de SK bir değişim sürecidir. Bu süreç içinde, kaynakların, geleceğe yönelik kullanımlarını dikkate alarak, belirli bir tüketim düzeyine indirilmesi ile ilgili değişim sürecinin varlığı gerekmektedir. Gerçekten de SK bir değişim sürecidir. Bu süreç içinde, kaynakların kullanımı, yatırımların yönlendirilmesi, teknolojik gelişmenin yönünün seçilmesi ve kurumsal değişikliklerin yapılması gerekir. Bunlar yapılırken de; hepsinin birbiriyle uyum içinde, insanlığın bugünkü ve gelecekteki beklentilerini karşılama potansiyelini zenginleştirici olma zorunluluğu bulunmaktadır (3).

Bu arada, Dünya Bankasının çalışmalarında, SK'nın yukarıda belirtilen nitelikleri doğrultusunda; sefaletin önlenmesi, kalkınma ile nüfus arasında belli bağlantıların kurulması, insan sağlığının korunması, yerleşim alanlarının düzenlenmesi, ekolojinin korunması, arazilerin insan sağlığının korunması, yerleşim alanlarının düzenlenmesi, ekolojinin korunması, arazilerin etkin kullanımı ile çölleşme ve ormansızlaşmanın önlenmesi, tarım sektörü ile ekonominin diğer sektörleri arasında bağın kurulması, biyolojik çeşitliliğin korunması, bilim ve biyoteknoloji arasındaki bütünleşmenin sağlanması, kıyı alanlarının korunması, bütün kalkınma programlarında sosyal ve kültürel değerlerin bütünleştirilmesi, katılımcılığın artırılması programında sosyal ve kültürel değerlerin bütünleştirilmesi, katılımcılığın artırılması, genç nüfus için etkin yatırımların yapılması, kadınların işlevleri ile birlikte yerel halkın ve yönetimin güçlendirilmesi, gönüllü kuruluşların teşvik edilmesi, uluslararası yasal araç ve mekanizmaların geliştirilmesi vs. gibi çok farklı unsurları içerdiği de belirtmektedir (4).

Daha özet bir biçimde ifade edilmek istenirse, SK dört önemli öğeyi içeren bir niteliğe sahiptir. Bunlar da; mevcut ve gelecekteki nüfus için gıda güvenliğinin sağlanması, bunlara yeterli istihdam ve gelirin yaratılması, doğal ve çevresel kaynakların korunması, halkın kararlara ve yönetime daha aktif ve etkin katılımın sağlanmasıdır. Uygulamada bunların öncelik derecelerinin farklı olabileceği de belirtilmektedir (5). Diğer yandan, SK'nın bu nitelikleri çerçevesinde, sınırlı kaynaklara olan talebi etkin olarak değerlendirildiği, doğal kaynakları koruma özelliğinin olduğu, yerel ve yenilenebilir alternatif kaynakların kullanımını yönlendirdiği, kendi kendine yetiştirdiği, hayatı zehirli maddelerden korumayı hedeflediği, tüm yaşamın temel değerlerini iyileştirmeye yöneldiği de ifade edilmektedir. Ayrıca, fakir ve güçsüzlerin ihtiyaçlarını karşılayamayan bir kalkınmanın sürdürülebilir olmadığı da belirtilmektedir (6).

Bu bilgiler ışığında SKK'nın ve STK'nın da, belirtilen bu temel unsurları, kırsal alanlar ve tarım sektörü açısından, taşıması gerekmektedir. Çünkü, SK'dan giderek SKK'ya ve oradan da STK'ya ulaşmaktadır.

Genel bir yaklaşımla, kırsal kalkınma, kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların iyileştirilebilmesi için, kendi çabalarının kamu kesiminin işbirliği ile kalkınma yönünde harekete geçirilmesi, ulusal kalkınma gayretlerine katkıda bulunma sürecidir. Daha açık şekilde, kırsal alanlarda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen ve diğer kırsal mesleklerden sağlayan toplulukların, çağın koşullarına uygun yaşam düzeyine kavuşturulması için bu yönde bir gereksinim duygusunun yaratılması ve sonra onlara bu uğurda maddi ve manevi yardım

yapılarak bunların demokratik yoldan kalkındırılmalarının sağlanması sürecidir (7). Bu itibarla da sosyal, siyasal, ekonomik, teknik, çevresel, kurumsal, hukuksal etmenlere göre şekillenen geniş kapsamlı bir uygulama olup, içerisinde çoğunlukla tarımsal hizmetler de ağırlık olarak yer almaktadır (8)

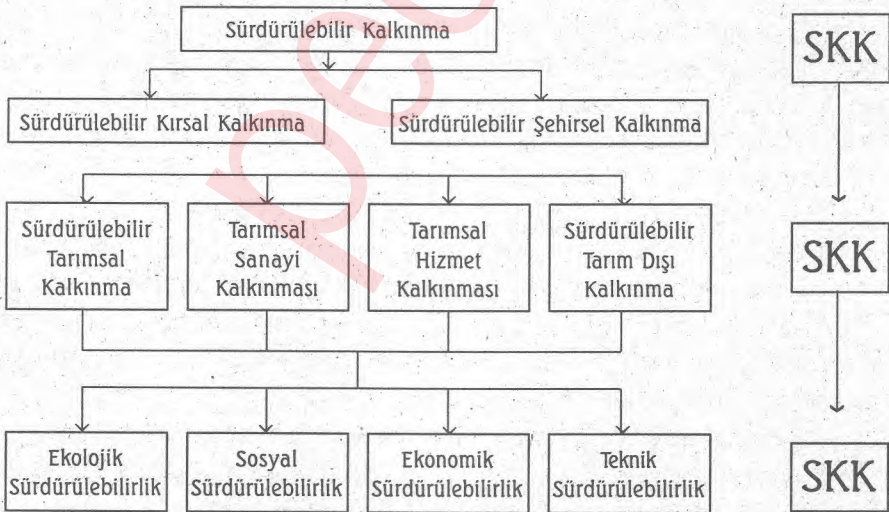
Bu şekilde tanımlanan kırsal kalkınmanın SKK niteliğinde olabilmesi için de, sürecin tümünde mevcut ve gelecekteki nüfusun ihtiyaçları ile yenilenebilir kaynakların birlikte düşünülmesi ve kullanım dengesinin kurulması zorunluluğu bulunmaktadır. Nitekim, SKK'nın amaçları arasında, insanların motivasyonunun artırılması, gıda güvenliğinin sağlanması (fiziksel çevrenin korunması), istihdam ve gelir gelişiminin sağlanması (etik düzeyi koruma) gibi unsurlar yer almaktadır (5).

Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmanın yaratılması ile ilgili hizmetler arasında, özellikle tarım sektörü ile doğrudan veya dolaylı şekilde ilgili olanlar önemli bir yer tutmaktadır.

Kırsal kalkınmanın olabilmesi, kırsal kesimin yaşanacak duruma getirilmesini, tarımsal gelirlerin artırılmasını ve kırsal alanda, teknik, sosyo ekonomik karakterli bir seri iyileştirme de gerektirmektedir.

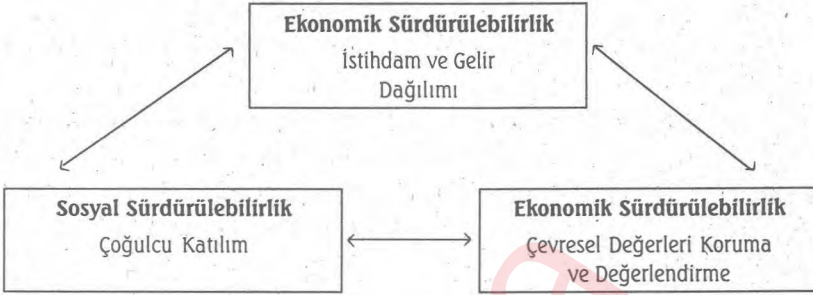
Kırsal alanlar, genellikle, tarımsal uğraşların olduğu yerler olduğu için Kırsal Kalkınma gelişmekte olan ülkelerde Tarımsal Kalkınma ile eş anlamlı olarak düşünülmektedir. Gerçekten de, bu süreçte Tarımsal Kalkınma, diğer unsurların yanında, önemli bir yere ve etkiye sahip bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Unsurları

Şekilde de görüldüğü gibi, STK SKK'nın uzantısıdır ve SKK STK'yı da kapsamaktadır. Şüphesiz, aralarında belirli bir bağ ve bütünleşmenin olması da zorunludur. Yani, SKK'nın sağlanabilmesi için STK ile birlikte tarım dışı kalkınmanın da gerçekleştirilmesine ihtiyaç hissedilmektedir. Bu bakımdan da, ekonomik, ekolojik, sosyal ve teknik sürdürülebilirliğin (şekil 2) bir arada yaratılması gerekmektedir.

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Üç Yönü

STK, doğal kaynakların insanlığa sağladığı faydayı olumsuz etkilemede ve çevrenin kalitesini bozmadan, tarımsal kalkınmanın sağlanması sürecidir. Temel amaç, mevcut ve gelecekteki talebi karşılayacak yeterli gıda üretiminin sağlanması, toplam kaynak stokunun verimli kapasitesinin teşvik edilmesi, yoksulluğun azaltılması, gelecek kuşakların sağlıklı bir çevre içinde yaşamasını engellemeden tarımın geliştirilmesidir. Daha net bir ifade ile, tarımsal kalkınma süreci içinde bölgeler ve kuşaklar arasında eşitliğin sağlanmasıdır (9).

Tarımdaki kalkınmanın sürdürülebilir olması ancak tarımda önemli olan arazi, su gibi kaynaklarla bitkisel ve hayvansal genetik kaynakların zaman içinde korunması ile mümkündür. Tarımdaki kalkınmanın, çevresel olarak herhangi bir olumsuz etkisi yoksa, teknik olarak uygun ve yürütülebilir ise, ekonomik yönde tutarlı ve yaşatılabilirse ve sosyal olarak kabul edilebilir niteliği olması halinde sürdürülebilir olacağı belirtilmektedir (1).

Bununla beraber, STK'nın kapsamı ile ilgili olarak, yaygın ekolojik tarım uygulamaları öngören stratejilerden, önemli çevresel düzeltmelerde takviye edilmiş serbest rekabete dayalı tarımsal pazarların yaratılmasına varan yaklaşımlar gibi farklı görüşlere de rastlanmaktadır (1). Hatta, tüketim için ayrılan tarımsal gelir zaman içinde, belirli bir düzeye ulaşıyorsa ve kararlı seyrediyorsa yani, gelir düzeyi kullanılan kaynakları yenileyebiliyorsa, ancak o zaman tarımsal sistemin sürdürülebilir olduğu kabul edilmektedir (6).

Bu yaklaşımlardan hareketle, STK'nın çevresel, teknik, ekonomik ve sosyal öğeleri içeren bir niteliğin olduğu ve aşağıdaki dört temel hedefi gerçekleştirmeye yöneldiği belirtilmelidir:

- Zaman içinde tarımsal gelişmesinin ve büyümesinin sağlanması,
- Toplumda yoksulluğu azaltılması,

c) Sürdürülebilir doğal ve tarımsal kaynakların kullanımı ve yönetimde etkinliğin gerçekleştirilmesi, çevreye olan olumsuz etkilerin giderilmesidir.

Belirtilen bu hedeflere ulaşılması, daha doğru bir ifade ile, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, geçmişteki durum mevcut performans ve gelecekteki talep gibi birbirleriyle doğrudan ve dolaylı şekilde ilişkisi olan bir seri faktörün bir arada ele alınmasına ve birbirini tamamlayıcı niteliğe ulaştırılmasına bağlı görülmektedir. Bunlar açısından da;

a) Tarımsal gelişmenin, çevrenin ve ekolojik dengenin korunması ile birlikte gerçekleştirilmesi,

b) Mevcut kaynakları etkin kullanırken yenilebilir kaynakların yaratılması, nüfus-toprak ve kalkınma ilişkisinin kurulması,

c) Tarımda ekonomik ve ekolojik dengenin sağlanması, ekonomi ve ekoloji ilişkisinin kurulması, ekosistemin korunması,

d) Ekonominin diğer sektörleri ile tarımın bütünleşmesinin sağlanması,

e) Çevre dostu tarımsal üretim ve girdi kullanım yöntem ve düzeylerine ulaşılması,

f) Kullanılacak üretim, pazarlama ve yayım yöntemlerinde ve uygun teknolojilerin seçiminde sürdürülebilirlik yaklaşımının esas alınması,

g) Tarımdaki eğitim, öğretim sisteminin iyileştirilmesi ile kadınların kırsal alanlardaki uygulama ve kararlardaki işlevlerinin artırılması,

h) Kırsal toplumun sağlığının korunması ve daha iyi yaşam standardına ulaştırılması,

i) Tarımda üretici örgütlenmesi ile birlikte tarıma hizmet veren kuruluşların ve gönüllü kuruluşların işlevlerinin artırılması ve kararlara katılımçılık esasının getirilmesi, kurumsal düzenlemelerin yapılması,

j) Köy yasaları da dahil alana dönük bazı yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılması,

k) Özellikle belirli bölgelerde Entegre Kırsal kalkınma yaklaşımının benimsenmesi ve önceliği alması,

l) Uluslararası ilişkiler ve anlaşmalarda uluslararası pazarlarda tarıma özgü niteliklerin dikkate alınması,

m) Tarımdaki araştırma ve geliştirme çalışmaları ile tarımsal yapıdaki düzenlemelerin sürdürülebilirliğini sağlayacak nitelikte olması ve nihayet

n) Uygulanacak üretim, pazarlama, destekleme düzenlemelerinin ve politikalarının sürdürülebilirlik hedefine uygun düşecek kapsam ve nitelikte belirlenmesi sayılabilir. (1)

Gerçekten, tarımsal kalkınmanın önemli koşullarında birisi, tarımda gelirlerin artırılması. Gelirlerin artması ise diğer faktörler yanında üretim ve verimliliğin artırılması da gerekmektedir. Ekiliş alanlarının sınırlı olduğu ülkelerde verimliliğin artırılması bazı modern girdilerin yoğun olarak kullanımı bağlı olmaktadır. Örneğin, daha fazla kimyasal gübre, tarımsal ilaç kullanımı, daha çok sulama yapılması gibi uygulamalar, bir yandan verimi artırırken bir yandan da çevre ve doğal yaşam insan sağlığı bakımından bir takım olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. genellikle de kısa vadeli hesaplar göz önüne alınarak uygulanan politikalar tarımsal kaynak

tabanının bozulması sonucunu vermektedir. Bu nedenle, STK yaklaşımı bu olumsuzluklar yaratılmadan, yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmeyi öngören bir süreç olmakta ve ifade edilen pek çok faktörün birarada ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Şüphesiz, burada en önemli sorun tarımdaki kalkınma ile sürdürülebilirlik arasındaki hassas dengenin sağlanmasıdır. Bu da, öncelikli sürdürülebilirlik kalkınmanın bir takım parametrelerle ölçülmesini gerektirmektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMSAL KALKINMANIN ÖLÇÜLMESİ

STK'nın belirli parametrelerle ölçülmesi, SK'nın ölçülmesi ile benzerlik göstermektedir. Bir başka ifade ile, SK'nın ölçümünde kullanılan bazı parametreler, STK'nın ölçülmesi için de kullanılabilir.

Bir ekonominin genel olarak belli bir dönemde gösterdiği gelişmenin ortaya konulmasında kullanılan parametrenin, bu amaçla da kullanılabilmesi söylenebilir. Ekonomik güçlenmenin ölçülmesi de, herkesin uzmanlık alanına göre, farklı parametrelerin kullanılması suretiyle yapıldığından, standart bir ölçü bulmak güç ise de, herkesin üzerinde, genellikle, birleştiği bir veya bir kaç parametre burada da kullanılabilir. Bunların başında da GSMH ve SMH'dan giderek bulunan birey başına düşen ulusal gelir gelmektedir.

Benzeri bir yaklaşımla sürdürülebilir reel gelirin SK'nın ve tarım sektöründen elde edilen sürdürülebilir gelirin de STK'nın ölçülmesinde kullanacağı belirtilir.

Nitekim, ilgili kaynaklarda da, her ne kadar sürdürülebilirliğin ölçümünün son derece zor olduğu belirtiliyorsa da (4), yeterli gıda düzeyine ulaşılma derecesi, mevcut sermaye ve kaynak stokunun korunma ve artırılma derecesi gibi ölçütler yanında, sürdürülebilir gelirin daha geçerli bir ölçüt olduğu da ifade edilmektedir (10).

Bununla beraber, sürdürülebilir gelirin hesaplanmasının son derece zor olduğu da belirtilmelidir*. Çünkü, gerçek sürdürülebilir gelire ulaşmak için, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve Safi milli Hasılanın (SMH) doğru hesaplanması zorunludur.

İşte burada karşılaşılan en önemöli sorun da, doğal kaynaklar ve çevresel faktörlerle ilgili kalite değerlerinin bunlarla ortaya çıkan eskime ve yıpranmanın GSMH, SMH ve ulusal sürdürülebilir gelir hesaplarına doğru şekilde yansıtılması meselesidir. Kalkınma süreci içinde,

* Gerçekten de sürdürülebilir gelirin (SG) ancak yaklaşık olarak hesaplanabileceği, çevre kirliliğinin etkisini kümelatif olarak gösteremeyeceği için uzun dönemde sürdürülebilirliği ifadede yetersiz kalabileceği de belirtilmektedir. Aşağıdaki yaklaşımla bu hesap yapılmaktadır. $SG = SMH = GSMH - (Dm + Dn)$, Burada; Dm, üretilmiş sermayenin yıpranma payını (amortismanını) ve Dn, çevresel sermayenin yıpranma payını (amortismanını) göstermektedir (10). SG'nin hesaplanması ile ilgili bazı çalışmalar da yapılmıştır. bu konuda detaylı bilgi için bakınız: P. Bartelmus, E. Lutz and S. Schweinfest. "Integrated Environmental and Economic Accounting". The World Bank Environment Working paper No: 54, 1992, Washington DC., USA- H.M. Peskin and E. Lutz "A Survey of Resource and Environmental Accounting in Industrialized Countries". The Bank Environment Working paper No: 37, 1990, Washington DC., USA

bu kaynaklarda ve çevre ile ilgili farklı nitelikler masrafın bu hesaplara yansıtılması halinde, elde edilecek gelir düzeyi sürdürülebilir kalkınmanın ölçüsü olmayacaktır.

Burada üzerinde durulan kaynaklar ise, kalkınmanın yaratılmasında katkısı olan; doğal kaynaklar, insan faktörü ve onunla ilgili olanlar, çevresel kaynaklar ve üretilmiş sermayenin tümüdür. Dolayısıyla bunlarla ilgili olanlar ve eskimelerin hesaplara girmesi zorunluluğu bulunmaktadır. İşte buradan hesaplanan sürdürülebilir gelir, belirtilen tüm kaynakların stokunda bir eksitme veya azalmaya sebep olmadan, masraftan arta kalan net artışı gösteren gelirdir.

Böylesi bir hesaplanmanın yapılabilmesi için de şüphesiz, ulusal muhasebe sisteminin tarım sektörü ile ilgili hesaplanmalarının bunlara uygun hale getirilmesi veya uygulaması zorunluluğu bulunmaktadır. Özellikle, çevresel sermayenin sisteminde düzenlemelere ihtiyaç hissedilmektedir. (11). Karmaşık ve masraflı olmakla beraber, bu değişikliği yapan Fransa ve Norveç gibi ülkeler de bulunmaktadır.

Gerçekten de, mevcut bütün sermaye stokunu korumak sürdürülebilirliğinin kaçınılmaz bir koşuludur. Bu nedenle, sürdürülebilirlik ölçülürken, doğal kaynakların yıpranması ve diğer sermaye unsurlarının geliştirilmesi, çevresel ve çevresel olmayan varlıklar arasındaki sürdürülebilirlik düzeyi, yaşama destek veren kritik çevresel unsurların bir arada değerlendirilmesi zorunludur. Bu bakımdan da, kullanılan suyun kaliteye göre fiyatlanması, hava kirliliğinin fiyatlandırılması gibi bazı yeni konuların girilmesi gereği doğabilir. Çünkü, toplam sermaye stokundaki değişikliklerin ölçümü için bir parasal göstergeye ihtiyaç hissedilebilmektedir.

Bununla beraber, böyle bir göstergenin yaratılmaması halinde, çevresel unsurları ifade eden fiziksel göstergelerin bir azalmaya rastlanılmaması halinde SK'nın yaratıldığı ifade edilmektedir (10)

Bütün bu açıklamaların bir sonucu olarak denilebilir ki; SK'nın ve STK'nın ölçümü için bazı zorluklar görülmekle beraber, bir takım yaklaşımlarda bulunma olanağı vardır.

Bu genel bilgilerden sonra, Türkiye'de durumun ne olduğuna, kısaca bakılması yararlı görülmüştür.

4. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMSAL KALKINMA

SK ve buna bağlı olarak STK kavramının Türkiye'ye Brundland Raporu ile geldiği ve son 12 yıldır Türkiye'de konu üzerinde çeşitli görüşmelerin ve toplantıların olduğu söylenebilir.

Ancak, STK konusunda bazı gelişmeler olmakla beraber, önemli aşamalara ulaşılmadığı da belirtilmektedir. Yukarıda nitelikleri belirtilen STK kapsamında yetersizliklerin ve eksikliklerin halen sürdüğü ifade edilebilir. Aslında bu eksikliklerin, 1987'de Brundland Raporunda diğer ülkelerde karşılaşıldığı belirtilenlerden çok farklı olmadığı görülmektedir (3).

Türkiye'de mevcut kurumsal yapı ve yasalara göre merkezi ve yerel düzeyde çok sayıda kuruluş çevre koruma ile ilgilenmektedir. STK yönünden özellikle Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile

bu alanda görev alan kamu kuruluşları, mesleki kuruluşlar ve gönüllü kuruluşlara önemli görevler düşmektedir (12).

1991 tarih ve 443 sayılı KHK ile Çevre Bakanlığı'na toprak ve su kaynaklarının kullanılması ve korunması, çevre eğitimi, kirlenme kontrolü, izleme ve denetleme konularında görev verilmiştir. Yasa ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na bitki ve hayvan hastalık ve zararlarının kontrolü, girdi kullanımının iyileştirilmesi, hayvancılık tesislerinin sağlık yönünden kontrolü, tarım alanlarının amaçlarına uygun kullanılmasını sağlamak, gıda standartları ve kalitesinin kontrolünü yapmak vb. görevler verilmiştir. Orman Bakanlığı'na ise, diğer görevleri yanında erozyonu önleyici çalışmalar yapma, ağaçlandırma ve orman-köy ilişkilerinin düzenlenmesi, 6200 sayılı yasa ile DSİ Genel Müdürlüğü'ne, su kaynaklarından yararlanma ile ilgili planlama ve fiziki yatırımların yapılması, kullanma ve koruma ile ilgili görevler ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ise, kırsal altyapı yatırımları (yol, su, köy elektrifikasyonu, iskan gibi), tarım arazilerinin amaca uygun kullanımı ve kullanım planlamasının yapılması, küçük ölçekli sulama yatırımları ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin yapılması vb. görevler verilmiştir.

Uygulama çeşitli kuruluşlara dağıtılmış görevlerin yeterli bir biçimde yürütülebilmesi için öncelikle eşgüdüm sorununa çözüm gereklidir. Diğer yandan toprak ve su kaynakları başta olmak üzere, doğal kaynakların envanterlerinin hazırlanması ve çeşitli kuruluşlarda bu amaçla toplanan verilerin merkezi bir bilgi bankasında toplanması ve ilgililerin kullanımına sunulması sağlanmalıdır. Kalkınma planlarında çevrenin ekonomik sisteme entegre edilmesi temel ilke olarak kabul edilmiş olmasına karşın, bu uygulama özellikle kamu yatırımlarında yeterince kabul görmemektedir. Tarım politikalarında (destekleme, toprak ve su kaynaklarını geliştirme gibi) kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik yeni düzenlemelerin yapılması ve bu yolla doğal çevrenin korunması ve çevre dostu tarım tekniklerinin kullanımının yaygınlaştırılması (örneğin organik gübreler ve preparatların kullanımının teşvik edilmesi gibi) sağlanmalıdır.

Türk tarımı, yapısı, organizasyonu ve işleyişi ile ortaya koyduğu performans bakımından yakından incelendiğinde; STK açısından önemli sorunlarla dolu olduğu fark edilmektedir. Bunlar arasında;

a) Toprak ve onu kullanan nüfus arasındaki dengesizlik ve buna bağlı olarak tarımdaki yapısal bozukluk ile iyi işleyen bir tarımsal bünyenin yaratılamamış oluşu, bölgesel farklılıkların sürüyor olması,

b) Belli sayıda nüfusa sahip bir çiftçi ailesine yeterli gelir ve iş olanağı verecek işletme büyüklüğüne ulaşılamamış oluşu,

c) Küçük ve dağınık işletmelerin üretim teknikleri ve pazarlama düzeni konusunda yeterli bilgilerin ve olanakların olmayışı, pazarlık gücü noksanlığı,

d) Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi için ayrılan yatırımların görece olarak azlığı ve dengeli dağıtılamayışına ek olarak tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının giderek yaygınlaşması,

e) Sektördeki gelirin diğer sektörlerle göre düşüklüğü, sektör içi gelir dağılımının dengesizliği,

f) Tarımsal organizasyonla ilgili kurumsal düzensizliklerin devam ediyor oluşu,

g) Nüfus artışından kaynaklanan çevresel sorunlara ek olarak , tarımın ekonominin diğer sektörleriyle istenilen düzeyde olması,

h) Tarımsal pazarlama, ürünlerin işlenmesi, üreticinin örgütlenmesi ile özellikle iyi işleyen bir destekleme-sisteminin yaratılmaması oluşu konusundaki sorunlar,

i) Aşırı nüfus artışından kaynaklanan ve entansif toprak kullanımı ile gereğinden fazla kullanılan kimyasal gübrelerle, mücadele ilaçları, sulama gibi verim artırıcı girdilerin beraberinde getirdiği çevresel sorunlar,

j) Doğal çayırların, çalılıkların ve benzeri koruyucu bitki örtüsü sökülerek arazilerin marjinal alan olarak işlenmesi,

k) Yeraltı suyunun, genellikle sübvansiyonla sağlanan azotlu gübrelerin aşırı kullanımı nedeniyle, kirlenmeye uğraması,

l) Şiddeti yörelere göre değişmekle beraber, ülkenin toplam yüzeyinin %81'ini etkileyen erozyonun en önemli kırsal çevre sorunu olarak ağırlığını hissettirmesi,

m) Yanlış uygulanan politikalar sonucu, üretim bileşimindeki olumsuz değişimler, sanayi kirliliğinin toprak kullanım potansiyelini olumsuz etkilemesi, yanlış sulama uygulamaları ve drenaj eksikliklerinin, toprakta tuzlulaşmaya, su birikimine ve bunun da verim düşüklüğüne yol açması, gibi hususlar sayılabilir (8,9,13).

Kısacası, Türkiye'nin sorunu; kaynakların gelişimini sağlayacak, kaynak tabanlarının tahribini önleyecek, tarımsal kalkınma ve üretim artışı ile kaynakların korunması birlikte yürüten sürdürülebilir kalkınma sürecine istenilen ölçüde girmemiş oluşudur. Toprak üzerindeki nüfus baskısının ve dolayısıyla ortalama tarım işletmesi büyüklüğünün azalmasının önlenmesi için, öncelikle işletmelerin miras yolu ile sürekli parçalanması engellenmeli, kırsal kesimde tarım dışı öncelikle işletmelerin miras yolu ile sürekli parçalanması engellenmeli, kırsal kesimde tarım dışı istihdam olanakları götürülerek tarımdaki fazla işgücü olduğu yerde istihdam edilmelidir. Bu amaçla özellikle kırsal sanayilerin ve kırsal turizmin geliştirilmesi üzerinde durulabilir. Böylece kentlere sürekli göçler azalabilir ve tarımsal kaynakların üzerindeki nüfus baskısı da hafifletilebilir.

Türkiye'de uygulanan yanlış tarım politikaları sonucu ortaya çıktığı düşünülen bu sorunlar, STK'dan ziyade bir sürdürülemezliğe doğru gidişi hazırlamaktadır denilebilir. Özellikle, devletin tarıma müdahalesinden kaynaklanan, uzun vadeli politikalar yerine kısa vadeli olanların tercihi, fiyatlar başta olmak üzere bölgesel ve ekolojik özellikleri dikkate almadan tekdüze uygulanan bir takım destekleme araçlarına öncelik verilmesi , desteklenen ürün sayısının ve ürünlerinin seçimindeki yanlışlıkların sürdürülebilirliği olumsuz etkilediği de kaydedilmelidir.

Her ne kadar, Brundland Komisyonu toplantısının üzerinden geçen 12 yıllık süre ve Gündem 21'in üzerinden geçen yedi yıllık süre içinde Türkiye'de "Ulusal Gündem 21" çalışmaları

ve "yerel Gündem 21" hazırlıkları ile Ulusal Çevre Eylem Planı'nın hazırlıkları ve erozyonu önleme gibi konularda, bazı ilerleme ve gelişmeler sağlanmış, 1996 yılında Ankara'da sürdürülebilir Tarım Çiftçi Yardımlaşma Derneği gibi oluşumlar yaratılmışsa da, bunların STK açısından beklenilene verdiği söylenememektedir. Gerek küresel gerekse ülkesel düzeyde konu ile ilgili olarak yapılan toplantıların sonuçları (Stockholm ve Rio Konferansları dahil), tam olarak uygulamaya taşınmamakta, aksine bu tür girişimlere karşın çevre sorunları çeşitlenerek artma eğilimine girmiştir. Bu sorunların çözümü ile ilgili eylemlerde bulunmak için kurulan uluslararası ve ulusal kuruluşların yeni bir yaklaşım ve anlayışla çevre sorunlarına çözüm yolları araştırmaları ve yaptırım gücüne sahip olmaları gereği bulunmaktadır.

Türkiye'de halen toprak erozyonu, çölleşme, su ve toprak kirliliği, ormanların ve doğal çevrenin yok olması gibi sorunlar yaşanıyorsa, bu durum ideal anlamda STK'yı gerçekleştirecek politika ve uygulamaların henüz sağlanmadığını göstermektedir. Bu nedenle bu konuda bazı yeni politikaların konulması ve uygulanması zorunluluk arz etmektedir. Diğer yandan tarımda kimyasal girdi kullanımı ülke genelinde yetersiz olmakla birlikte bölgeler arasında dengesizlik göstermekte ve özellikle Akdeniz ve Ege Bölgeleri'nde yoğun ve bilinçsiz kimyasal kullanımı arttırmaya yönelik politikaların yararları ile zararlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

5. TÜRKİYE İÇİN UYGUN POLİTİKALARIN OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASI

STK bakımından Türkiye'de uygulanacak politikalar oluştururken üzerinde önemle durulması gereken hususlar şöyle sıralanabilir;

1. Öncelikle, gerek karar alanlarda ve gerekse uygulayıcılarda tüm yönleriyle STK anlayışının ve davranışının yaratılması zorunludur. Buna paralel olarak, tarım sektörü ile ilgili politikalar konulurken kırsal kesim bir bütün olarak düşünülmesi, tarım ve tarım dışı sektörler birlikte değerlendirilmeli, tarımı etkileyen makro politikalar da STK kapsamına uygun yürütülmelidir.

2. Temelde gıda güvenliği, yoksulluğun azaltılması ve doğal kaynakların kullanımı ve yönetimi gibi üç amaca ortaklaşa yönelik STK politikası çiftçilerin ve toplumun bütün bireylerinin davranış ve anlayışına dayanmalı ve disiplinler arası katılımçılık esasına göre yürütülmelidir.

3. Dünya bankası kaynaklarında, çoğu gelişen ülkelerde STK'nın üretici örgütleri ve gönüllü kuruluşların katkı ve çalışmalarıyla daha başarılı olduğu dikkate alınarak, Türkiye'de de konu bu yönüyle ele alınmalıdır (4). Örneğin, sulama, toprak ıslahı ve kurutma gibi teknik konularda bu katılımçılık daha da artırılmalıdır.

4. STK politikalarında kaynakların kullanımı ve dağıtımı ile getirilerin dağıtımında kuşaklar arası ve bölgeler arası dengeler sağlanmalıdır. Halen yürütülen kalkınma politikaları sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu hale getirilmelidir.

5. Devlet ve kamu sektörü, araştırmaların yönlendirilmesi ve yürütülmesi ile teknolojik ve kurumsal iyileştirmenin yapılmasında öncülük görevini sürdürmelidir. Bu bağlamda, kimyasal girdileri bağımlılığı azaltan, verimliliği artıran ve kararlılığı sağlayan tarımsal araştırma ve

teknolojilerin geliştirilmesi ile ilgili hızlandırılmış yatırımlara öncelik verilmesi zorunlu görülmektedir.

6. Kırsal alanda ekonomik gelişmeyi sağlamak bakımından, kırsal altyapı yatırımlarını, tarıma hizmet veren kurumlarda kurumsal değişmeyi, tarımın etkin finansmanını sağlayacak düzenlemeleri, tarım işletmelerinde etkin çalışmayı verecek iyileştirmeleri, uygun teknolojilerin geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayıcı unsurların konulacak politikalarda özenle belirlenmesi gerekmektedir.

7. Yine kırsal alanlarla ilgili politikalarda; buralarda yaşayan az gelirli insanların refahını artırmak, eğitim, sağlık koşullarını iyileştirmek, beslenme düzeylerini iyileştirmek, aile planlaması ile ilgili bazı düzenlemeleri gerçekleştirmek için kamu yatırımlarının hızlandırılması da öncelikli yer almalıdır (14).

8. Tarımın desteklenmesi ile ilgili teşvikler ve araçların kullanımına devam edilmekle beraber, bunların seçici olmasına, bölgesel koşullara uygun düşmesine özen gösterilmelidir.

9. STK amacıyla, uygun bölgesel politika araştırmalarıyla, oluşturulacak eğitim, öğretim programlarıyla, kısa ve uzun vadeli desteklerle hem kurumsal hem de beşeri kaynakların performansını artırıcı düzenlemelere yer verilmelidir. Çünkü STK'nın başarısının beşeri kaynaklar başta olmak üzere konu ile ilgili yerel faktör ve unsurların iyi bilinmesine ve doğru analiz ve değerlendirmesine bağlı olduğu ifade edilmektedir (15).

Özetle, daha önce de belirtildiği gibi, bugün için Türkiye tarımının en önemli sorunu, kaynakların gelişmesini sağlayacak, kaynak tabanlarının tahribini önleyecek, tarımsal kalkınma ile kaynakların korunmasını birlikte yürüten STK sürecine girilmemiş oluşudur. Bu bakımdan tarımda kalkınmanın sürdürülebilir olması için kalkınma ve çevreyi, kaynakları korumanın birlikte ele alınması ışığında sürdürülebilir planlama ve uygulama anlayışı eylemine varılmalıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde de, bu konularla görevli kuruluşların bir amaca dönük olarak reorganize edilmeleri ve etkili çalışabilmeleri için desteklemeleri gerekmektedir.

Özellikle kaynaklara giderek daha yoğun istek duyan artan tarımsal nüfusun ulusal gelirden alacağı payın yükseltilmesine yönelik politikalar, bir yandan toplumda sosyal adaleti sağladığı gibi, daha da önemlisi kaynakların tahribini önleyebilecektir. Üretimi artırabilen, gelir düzeyini yükseltebilen çiftçiler de, bu duruma bağlı olarak, doğal çevre, toprak, su, orman gibi üretim kaynaklarını daha iyi koruyabilecek ve sürdürülebilir tarımsal üretim sürecinde başarılı olabileceklerdir.

Bu itibarla da; STK'nın sağlanmasında üç önemli aşama olarak sıralanan; a) uygun politikaların belirlenmesi, b) yerel yönetimler başta olmak üzere, buna bağlı kurumsal düzenlemelerin yapılması, c) ihtiyaç duyulan teknik önlemlerin alınması, şeklindeki yaklaşım gerçekleştirilirken, hükümetlerin daha doğrusu devletin önemli bir politikası olarak STK'ya yönelik politikaların uygulanmasında, bir yandan halkın ve gönüllü kuruluşların katılımı sağlanırken, diğer yandan da uluslararası kuruluşlarla kendi tarafımızdan gelen istekler doğrultusunda, işbirliğine gidilmesi de son derece önemli görülmektedir.

Belirtilen çalışma düzeninde; her ne kadar, konuyla doğrudan veya dolaylı ilgili çevrelerin ilgisiz veya kayıtsız kalması, gerekli araştırmaların vereceği yeni bilgilerin yaratılmasında yatırımların hızlı şekilde yapılamaması, kırsal nüfusa gidecek enformasyonun ulaştırılmasında yetersizlikler, yeniliklerin yapılmasında çok önemli engeller ve zorluklarla karşılaşabilecektir de, isabetli ve kararlı politikalarla bunların da yenilebileceği açıktır.

6. SONUÇ

Bütün bu açıklamaların sonucu olarak; önce, kendi içinde belirli bir sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış ve sonra da ekonominin diğer sektörleriyle bütünleşmiş, dengeli ve uyumlu bir tarım sektörünün yaratılması halinde, ulusal ekonominin gelişmesinin daha hızlı şekilde sağlanabileceği düşünülmektedir.

Bu düşünce ile de, Türk ekonomisinin kalkınmasına daha güçlü katkıları yapabilecek, tarımsal kaynak tabanını korumaya ve giderek zenginleştirmeye dönük tarımsal uygulamaları teşvik eden bir Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma politikasının, yukarıda belirtilen öneriler çerçevesinde, oluşturulması ve uygulanmasının günümüzde son derece zorunluluk arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu konuda, ilgili bütün çevrelerin gerekli çabayı göstermesinin de bir yurtseverlik olduğu kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

1. KOLLOGE, S., "Sustainable Agriculture in Aferda 21-tne Implementation of the UN Action Program By the EU Common Agricultural Policy", *Plant Research and Development*, Vol: 45, 7-21, 1997.
2. PEZZEY, J., Sustainable Development Concepts , An Economic Analysis, WB Environment Paper No:2, WB Washington D.C., 1992.
3. TCSV, Ortak geleceğimiz Çeviren B. Çorakçı, TCSV Yayını, Ankara, 1987.
4. WB, Advancing Sustainable Development, Environmentally Sustainable Development studies and Monographs Series No:19, Washington D.C., 1997.
5. MANSVELT, J?D and J.A MULDER, "European Features for Sustaniale Development: a Contribution to the Dialogue", *Landscape and Urban Planning*, Vol:27, No: 2,4, 67-90, 1993.
6. BATIE, S., "Sustanible Development: Challenges to the Profession of Agricultural Economics", *Ameri-can Journal of Agricultural Economics*, Vol:71, No: 5, 1083-1101, 1989.
- 7.YILDIRAK, N., Kırsal Kalkınma, A.Üb Fen bilimleri Enstitüsü Ders notları, Ankara, 1991.
8. IŞIKLI, E "kırsal Kalkınma, Tarım İşletmelerinin Desteklenmesi ve Türkiye'deki Uygulamalar" *Milletlerarası Tarım Reformu ve Kırsal Kalkınma Kongresi*, 22-27 Eylül 1992, Ankara, 1992 s. 41,154.
9. AKGÜNGÖR,S "Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma", *Tarım ve Mühendislik*, Sayı:47: 41,42, 1994
10. PEARCE., D.W. ve J.J. WARFORD, *World Without End - Economics, Environment and Sustanible Development*, Oxford University Press, UK, 1993.
11. IŞIKLI, E., E. ATIŞ, H. TANRIVERMİŞ "Sürdürülebilir Kalkınma ve Tarım Ekonomistlerinin İşlevleri", Türkiye 3. Tarım Ekonomisi Kongresi T.C. Ziraat Bankası Yayını No:35, Ankara, 1998, s. 45-59
12. TODAİE, TC Devlet Teşkilat Rehberi, TODAİE yayın No: 227, Ankara, 1988.
13. DPT, Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, DPT Yayını, Ankara, 1998.
14. ANDERSEN, P.P, R.P LORCH, "A 2020 Vision fon food, Agriculture and the Environment", D+C Development Cooperation, No:5,9-11,1996.
15. ANDERSEN P.P, "Socioeconomic and Policy Consideration for Sustainable Agricultural Develop-ment", *Agriculture and Environmental Challenges, Proceedings of the 13. Agricultural Sector Symposium*, Ed: J.P. Serivastova, H, Alderman, WB Washington D.C.35-44, 1993.

TÜRKİYE'DE HAYAT SİGORTALARININ DURUMU

Emine ORHANER

ÖZET

Türkiye'de hayat sigortacılığı arzu edilen gelişme seviyesine ulaşmamıştır. Türkiye'de hayat sigortacılığının gelişmesine engel olan faktörler ekonomiden, sigorta sektöründen ve sigorta talebinde bulunacak müşterilerden kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde hayat sigortacılığı, ekonomik ve sosyal kalkınma için geliştirilmesi gereken önemli bir sigorta dalıdır. Hayat sigortacılığının gelişmesi ile sigorta sektörü gelişecek, istihdam artışı sağlanacak sigorta kapsamında kişi sayısı artacak ve sermaye piyasasına fon yaratılmış, vb. olacaktır.

ABSTRACT

In Turkey, the insurance of life don't reach the wanted level of development. In our country there are some factors which are prevented the development of life insurances. These factors are founded from the economy, the insurance sector and the customers who are demanded on insurance.

In our country, the life insurance is a branch of insurance which must be developed. Because it is necessary for the economical and social progress. With the development of the life insurance the sector of insurance will be developed, And also the increase of employment will provide, the number of the person in contents of insurance will increase and the funds are created for the capital market. Also there will be lots of developments in this sector.

GİRİŞ

Türk Ticaret Kanunumuzda sigortalar mal ve can sigortası olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Can sigortalarının da en önemli iki kolu kaza ve hayat sigortasıdır.

İnsanlar, gelir sağladıkları sürece kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları alilerinin ekonomik refahını sağlamak, ölüm halinde ise bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerinin

* Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi

ekonomik sıkıntıya düşmesini önlemek amacındadırlar. İşsizlik, yaşlılık, işgöremez hale gelmek ve ölüm gibi riskler gelir azaltan veya tamamen ortadan kaldıran etkiye sahiptirler. İşte bu risklerin doğuracağı zararları azaltmak diğer bir ifadeyle karşılanabilir duruma getirmek için geliştirilen sigorta türüne hayat sigortası denilmektedir.

Hayat sigortaları, Türkiye'de bazı yıllar gelişme gösterse bile arzu edilen gelişme seviyesine ulaşmamıştır. Halen dünya genelinde hayat sigorta primlerinin gayri safi yurt içi hasılaya oranı %4 düzeyinde iken Türkiye'de bu oran 1996 yılı itibarıyla %0,14'dür (1).

Bu çalışmada, hayat sigortalarının Türkiye'deki durumu verilerek, hayat sigortalarında oldukça geri kalmamızın nedenleri araştırılacak ve hayat sigortacılığının gelişmesi konusunda öneriler geliştirilecektir.

1. Türkiye'de Hayat Sigortaları

A. Hayat Sigortalarının Tarihsel Gelişimi

Dünyada hayat sigortalarının başlangıcı 16. yüzyıl sonlarına kadar gitmektedir. 17. yüzyılda çeşitli hayat sigortası uygulamaları görülmekte ise de ölüm halinde üyelerine belirli sabit miktarda tazminat ödeyen sigorta bulmak zordur (2).

Modern anlamda hayat sigortacılığı, 19. yüzyıl başlarında, aktüarya hesaplarının gelişmesi ve ölüm risk hesapları tablolarının hazırlanmasıyla mümkün olabilmıştır.

Türkiye'de hayat sigortası, diğer sigorta branşlarında olduğu gibi Cumhuriyetten sonra işlerlik kazanmıştır. 1927 yılında 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ilk Türk Sigorta Şirketleri kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde kurulan sigorta şirketleri hem can hem mal konularında hizmet vermişlerdir.

1994'te çıkarılan 539 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nun faaliyetleri, hayat sigortaları ve hayat dışı sigortalar olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Buna bağlı olarak sigorta şirketlerinin bu iki daldan sadece birinde çalışma zorunluluğu getirilmiş ve 1994'ten sonra hayat sigorta branşında sigorta şirketleri kurulmaya başlanmıştır.

1997 yılı itibarıyla ülkemizde faaliyette bulunan toplam 59 sigorta şirketinden 33'ü hayat sigortaları branşında faaliyet göstermektedir (3). 33 hayat sigorta şirketinden sadece 8 tanesi hayat ve sağlık dalında faaliyet gösterirken diğerleri daha fazla sigorta dalında faaldirler.

B. Hayat Sigortası Türleri

Hayat sigortalarının, riziko, sigorta süresi, sigortalı sayısı, prim özelliği, belirli bir olayın gerçekleşme durumu, vb. gibi değişkenler dikkate alındığında değişik türleri vardır. En çok karşılaşılan türleri kısaca tanıtmaya çalışılmıştır.

1. Ölüm Halı Hayat Sıgortası

Bu sıgorta türünde sıgortacı, sıgortaların ölümü halinde sıgorta bedelını ödeme yükümlüğündedir. Kendi içinde türlere de ayrılan ölüm halı hayat sıgortasını en fazla karşılaşılan türü süresız ölüm halı hayat sıgortasıdır.

Süresız ölüm halı hayat sıgortasında, sıgortalanın, süresi belirtilmeden ve hangi tarihte ölürse ölsün sıgorta tutarı varsa lehtara yoksa sıgortalının mirasçılarına yapılmaktadır. Prim ödemesi, riziko meydana gelinceye kadar devam edebildiğı gibi belli bir yaşa veya süreye kadar da olabilir (4).

Sürelı ölüm halı hayat sıgortasında, poliçede gösterilen zaman dilimi içinde sıgortalının ölmesi halinde lehtara veya ölenin mirasçılarına poliçede gösterilen tutar, sıgortacı tarafından ödenmektedir. Poliçede belirtilen süre içinde ölüm gerçekleşmezse sıgortacı yükümlülükten kurtulur ve sıgorta ettirenin ödediğı primler sıgortacıda kalır.

Sıgortalının ölümünde lehtar hayatta olmak kaydıyla yapılan ölüm halı hayat sıgortasında, poliçede lehtar olarak gösterilen kişı sıgortalının ölümünde hayatta ise sıgortacı lehtara ödeme yapmakta aksi halde sıgortacının ödeme yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

2. Yaşama Halı Hayat Sıgortası

Hayat sıgortasının bu ikinci türünde riziko, ölüm olayı değıl, yaşam halinin devam etmesidir. Kendi içinde iki türü vardır.

Yaşama halı meblağ ödenmesi amaçlı sıgorta. Bu sıgorta türünde, poliçede tespit edilen süre içinde sıgortalanın ölmemesi halinde sıgortacı poliçede tespit edilen meblağı (tutarı) bir defada ödeme yükümlülüğü altına girmektedir.

Yaşama halı gelir ödenmesi amaçlı sıgorta, Gelir sıgortası olarak da adlandırılan bu sıgortada, sıgortacı, sıgortalıya belli aralıklarla ödenecek gelir bağlamaktadır. Sıgorta ettirenler primi bir defada sıgortacıya ödemekte sıgortacı da sıgortalıya belirli aralıklarla gelir bağlamaktadır.

3. Karma Hayat Sıgortası

Hem ölüm hem de yaşam halı hayat sıgortalarını bünyesinde barındıran karma hayat sıgortasında sıgortacı açısından rizikonun gerçekleşmesi mutlaktır. Bu sıgortada rizikodaki belirsizlik halı bulunmamaktadır. Sadece zaman açısından bir risk belirsizliğı vardır.

4. Grup Hayat Sıgortası

Tek bir sıgorta poliçesiyle bir grup insanı hayat rizikolarına karşı güvence altına alan grup hayat sıgortası, özellikle belli bir meslekte çalışanların karşı karşıya olduğı risklere karşı güvence sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (4). Grup hayat sıgortasını, işverenler, bir grup işçi adına yaptırabildikleri gibi belli mesleki kuruluşlar ve dernekler de kendi üyeleri için yaptırabilmektedirler.

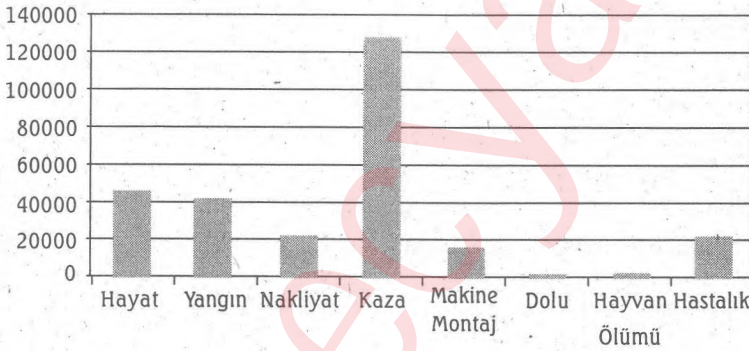
5. Diğer Hayat Sigortası Türleri

Diğer hayat sigortaları içinde üniversal hayat sigortası, çeyiz sigortası, kilit adam sigortası gibi sigorta türlerinden söz edilebilir.

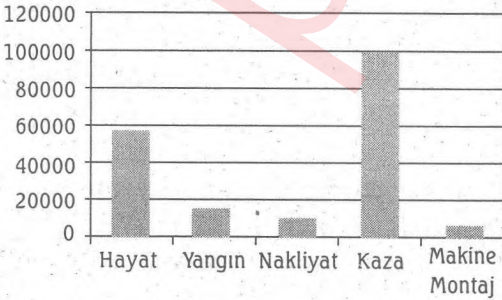
Üniversal hayat sigortasında en önemli özellikler pirimin değişebilir olmasıdır. Sigorta ettiren prim miktarını değiştirebilir, pirim ödemesine ara verebilir. Sigortacı belli dönemlerde sigorta ettirene hesap cetveli göndererek sigorta primlerinin ne şekilde kullanıldığını açıklamaktadır.

Çeyiz sigortası ise sözleşmede tespit edilen bir tarihte evlenme, işe başlama gibi bir olayın gerçekleşmesi halinde poliçede bildirilen meblağın sigortalıya veya lehđara ödenmesidir.

Kilit adam sigortasında, bir firmada görevli üstün yetenekli yöneticiler ve teknik elemanların bir başka firmaya transferi veya bu kişilerin ölümü ya da çalışamaz hale gelmesi nedeniyle firmanın en az zararla bu durumu atlatabilmesi amaçlanmıştır. Sigorta ettirenin işveren olduğu bu sigorta belli bir süre için ya da her yıl yapılabilmektedir.

Şekil 1. Sigorta Branşlarına Göre Yurtiçi Direkt Prim Üretimi (1997 Yılı)

Şekil 2. Sigorta Branşlarına Göre Poliçe Adetleri (1997 Yılı)

C. Hayat sigortasının Diğer Sigorta Branşlarına Göre Durumu

Ülkemizde sigorta şirketleri, hayat dışında yangın, nakliyet, kaza, makina montaj, dolu, hayvan ölümü hastalık gibi sigorta branşlarında faaliyet göstermektedir. Alınan direkt prim üretimi dikkate alındığında 1997 itibariyle hayat sigortaları, hayat dışı sigortalar içinde yer alan kaza sigortasından sonra ikinci sırada yer almaktadır (6).

Sigorta şirketlerinin branşlar itibariyle 1997 yılında düzenledikleri poliçe adetleri dikkate alındığında, hayat sigortaları, kaza sigortalardan sonra yine ikinci sırada yer almaktadır (7).

Son beş yılda hayat ve hayat dışı sigorta branşlarında elde edilen teknik karların ilgili branşlarda elde edilen toplam üretim miktarına oranı Tablo 1'de verilmiştir. Görüldüğü gibi hayat sigorta branşında teknik karların aynı branşda toplam prim üretimin oranı pozitif sonuçlar verilmiştir.

Tablo 1. Teknik Karların İlgili Branşlarda Toplam Prim Üretim Oranı

Sigorta Branşı	1993	1994	1995	1996	1997
Yangın	19.05	14.85	13.77	15.28	13.56
Nakliyat	20.07	18.67	23.57	22.51	26.01
Kaza	14.97	10.77	7.90	2.41	(0.38)
Makina-Montaj	18.45	19.24	18.29	17.96	18.38
Dolu	18.42	20.86	9.58	16.74	8.67
Hayvan Ölümü	7.17	(3.51)*	16.75	(26.03)	(31.51)
Hastalık	15.72	14.40	13.93	11.07	10.41
HAYAT	16.33	16.79	14.32	15.41	15.15

* Parantez içi eksi değerdir.

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, 1997 Türkiye'de Sigorta Faaliyeti Hakkında Rapor, s.30.98.

Hayat sigortalarında uzun vadeli geri dönüşler sigorta şirketlerinin elinde bir fon oluşmasına neden olmaktadır. Sigorta şirketleri bu fonları hisse senedi, tahvil, gayrimenkul ya da ikrazat yoluyla değerlendirerek gelir sağlamaktadırlar. Yatırım gelirleri olarak isimlendirdiğimiz bu gelirler sigortalıya yapılan ödemelerde tıpkı primler gibi kaynak oluşturmaktadır. Hayat sigorta branşında yapılan yatırımlar, sigorta ve reasürans şirketlerinin toplam yatırımlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. 1997 itibariyle sigorta ve reasürans şirketlerinin hayat dalı yatırımlarının toplam yatırımlara oranı %52,7'dir. Tablo 2'de görüleceği gibi bu yatırımlardan elde edilen gelirin %25'i hayat sigortalılarına aittir. Hayat sigortaları oluşturduğu fon ile diğer sigorta branşlarından farklılık gösterdiği gibi ülke ekonomisinde sermaye piyasasına katkı sağlamaktadır.

D. Hayat Sigortasının Bazı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Durumu

Hayat sigortalarının, dünya genelinde kıtalara göre durumuna bakıldığında, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da çok fazla gelişmiş olduğu söylenebilir. Ancak ülkeler dikkate alındığında

Tablo 2. Sigorta ve Reasürans Şirketlerinin Hayat Dalı Yatırım ve Gelirlerinin, Toplam Yatırım ve Gelirler İçinde Payı (%)

A : Hayat dalı yatırımı/Toplam yatırım B: Hayat dalı yatırım gelirleri/Toplam yatırım gelirleri

Yıl	Hisse Senedi		Tahvil		Gayrimenkul		Toplam	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1993	23.0	9.8	50.4	21.9	20.2	22.0	42.6	20.9
1994	24.7	15.6	56.7	20.5	15.4	-	46.2	19.5
1995	29.5	5.5	59.3	20.3	16.7	11.9	50.3	19.4
1996	12.6	24.4	56.2	23.0	19.7	5.6	48.2	22.9
1997	13.8	8.1	61.0	25.2	17.7	14.8	52.7	25.0

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, 1997 Türkiye'de Sigorta Faaliyeti Hakkında Rapor, s.62,132,133'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Asya kıtasında Japonya, Güney Kore, Tayvan, Avrupa'da Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika'da ise ABD ve Kanada'da hayat sigortalarının gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Dünyada büyük birlikler, organizasyonlar dikkate alındığında OECD, AT, NAFTA ve Yedi Büyükler dünya hayat sigortaları primlerinin gayri safi yurt içi hasılaya oranının %1'in altında olduğunu görmekteyiz(8).

Bazı gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de hayat sigortasının durumu Tablo 4'de gösterilmeye çalışılmıştır. Türkiye mevcut durumuyla, hayat sigortalarında ve hatta sigorta konusunda oldukça zayıftır.

Tablo 3. Hayat Sigortasının Kıtalara ve Organizasyonlara Göre Durumu (1996 Yılı)

Kıtalar ve Organizasyonlar	Dünya Piyasasında Payı	Primlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı	Kişi Başına Prim (ABD Doları)
Kuzey Amerika	25.19	3.66	1020.5
Latin Amerika	0.70	0.45	17.9
Avrupa	30.18	3.55	477.3
Batı Avrupa	29.84	3.90	919.0
Doğu Avrupa	0.31	0.43	11.6
Asya	40.90	6.38	164.3
Japonya	34.00	9.16	3235.9
Güney ve Doğu Asya	6.66	2.83	28.4
Orta-Doğu	0.24	0.66	50.5
Afrika	1.38	3.90	46.4
Okyanusya	1.65	4.30	893.8
DÜNYA	100.00	4.17	246.7
OECD(1)	95.00	4.84	1036.9
G7(2)	77.73	5.08	1421.0
EV(3)+	27.78	3.82	880.9
NAFTA (4)	25.34	3.53	772.6
ASEAN (5)	0.75	1.27	20.8

Kaynak : Swiss Re, No:4/1998, s.30'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4'de görüleceği üzere, hayat sigortalarında elde edilen primin gayri safi yurt içi hasılaya oranı bakımından Güney Afrika %12.22 ile birinci sırada yer almaktadır. Güney Afrika'yı Güney Kore, Japonya ve İsviçre izlemektedir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatının, kalkınma seviyelerine göre yaptığı ülke sınıflandırmasında Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır (9). Bu grupta yer alan ülkeler arasında hayat sigortacılığı bakımından Türkiye; Peru, Suudi Arabistan, Pakistan, Libya, Mısır'dan daha iyi durumda gözükse bile aynı grup içinde yer alan Brezilya, Arjantin, Venezuela, Hindistan, Güney Afrika, Singapur, Ürdün, Filipinler, Zimbabve, Kenya, Tunus, vb. gibi ülkelere göre oldukça geri kalmıştır.

Tablo 4. Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de Hayat Sigortalarının Durumu

Ülke	Primlerin GSYİH'ya Oranı (%)		Kişi Başına Prim Miktarı (ABD Doları)	
	Toplam	Hayat	Toplam	Hayat
G.Afrika	15.51	12.22	466	367
G.Kore	13.24	10.01	1372	1037
Japonya	11.70	9.16	4132	3236
İsviçre	11.52	7.47	4663	3106
Birleşik Krallık	10.71	7.27	2110	1433
Hollanda	9.12	4.97	2328	1268
Fransa	8.89	5.90	2349	1559
ABD	8.55	3.75	2460	1079
Avustralya	8.47	4.74	1805	1011
Finlandiya	8.07	6.20	1972	1515
İrlanda	8.06	4.79	1519	904
Almanya	6.47	2.65	1858	762
Danimarka	6.36	3.77	2114	1255
Yeni Zelanda	6.05	1.69	1092	305
Kanada	6.02	2.50	1210	501
Tayvan	5.77	4.01	740	514
Belçika	5.71	2.54	1507	670
İsrail	5.20	2.65	845	431
İspanya	5.20	2.27	769	335
Türkiye	0.89	0.14	25	4

Kaynak : Swiss Re, Sigma No:4/1998, s.28-29

II. Türkiye'de Hayat Sigortalarının Gelişmesini Engelleyen Faktörler

A. Ekonomik Nedenler

Türkiye'de hayat sigortalarının gelişmesini engelleyen en önemli faktörler ekonomik niteliklidir. Kişi başına düşen gelirin düşük olmasının yanısıra, enflasyon, sigorta fonlarının rasyonel değerlendirilememesi ve sigorta hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle hayat sigortalarına olan talebin azlığı, hayat sigortalarının gelişmesini engelleyen en önemli ekonomik nedenler olarak kabul edilebilir.

1. Kişi Başına Düşen Gelir Seviyesinin Düşük Olması

Kişi başına düşen gelirin düşük olması sigorta primlerinin ödenmesini güçleştirecektir. Ülkemizde kişi başına düşen gelirin düşük olması, kişi başına düşen sigorta prim miktarının da düşük olmasına neden olmaktadır.

Kişi başına düşen sigorta prim miktarının düşük olmasının bir diğer nedeni de sigortalı sayısının düşüklüğüdür. Ancak kişi başına gelir düzeyinin en fazla 8955 dolar olduğu orta gelir seviyesinde hiçbir ülkede kişi başına prim miktarı 120 doları aşmamaktadır (10). Türkiye orta gelir seviyesinde yer almaktadır.

Çalışmamızda son on iki yılda kişi başına gelir ile kişi başına düşen prim miktarı arasında korelasyon, $r = 0,85$ bulunmuştur. Bulunan korelasyon değerine göre Türkiye'de kişi başına gelirin artması halinde kişi başına prim miktarının da artacağını söyleyebiliriz.

2. Sigorta Hizmetlerinin Yetersiz Olması

Hayat sigortacılığında verilen hizmetlerin kalitesi sigorta talebinin artmasına neden olacaktır. Hayat sigortacılığında hizmet kalitesinden beklenen nedir? Hayat sigortacılığında sözleşme konusu olay gerçekleştiğinde sigortacı, sigorta bedelini zamanda ödüyorsa hizmet kalitesinden söz edilebilir. Bazen sigorta şirketleri sözleşme konusu olay gerçekleştiği halde formalitelerin çokluğu ya da ödemeyi çok fazla geciktirmeleri nedeniyle halkın sigorta şirketlerine olan güvenini zedelemektedir. Sigorta şirketlerinin sigorta bedelini ödeme gücüne sahip olmaları, şirket personelinin yetersizliği ve ödenen sigorta bedelinin satınalma gücü bakımından sözleşmede geçerli bedelden düşük olması da sigorta hizmetlerinin kalite yönünden yetersizliğini göstermektedir.

Hayat sigorta şirketlerinin sigortalıya güven vermesi zorunludur. Çünkü hayat sigortalarında bir ömür boyu prim ödemek zorunda olan sigortalılar sigorta şirketine güven duymalıdır. Oysa sigorta şirketlerinin mali durumu hakkında tereddütler, sigorta uygulamasında olumsuz örnekler sigorta şirketlerine olan güveni sarsmaktadır.

3. Enflasyon

Enflasyon, sermaye maliyetlerini artıran, firmaların yatırımlarını ve dolayısıyla büyümelerini sınırlayan önemli bir finansal risk unsurudur (11). Enflasyon, hayat sigortası ürünlerine olan talebin düşmesine, sigorta şirketlerinin kısa vadeli yatırımlara olan talebinin artmasına, sigorta şirketlerinin karlılığının düşmesine yol açmaktadır.

Türkiye'de enflasyon, ekonomi için bir risk ve belirsizlik kaynağıdır. Hayat sigortacılığı açısından enflasyonun etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Enflasyon sigorta şirketlerin teknik karlılığını azaltmaktadır.
- Enflasyon nedeniyle sigorta şirketleri fonlarını kısa vadede reel getiriler sunan devlet kağıtlarına plase etmektedirler (12).

- Enflasyon ile karlılığı düşen sigorta şirketlerinin sermaye yapısı da bozulmaktadır. Enflasyon yeni sermaye ihtiyacı sağlama amacıyla olan şirketlerin kaynak maliyetini artırırken, eldeki kaynakların reel değerini düşürmektedir.

- Enflasyon ile değer kaybeden Türk Lirası nedeniyle mevcut ve potansiyel müşterilerin sigorta talepleri azalmaktadır.

Türkiye’de hayat sigorta şirketleri, enflasyona rağmen müşterilerini artırma, prim tahsilatını yükseltme ve fonlarını en iyi şekilde değerlendirmek için çaba harcamaktadırlar. Dünyada hayat sigorta şirketlerinin enflasyondan korunmakta uyguladıkları “endeksleme” yöntemi şiddetli enflasyon yaşayan ülkemizde özel uygulamalarla başarılı olabilecek bir yöntemdir. Enflasyonun şiddetli olduğu ülkelerde primlerin aylık fiyat artışlarına endekslenmesi ya da istikrarlı bir yabancı para birimine göre belirlenmesi söz konusu iken Türkiye’de endekslemeye neyin esas alınacağı önemli bir sorundur. Çünkü ülkemizde sigorta bilincinin yerleşmemiş olması, sigortacılık sektörüne olan talep düzeyi, kişi başına gelir düzeyi, gelir dağılımında adaletsizlik, devletin sigorta sektörüne müdahalesi, yatırım araçlarının durumu ve çeşitleri vb. gibi etkenler endeksleme yönteminin kullanılmasında engel olmaktadır. Örneğin sigorta şirketleri enflasyona göre sigorta ürününün fiyatını artırırken zaten düşük olan müşteri potansiyelinin iyice düşmesine neden olmaktadır.

Tablo 5. Hayat Sigorta Şirketlerinde Reel Direkt Prim Üretimi ile Kişi Başına Prim Üretimi

Yıllar	TEFE 1981=100	TEFE (%)	Direkt Prim Üretimi (Milyar TL)	Sabit Fiyatlarla Direkt Prim Artışı (%)	Sabit Fiyatlarla Direkt Prim Artışı (%)	Kişi Başına Düşen Direkt Prim (TL)	Sabit Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Direkt Prim (%)	Sabit Fiyatlarla Kişi Başına Direkt Prim Artışı (%)
1986	462,3	-	10,5	2,3	-	204,8	44,3	-
1987	6102	32,0	23,3	3,8	68,0	443,8	72,7	64,2
1988	1027,0	68,3	49,7	4,8	26,5	925,5	90,1	23,9
1989	1741,8	69,6	452,0	8,7	80,3	2.768,6	158,9	76,4
1990	2666,7	53,1	451,9	16,9	94,2	8054,5	302,0	90,0
1991	4245,5	59,2	847,5	20,0	17,8	14 790,6	348,4	15,4
1992	6852,2	61,4	1571,4	22,9	14,9	26 815,7	391,3	12,3
1993	10984,0	60,3	2489,8	22,7	(1,2)	41 496,3	377,8	3,5
1994	27449,0	149,9	3857,9	14,1	(99,5)	62 832,0	228,9	39,4
1995	45263,4	64,9	8120,8	17,9	27,5	128 901,7	284,8	24,3
1996	84047,3	84,9	18 815,3	22,4	25,3	291 257,8	346,5	22,2
1997	159851,8	91,0	44 751,9	28,0	24,5	714 886,4	447,2	27,7

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali sisteminin Temel Göstergeleri, 1998, s.138’den faydalanılmıştır.

Tablo 5'den görüleceği gibi reel direkt prim üretimini ile kişi başına prim üretiminde artış oranı 1991 yılından itibaren enflasyon oranının altında kalmıştır.

Türkiye'de enflasyonist beklentiler, gerek sigortacı gerek sigorta talebinde bulunanlar açısından hayat sigortalarının gelişmesini engelleyen önemli bir unsurdur. Bu nedenle hayat sigorta şirketlerinde endeksleme yöntemine göre prim toplamaya gidilmeli fakat sigorta sektöründe karşılaşılan genel sorunlar göz önünde tutularak bir kısım tedbirler de alınmalıdır.

4. Sigorta Fonlarının Rasyonel Değerlendirilmesi

Hayat sigortacılığında egemen olan düşünce, kişinin kazandığı gelirin hayatta iken kendisinin, ölünce ailesinin gereksinmelerini karşılayacak biçimde ve miktarda tutulmasıdır (13). Bu nedenle hayat sigorta şirketleri, hem sigortanın amaçlarına uygun olarak örgütlenmek hem de risk yönetimini üstlenen birimler olarak primleri ve sigorta bedellerinin gerçek değerlerini tespit etmek zorundadırlar.

Hayat sigorta şirketlerinin bir takvim yılı boyunca teknik faaliyetleri sonucu yurt içi ve yurt dışından elde ettikleri tüm primler sigorta fonlarını oluşturur (14). Hayat sigorta şirketlerinin, sigortalılara, risk olarak kabul edilen olayın gerçekleşmesi durumunda sözleşmede tespit edilen sigorta bedelini gerçek değerinde ve zaminında ödeyebilmesi için sigorta fonlarını değerlendirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sigorta şirketlerinin iki gelir kaynağı vardır. Bunlar prim gelirleri ile sigorta fonlarının gelir getirici aktif unsurlara yatırılmasıyla elde edilen fon gelirleridir.

Hayat sigorta şirketlerinin 1997 yılı itibarıyla yaptığı yatırımların %94'ü tahvile, %2'i hisse senetlerine, %3,7'si gayrimenkule ayrılmıştır. Elde edilen gelirin %91'i tahvile, %2,7'si hisse senetlerine aittir (15). Sigorta şirketlerinin devlet tahvillerine yatırım yaparak sadece ekonomik ve toplumsal fayda ilkesi ile güvenlik ilkesine bağlı kaldıkları gözlenmektedir. Özellikle enflasyon dönemlerinde devlet tahvillerinde fazla gelir elde etmek mümkün değildir. Oysa sigortalıya yapılacak ödemelerin aksamaması, sigortalının prim yükünün hafiflemesi, fonların rasyonel ve rantabl kullanılmasına bağlıdır. Hayat sigorta şirketlerinin fonlarını tahvilde değerlendirmelerinin sigortalıya ya da sigortacıya faydalı olduğunu söylemek mümkün değildir. Sigorta ettirenler birikimlerini kendileri tahvile yatırırsalar, sigorta şirketlerine sigorta yaptırmadıkları ve şirketlerin idare masraflarını yüklenmedikleri için karlı çıkacaklardır (16).

Sigorta şirketleri, sigorta fonlarını değerlendirmede devlet tahvili tercihinde bulunurken, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya destek sağlamakta ancak fonlar verimli kullanılmadığı için sigorta ödemelerinde mali güçleri artmamaktadır. Hayat sigorta şirketlerinin, sigorta talebinin artması, prim fiyatının düşmesi, şirket karlılığının artması, rekabet ve sigorta hizmetlerinin kalitesi için fonların değerlendirilmesinde dikkatli olmaları gerekmektedir.

B. Sigortacılık sektöründen Kaynaklanan Nedenler

1. Sigortacıların Pazarlama Konusunda Yetersizliği

Kişiler yaşamları boyunca çeşitli risklerin etkisi altında olmalarına rağmen çoğu kez bu risklerin farkında değildirler. Sigorta şirketleri, olası müşterilerine, gelecekte belirsizliklerin getireceği risklerin önemini fark ettirmede kavrarmakta yetersiz kalmakta ve sigorta konusunda psikolojik bir kabul yaratamamaktadırlar (17). Oysa sigorta şirketleri, kişilere gelecekte karşılaşılabilecekleri risklerin neler olduğunu ve bu risklerden nasıl kurtulacağını anlatmalı, ikna etmeli, riskin mali yükünü ortadan kaldırmak için sigorta bilincini yerleştirmeye çalışmalıdırlar.

Sigorta şirketleri, ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik gücünü dikkate alarak ürün çeşitlendirmesine gidebilir ve potansiyel müşterilerini fiili hale getirebilirler. Ancak böyle bir sonucu yaratabilmek için sigorta şirketleri, sigorta konusunda bilgili uzmanlar yetiştirmeli, sigorta talep yapısı pazar araştırmaları ile incelenmeli ve talebin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda tanıtım strateji ve politikaları oluşturulmalıdır. Ülkemizde özellikle hayat sigortalarıyla ilgili poliçe satışı çoğu kez bir haftalık eğitimle gelire ihtiyacı olan gençlere bırakılmaktadır. Poliçe satışını üstlenen bu gençler sattıkları poliçeye bağlı olarak gelir elde ettikleri için sigorta ürününü anlatmak, kişiyi bilinçlendirmekten çok satış konusunda baskıcı olmaktadır. Hatta bir süre sonra giyim, yeme-içme, yol, vb. masrafları yükselmekte satışlar azalmakta ve gençler kendiliğinden sektörden çekilmektedir. Acenteler ise pek çok işi aynı anda yürüttükleri için satışa fazla önem vermemektedirler. Acentelik yüklenen bankalar ise hiç bir çaba göstermeden gelen talepleri karşılamaktadır.

2. Hayat Sigorta Şirketlerinin Yükümlülük Karşılama Yeterliliğinin Tespiti Güçtür

Sigorta endüstrisine güven duyulabilmesi için sigorta şirketlerinin, poliçe sahiplerine ve tazminat almaya hak kazananlara karşı yükümlülüklerini yerine getirme gücüne sahip olmaları gerekmektedir.

Sigorta şirketlerinin yükümlülük karşılama yeterliliği sigortalı menfaaatleri tehlikeye sokacak derecede bozulabilir (18). Birçok ülkede sigortacının yükümlülük karşılama yeterliliği konusunda özel şartlar getirilmiştir. Zira yükümlülük karşılama yeterliliği, hem sigorta endüstrisi hem de kamuoyu güveninin sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Yükümlülük karşılama yetersizliği sisteme giren gelirler ile sistemden çıkan giderler arasındaki fark olarak belirlenmektedir. Sisteme giren gelirler arasında kazanılmış primler, net yatırım getirileri önemli bir yer tutarken sistemden çıkan giderler arasında hasarlar ve harcamalar yer almaktadır.

Türkiye'de hayat sigortalılarında, sigorta şirketleri, sigorta sözleşmelerinden doğan taahhütlere karşılık olmak üzere sigorta primleri ile orantılı olarak bir teminat göstermek zorundadırlar. Bu teminat, hayat sigortaları safi primleri üzerinden matematik ve muallak hasar karşılıklarının düşülmesinden sonra kalan tutarın toplamı kadardır. Kuruluş aşamasındaki yeni sigorta şirketleri ödenmiş sermayenin %20'si oranında bir teminat göstermek zorundadırlar(19).

Hayat sigorta şirketlerinde yükümlülük karşılama yeterliliği uzman (aktüel) raporlarına dayanmaktadır. Uzmanlar sigortacının mali durumunu yıpratmamak için sigortacının garanti ettiği menfaatler dikkate alarak teknik karşılıkları sağlıklı bir şekilde hesaplamaya çalışmaktadırlar. Ancak yatırım gelirinin düşük olması, hasarlar konusunda beklentiler bu hesaplamanın kolay olmadığını göstermektedir.

3. Hayat Sigortacılığında Uygulamadan Doğan Eksiklikler

Hayat sigortası işlemlerinde kullanılmak üzere hayat tabloları düzenlenmektedir. Hayat tablosu, doğuşları aynı zamana rastlayan bir grubun yaşlar ilerlerken ölümler nedeniyle azalışını gösteren bir tablodur (20). Hayat tablolarının düzenlenmesinde nüfusun özellikleri ve ölüm nedenleri göz önünde bulundurulmaktadır. Ülkeden ülkeye farklılık göstermesi doğal olan hayat tablolarının, veri yetersizliği nedeniyle ülkemizde düzenlenmesi zordur. Sigorta şirketleri yabancı ülkelerin hayat tablolarını kullanmaktadır. Bu durumda hayat sigorta şirketlerinin sigortalıdan alacakları prim ve sigortalıya ödeyecekleri sigorta bedeli gerçek durumu yansıtmaktan uzaktır. Hatta sigorta şirketlerinin yatırıma yönlendireceği fon miktarı, gelecek dönemlerde sigortalıya ödenecek bedelin ne olacağı, satış ve yönetim maliyetleri, ortalama karşılıkların miktarı, vb. gibi büyüklükler hayat tablolarından etkilendiği için tespit edilen primler ya çok pahalı ya da çok ucuz olabilir.

Hayat sigortası ile kooperatifçilik arasında yakın bir ilişki olmasına rağmen ülkemizde 33 hayat sigorta şirketi de anonim şirkettir. Hayat sigortacılığının gelişmiş olduğu ülkelerde, sigorta şirketleri karşılıklı sigorta ortaklıkları şeklindedir.

Karşılıklı sigorta ortaklıkları, kooperatif ortaklık şeklinde kurulmaktadır. Karşılıklı sigorta ortaklıkları "birçok kişinin birleşerek içlerinden herhangi birinin karşılanacağı her türlü tehlikeden doğan zararları ödemeyi yüklenmeleri amacıyla kurulan ortaklıklar"dır (21).

Ülkemizde hayat sigorta şirketlerinin anonim şirket olarak kurulmuş olmasının sektöre olumsuz katkıları vardır. Anonim şirketlerde yönetimi seçme hakkı hissedarlara aittir. Kar sadece hissedarlara dağıtılmaktadır. Hissedarlar ise genellikle bankalar ve büyük sanayi kuruluşlarıdır. Örneğin, İktisat Bankası, Emek Hayat Sigorta A.Ş.'nin, İş Bankası Anadolu Hayat sigorta A.Ş.'nin, Bayındır Holding A.Ş.'nin, Bayındır Hayat Sigorta A.Ş.'nin hissedarıdır. Hissedarlar karın yüksek olmasını tercih ederek sigorta pazarlama stratejisini, ürün fiyatlarını, sigorta ürün çeşitliliğini, vb. etkilemektedir. Sigorta şirketlerinin sigortalılardan sağladıkları fonları çok düşük faizlerle hissedarları değerlendirmektedir. Oysa yabancı ülkelerde olduğu gibi sigorta şirketlerinin mali yapısının güçlü olması enflasyon ortamında dahi sigorta bedelini ödeyebilmeleri için anonim ortaklıkların karşılıklı sigorta haline dönüşmesi gerekmektedir.

Yabancı ülkelerde sigorta fonları, sermaye piyasası için çok önemli bir finansman kaynağı iken Türkiye'de fazla önem taşımamaktadır. Ülkemizde sigorta fonları, sadece devlet ve kamu kuruluşlarına düşük faizle finansman kaynağı oluşturmaktadır. Hatta sigortacılık sektörü adeta

sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için devletin, gelişmesine sınırlı ölçüde yardım ettiği bir sektör durumundadır.

4. Hayat Sigorta Şirketlerinin Eğitime Verdiği Önem

Her sektörde yetişmiş, uzman personele ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde ara kademe personel ihtiyacını karşılamak üzere 1996 yılından itibaren Ticaret Meslek Liselerinde Sigortacılık Programına öğrenci alınmaya başlanmıştır. Ülkemizde Muhasebe, İşletme, Maliye, Turizm vb. birçok alanda ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim programı varken sigortacılık alanında sadece önlisans eğitimi veren programlar vardır. Dolayısıyla üst kademe yöneticiliği, eksperlik, satış elemanı ihtiyacı sigortacılıkla ilgili olmayan eğitim programlarından mezun olanlardan karşılanmaktadır. Yapılan bir araştırmada sigortacılık sektöründe çalışanların %63'ü üniversite mezunu olduğu halde sigortacılık eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının toplam içindeki payı %4 dolayında bulunmuştur (22).

Eğitim konusuna üniversitelerin önem vermesi gerekmektedir. Ancak gerek uzman personeli sağlamak gerek hizmet için eğitim yükünü azaltmak gerekse uzun dönemde maliyeleri düşürmek için hayat sigorta şirketlerinin ortaklaşa katılımı ile lisans seviyesinde eğitim veren üniversitelere katkı verilebilir. Ayrıca Ziraat Bankasının Bankacılık Okulu kurması gibi Hayat Sigorta Şirketleri Sigortacılık Okulu kurarak lisansüstü eğitim ile uzman işgücü ihtiyacını karşılayabilirler.

C. Sigorta Talebinde Bulunacak Müşterilerden Kaynaklanan Nedenler

Ülkemizde, Sosyal Sigortalar Kurumu, T.C. Emekli Sandığı, Bağ-Kur, OYAK ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20. maddesine göre faaliyette bulunan kuruluşlar sosyal sigorta ile kişilerin geleceklerini güvence altına almaktadırlar. Ülke nüfusunun %80'i bir sosyal güvenlik sistemine (28 milyonu Sosyal Sigortalar Kurumu, 12.7 milyonu Bağ-Kur, 11.2 milyonu Emekli Sandığı olmak üzere toplam 51.9 milyon kişi) bağlıdır (23).

Sosyal güvenlik sistemimiz, topladığı primleri yetmeyen, harcamaları gelirlerinden fazla olan bir sistem durumundadır. Enflasyonunu olumsuz etkileri de göz önüne alındığında sosyal güvenlik sistemi içindeki sigortalıların almış oldukları ödentiler asgari düzeydedir. Ancak bu durum; ülkemizde kişi başına gelirin düşük olması ve sosyal sigorta ödentilerinin gerçek değerinin asgari düzeyde olması ve fakat tarımsal üretim yönünden kendi kendisine yetecek sayılı ülkelerden olmamız dolayısıyla şikayet edilen fakat çok da önemsenmeyen bir konudur. Örneğin, Sosyal Sigortalar Kurumuna üye olan bir kişi, kurumun ileride kendisine vereceği emeklilik aylığını az bulsa bile özel sigorta şirketine hayat sigortası yaptırmayı düşünmemektedir. Şüphesiz bu davranışın kökeninde diğer nedenleri de tahmin etmek zor değildir. Daha önce yapılan araştırmalardan da faydalanarak bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Özel sigortalar konusunda kişilerin sorularına açıklayıcı, güvenilir cevap alamaması,

- Kadercilik anlayışı ile sigortayı önemsememesi,
- Eğitim seviyesinin ilkokul düzeyinde ağırlıklı olması. 1995-1996 yılı itibariyle ülkemizde okullaşma oranı sekiz yıllık temel eğitimde %89, lisede %55, yükseköğretimde %22.4'dür (24). Eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle kişiler sigorta olayını ve sigortanın önemini kavrayamamaktadır.
- Enflasyon nedeniyle gayrimenkule, dövize, altına, vb. yatırılan paranın çok daha fazla getiri sağlaması,
- Halkın sigorta konusunda bilinçlendirilmemiş olması. (Kültürel bazda kişilerin sigorta konusunda bilinçlendirilmesi sigorta talebini olumlu etkileyecektir)
- Kişilerin sigorta şirketlerine güven duymaması, olumsuz örneklerin medyada yer alırken olumlu örneklerin yer almaması
- v.b.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de sosyal güvenlik kuruluşlarının ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmasına ve ülkemizde otuzüç tane hayat sigorta şirketi olmasına rağmen 1927 yılından beri hayat sigortacılığı arzu edilen gelişmeyi gösterememiştir. Tablo 3'de de belirtildiği gibi dünya genelinde hayat sigortacılığının en az geliştiği Doğu Avrupa ülkelerinde primlerin gayri safi yurt içi hasılaya oranı %0,43 iken Türkiye'de aynı yıl %0,14'dür.

Hayat sigortalarının ülkemizde gelişmeme nedenlerini; ekonomik durumdan sigorta sektöründen ve sigorta talebinde bulunacak müşterilerden kaynaklanan nedenler olmak üzere üç grupta toplamaya çalıştık.

Hayat sigortalarının gelişebilmesi için geliştirilen çözüm önerileri ise şöyle sıralanabilir:

1) Öncelikle hayat sigorta şirketleri oluşturacakları fonla eğitimi desteklemeli hatta sigortacılık eğitimi veren okulların kurulmasına (ortaöğretim, yükseköğretimde) önderlik etmelidirler. Çünkü eğitime ayıracakları fon sonuçta sigorta talebini arttıracak ve sigortanın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Daha fazla sigorta talebi ise kişilere güvence verdiği gibi sigorta şirketlerinin karını da arttıracaktır.

2) Hayat sigorta şirketleri mutlaka sigorta konusunda bilgili olan ancak insan ilişkileri kuvvetli, sosyal ve presentabl kişilere sigorta ürünlerinin satışını yaptırmalıdır.

3) Kişiler sadece tasarruf etmek amacıyla değil gereksinmelerini ileride karşılayabilmek amacıyla hayat sigortası yaptırmaktadırlar. Bu nedenle sigorta şirketlerinin sigortalılara güvence vermesi, sigorta bedelini zamanında ve gerçek değerinde ödemesi gerekmektedir. Bu durumu medya aracılığıyla duyurması da reklamını sağlayacaktır.

4) Hayat sigorta şirketleri sahip oldukları fonu rasyonel kullanmalı, piyasada cari faiz oranının üstünde değerlendirerek sigortalının gelirini ilerideki gereksinmelerini karşılayacak biçimde korunacağı güvencesini vermelidirler. Günümüzde olduğu gibi sadece devlet ve diğer

kamu kuruluşlarına ait tahvil satınalmak yerine daha karlı alanlara gerekirse yurt dışı yatırım araçlarına yatırım yapmalı hatta sigorta şirketlerinin karına sigortalılar da ortak edilmelidir.

5) Hayat sigortaları, pazarlama yönünden kişisel ilişkilere dayandığı ve kişileri tasarrufa yönlendirdiği için gelir düzeyinin ülkemizde düşük olması nedeniyle sigorta satışında görevli olanların ikna edici olması gerekir. Kişileri tasarrufa ikna edebilmek ancak kişisel tanıtımla mümkündür. Bunun için sigorta tanıtımını yapacak kişilerin sigorta bilgisi yanında sosyal, etkileyici, ikna edici olması ve herşeyden evvel belirli bir gelir garantisi ile çalışması gerekmektedir.

6) Hayat sigorta ürünleri yazılı olarak da tanıtılmalı ve kişiler hayat sigortaları konusunda baskıyla değil kendi istekleriyle sigortalı olmalıdırlar.

7) Hayat sigortalarında enflasyonun olumsuz etkisini gidermek amacıyla gerek prim toplamada gerekse sigortacı tarafından sigorta bedelinin ödenmesinde endeksleme yöntemi kullanılmalı ve endeksleme periyodu mümkün olduğu kadar kısa tutulmalıdır.

8) Ülkemizde hayat sigortacılığında kullanılan hayat tabloları ülke şartlarına göre sık sık yeniden düzenlenmeli ve prim tespitinde kendi hayat tablolarımızdan faydalanılmalıdır.

9) Hayat sigortalarına talebi artırmak için sigorta şirketleri gelir düzeyini ve ülke şartlarını gözönünde tutmalıdırlar.

İlk bakışta bu öneriler sadece hayat sigortacılığını geliştirmeye yönelik olsa bile bu gelişme, ülkede; İstihdam artışına, tasarruf artışına, sermaye piyasasında fon kaynaklarının artışına, dolaylı olarak yatırım artışına ve sigorta sektörünün gelişmesine neden olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Swiss Re, Sigma 4/1998, s.28,29
2. Babaoğlu, Ö. Şakir, Sigortacılığa Giriş, İstanbul Üniveritesi, Yayın No:3547, İstanbul, 1989, s.6
3. Hazine Müsteşarlığı, 1997 Türkiye'de Sigorta Faaliyeti Hakkında Rapor, Ankara, 1998, s.7
4. Ulaş, Işıl, Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, Ankara, 1997, s.20
5. Ulaş Işıl, a.g.e., s.117
6. Hazine Müsteşarlığı, a.g.e., s.8
7. Hazine Müsteşarlığı, a.g.e., s.118
8. Swiss Re, a.g.e., s.28,29
9. UNDP, Human Development Report, 1997, s.243
10. UNDP, a.g.e., 242
11. Akbalık, M.-Tunay, K.B.-Uzuner, M.T., "Yüksek Enflasyonlu Ülkelerde Özel Hayat Sigortacılığı Uygulamaları ve Türkiye Üzerine Çözüm Önerileri" Reasürör, Sayı:30, İstanbul, 1998, s.7
12. AKBalık ve başk., a.g.m., s.18

13. Akmut, Özdemir. Hayat Sigortası, Teorie ve Türkiye'deki Uygulama, Ankara, 1980, s.135
14. Köse, A.-Şimşek, N. "Türk Sigorta Sektörünün Mali Performansı: 1990-1996 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme" Reasürör, Sayı:31, İstanbul, 1999, s.8
15. Hazine Müsteşarlığı, a.g.e., s.132, 133
16. Orhaner, Emine. "Sigorta Şirketlerinin Yatırım Tercihleri ve Değerlendirmesi" Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Ankara, 1998, s.52
17. Karabulut, Muhittin. Sigorta Pazarlaması, İşletme Fakültesi, Yayın No:196, İstanbul, 1988, s.3
18. Savaşçı, Sevim. "Dünyada ve Türkiye'de Sigorta Şirketlerinin Mali Açından Değerlendirilmesi ve Öneriler" Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması 1998, Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1999, s.8
19. Savaşçı, Sevim. a.g.m., s.89
20. Akmut, Özdemir. a.g.e., s.62
21. Akmut, Özdemir. a.g.e., s.132
22. Orhaner, Emine. "Türkiye'de Bankacılık ve Sigortacılık Sektörünün İstihdam ve Eğitim Açısından Karşılaştırılması" Bankacılık, Sayı:13, 1996, s.17
23. Fisunoğlu, H.Mahir. "Emeklilik Ekonomisi: Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri; Özel Hayat Sigortacılığının Sistem İçerisindeki Konumu" Sigortacılık Sektörü Bilimsel Çalışma Yarışması, 1998, Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1999, s.139
24. UNDP, Human Development Report Turkey 1997, 1998, s.60

KOOPERATİFÇİLİK

KIRDAN KENTE GÖÇ ETMİŞ AİLELERDE KADINLARIN BAZI BESLENME UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin ERSOY*

ÖZET

Ankara'nın gecekondü bölgelerinde yaşayan kırdan kente göç etmiş alilerin beslenmeye ilişkin bazı alışkanlık ve uygulamalarını ortaya çıkarmak, köydeki uygulamaları ile kente geldikten sonraki uygulamalarında bir değişme olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırma, gecekondü bölgelerinde yaşayan ailelerden rasgele seçilen 480 kadın denek üzerinde yürütülmüştür. Araştırma bulgularına göre kadınlar beslenmeye ilişkin bazı uygulamalarda yanlışlıklar yapıldığı tespit edilmiştir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça kente beslenmeye ilişkin bilgi edinme düzeyinin de arttığı bulunmuştur.

A RESEARCH ON SOME NUTRITIONAL TRAINING OF WOMEN WHO MIGRATED FROM RURAL AREA TO URBAN

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the nutritional habits and behaviors of families who migrated from rural area to suburbs of Ankara and to determine whether any changes occurred about their nutritional habit after the moved to city for this purpose 480 women who are living suburban neighborhood, randomly sampled to implement the study. According to the findings of the study, it was determined that women have been making mistakes on some their nutritional habits it was also determined that, in cities, as the educational attainment level increase, their level of information acquisition about nutrition has also increased.

* Gazi Üni, Mesleki Yaygın Eğitim Fak. Aile Ekonomisi Beslenme Yaygın Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğret. Gör.

GİRİŞ

Kırdan kente göç etmiş ailelerle, kentsel aileler arasında görülen kültür farklılıklarının, aslında her iki toplumlun üretim ve tüketim sürecinde buldukları düzeyden kaynaklandığı bilinmektedir. Gecekondu kültürü, özünde, bu yörelerde yaşayanların, geleneksel ekonomik yapıda sürdürdükleri ilişkilerin belli bir zaman boyutunda, uzama yansıma biçiminden başka bir şey değildir. Ekonomik dönüşümlere paralel olarak bunlarda da önemli değişimler beklenir (1). Gecekondu bölgelerinde yaşayan ailelerin eğitim düzeylerinin de düşük olduğu bilinmektedir.

Eğitim düzeyinin düşük olmasıyla birlikte, ailelerin beslenme bilgisinden de yoksun olmaları yetersiz ve dengesiz beslenme sorunlarının başında yer almaktadır. Evlerinde yeteri kadar değişik türde besin bulunmasına karşın, bunları beslenme ilkelerine uygun olarak kullanamayan aileler oldukça çoktur (2). Bununla birlikte ailelerin beslenme alışkanlıklarına yönelik olarak araştırmalar yapılması, beslenme uygulamalarının nasıl yapıldığının bilinmesi ve önerilerde bulunulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma, Ankara'nın gecekondu bölgelerinde yaşayan kırdan kente göç etmiş ailelerin beslenmeye ilişkin bazı alışkanlık ve uygulamalarını (beslenme konusunda edinilen ilk bilgilerin yeri, bilgilerin kaynakları, bilgilerin uygulanma alanları, uygulamada ailedeki bireylerden etkilenme durumu, yemek listesi hazırlama, kentte yapılan yemek çeşitleri, aile bireylerinin öğünlerdeki birlikte olma durumları, yiyecek maddelerini kimin satın aldığı ve satın alınan yerler, köydeki mutfak araçlarını kente geldikten sonra kullanma durumu ve besinlerin tüketilme sıklıkları) ortaya çıkarmak, köydeki uygulamaları ile kente geldikten sonraki uygulamalarında bir değişim olup olmadığını tespit etmek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

Araştırmanın örneklerini Devlet İstatistik Enstitüsü Örneklem Daire Başkanlığı tarafından belirlenen semtlerin sosyo-ekonomik yapıları esas alınarak Ankara'nın 5 merkez (Çankaya, Yenimahalle, Altındağ, Keçiören ve Mamak) ilçelerinde bulunan gecekondu bölgeleri oluşturmuştur. 1990 nüfus sayımı dikkate alınarak bölgelerde yaşayan nüfusun örnek hacmi alınmış, toplam 500 aileye ulaşmak hedeflenmiştir. Bu aileler uygulanan 500 anketten 20'si eksik veya çelişkili bilgiler içerdiğinden iptal edilmiş ve toplam 480 anket değerlendirilmiştir.

Araştırma verileri 1 Nisan - 1 Haziran 1996 tarihleri arasında kadınlarla yüz yüze görüşme yapılarak toplanmış, kadın dışındaki bireylere uygulama yapılmamıştır.

Araştırma verileri SPSS for windows istatistik programından yararlanılarak değerlendirilmiş, verilerin yüzde ve frekans değerleri alınarak düz ve çapraz tablolar oluşturulmuş, ancak yüzde değerler verilmiştir. Araştırma verilerinden uygun olanlar χ^2 (khi kare) istatistik analizi ile test edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamına alınan aileler hakkında genel bilgiler verilmiş ve ailelerin bazı beslenme bilgileri (beslenme konusunda edinilen ilk bilgiler, bilgilerin kaynakları, bilgilerin uygulanma alanları, uygulamada ailedeki bireylerden etkilenme durumu, yemek listesi hazırlama, kentte yapılan yemek çeşitleri, aile bireylerinin öğünlerdeki birlikte olma durumları, yiyecek maddelerini kimin satın aldığı ve satın alınan yerler, köydeki mutfak araçlarını kente geldikten sonra kullanma durumu ve besinlerin tüketilme sıklıkları) ortaya konularak taşınmıştır.

Aileler Hakkında Genel Bilgiler

Araştırma kapsamına alınan kadınların %20.6'sı 26-30, %19.4'ü 31-35, %18.8'i 36-40, %12.5'i 41-45, %10.6'sı 46-50, %7.4'ü 56 ve üstü, %6.9'u 25 ve altı, %3.8'i ise 51-55 yaş gruplarındadırlar. Kadınların yarısından fazlası (%52.5) ilokul mezunu, %21.9'u okuryazar değil, %10.0'u lise, %9.4'ü ortakokul mezunu %5.0'ı okuryazar, %1.2'sinin ise yüksekokul mezunu olduğu saptanmıştır. Kadınların %26.2'si çalışmakta (az bir oranda düzenli değil %3.4), %73.8'i ise ev hanımıdır.

Araştırmaya alınan ailelerin %43.8'i 5 ve daha fazla, %35.0'i 4, %12.1'i 2, %8.1'i ise 2 bireyden oluşmaktadır. Ailelerin %18.8'inde aile ile birlikte yaşayan diğer bireyler bulunmaktadır.

Kadınların %8.1'inin 0-5, %20.0'ünün 6-10, %19.4'ünün 11-15, %18.1'inin 16-20, %10.0'unun 21-25, %26-30, %11.9'unun 32 yıl ve daha fazla yıldır evli oldukları saptanmıştır.

Ailelerin %18.2'inin 0-5, %22.5'inin 6-10, %18.0'ünün 11-15, %23.8'inin 16-20, %10.0'unun 21-25, %12.5'inin 26-30, %11.9'unun 32 yıl ve daha fazla yıldır evli oldukları saptanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan ailelerin %86.9'u tek katlı, %13.1'i ise birden fazla katlı olan gecekondulu tipi evlerde yaşamaktadırlar. Ailelerin oturdukları konutların %70.6'sının mülkiyetinin kendilerine ait, %29.4'ünün ise başkalarının konutlarında kirada oturduğu saptanmıştır.

Beslenme konusunda edinilen ilk bilgilerin nerede edinildiği

Araştırma kapsamına alınan kadınların %75.0'i beslenme konusundaki ilk bilgilerini köyde, %25.'si şehre geldikten sonra edindiklerini belirtmişlerdir (Tablo 1).

Konuya öğrenim düzeyine göre bakıldığında okuryazar olmayanların %88.6'sı, okur-yazar olanların %87.5'i ilkokul mezunu olanların %78.6'sı, ortaokul mezunu olanların %60.0'ı, lise olanların %43.8'i beslenme konusundaki ilk bilgilerini köyde edinmişlerdir.

Lise mezunu olanların %56.3'ü yüksekokul mezunu olanların tamamı, ortaokul mezunu olanların %40'ı, ilkokul mezunu olanların %21.4'ü, okuryazar olanların %12.5'i, okuryazar olmayanların %11.4'ü beslenme konusundaki ilk bilgilerini kentte öğrenmişlerdir. Eğitim düzeyi düştükçe ilk bilgilerin köyde edinilmesi anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Tüm dünyada ve ülkemizde gerek kırsal kesim de, gerekse kentsel kesimde ailenin beslenmesi büyük ölçüde kadının sorumluluğundadır. Aile içinde kadının rolü yüzyıllar boyunca

çocuk bakımı ve doğurganlık ile bağlantılı olarak ele alınmışsa da bugün dünyanın birçok yerinde kadınlar, çocuk doğurma dışında toplum ve aile içinde diğer önemli rolleri olduğunu da göstermişlerdir (3). Ancak, kadının genişlemiş rolleri ne loursa olsun geleneksel görevlerinin, önemi artarak devam etmektedir. Kadının bilgi yetersizliği, rahatsızlık, zamanının olmaması vb. nedenlerle beslenme konusuna gereken ilgiyi göstermemesi sebebiyle, meydana gelebilecek besinsel kayıplar aile beslenmesini etkilediği gibi ülke ekonomisini de etkileyecektir. Bu nedenle, beslenme sorunlarının önlenmesi için ailenin beslenme durumundan sorumlu bireylerin, bu bireyler genellikle kadınlardır, yeterli düzeyde beslenme bilgisine ulaşmaları gerekmektedir.

Tablo 1. Kadının eğitim durumuna göre beslenme konusundaki ilk bilgilerini nerede edindiği

Eğitim durumu	Ok. Yazar değil		Okur yazar		İlkokul		Orta okul		Lise ve dengi		Yüksek okul		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Köy	93	88.6	21	87.5	198	78.6	27	60.0	21	43.8	-	-	360	75.0
Kent	12	11.4	3	12.5	54	21.4	18	40.0	27	56.3	6	100	120	25.0
Toplam	105	21.9	24	5.0	252	52.5	45	9.4	48	10.0	6	1.3	480	100.0

Soysal (4) yaptığı araştırmada kadınların %28'inin yeterli beslenme bilgisine sahip, %21'inin ise beslenme bilgisine sahip olmadığını, eğitim düzeyinin beslenme bilgisine sahip olma durumunu etkilediğini bulmuştur.

Araştırma sonucuna bakıldığında, kadınların çoğunun yaşantılarının büyük bir kısmının köyde geçmesi ve buna paralel olarak eğitim durumlarının düşük olmasından dolayı köydeki çevre, aile ve arkadaş gruplarından etkilenmiş olabilirler. Buna karşın eğitim düzeyi yüksek olanların eğitimlerini kentte yapmaları ve kentte yaşamaları nedeniyle, beslenme konusunda daha bilinçli karar verme ve konuyla ilgili ilk uygulamalarını da kentte yapmış oldukları söylenebilir.

Beslenme konusundaki bilgilerin kaynakları

Beslenme konusundaki bilgileri annelerinden öğrenenlerin oranı %63.6 olup, %14.9'u diğer aile büyüklerinden, %10.8'i komşu ve arkadaşlarından, %4.9'u medyadan, geriye kalan kısmının ise aynı oranlarda (%2.9) okul ve başka kimselerden (%2.9) öğrendikleri belirtilmiştir.

Demirel (5) araştırmasında kadınların %51.9'unun yiyecek hazırlama ile ilgili bilgileri annelerinden öğrendiklerini bulmuştur. Arslan ve arkadaşları (6) yaptıkları araştırmada, kitle haberleşme araçlarından radyo-televizyona ilgi gösterildiğini, ancak kadınların beslenme ile ilgili programlardan ziyade diğer programlarla ilgilendiklerini bulmuşlardır. Bu araştırma sonucuna göre ise araştırma kapsamına giren kadınların çoğunun evlenmeden önce çalışmayan

ev kızı olmaları ve beslenme bilgilerini daha çok yakın çevrelerinde bulunan annelerinden öğrendikleri yorumu yapılabilir. Bu durum araştırma bulgularını doğrular niteliktedir.

Beslenme konusunda edinilen bilgilerin uygulama alanları

Araştırmaya alınan kadınlardan beslenme konusunda edindikleri bilgileri uygulama alanları önem sırasına göre (ilk üç derecede) sıralamaları istenmiştir. Yapılan dereceleme neticesinde uygulama alanlarından yiyecek hazırlama ve pişirme (%50.4), yiyecek seçimi (%49.5), ailenin beslenmesi (%38.5) ve yiyecek saklama (%20.6) birinci derecede en fazla oranlarda yer almıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Beslenme konusunda edinilen bilgilerin önem sırasına göre uygulanma alanlarına dağılımı.

Uygulama Alanları	Önem sırası		1. derece		2. derece		3. derece		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yiyecek seçiminde	238	49.5	122	25.5	120	25.0	480	100.0		
Yiyecek saklamada	96	20.6	85	17.2	299	62.2	480	100.0		
Yiyecek hazırlama ve pişirme	242	50.4	187	39.0	51	10.6	480	100.0		
Çocuk beslenmesinde	75	15.6	52	10.8	353	73.5	480	100.0		
Yaşlıların beslenmesinde	30	6.3	14	2.9	436	90.8	480	100.0		
Aile beslenmesinde	186	38.5	230	46.5	64	15.0	480	100.0		
Diğer	3	0.7	5	1.0	472	98.3	480	100.0		

İkinci derecedeki uygulama alanlarının başında %46.5 ile aile beslenmesi gelirken, bunu %39.0 ile yiyecek hazırlama ve pişirme takip etmekte, yiyecek seçimi ise %25.5 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer alanlardaki uygulamalar en fazla oranda yaşlı beslenmesinde (%90.8) olmak üzere, çocuk beslenmesinde (%73.5), ve yiyecek saklamada (%62.2) üçüncü derecede yer almaktadır (Tablo 2).

Sürücüoğlu ve Balgamiş (7) çalışmalarında beslenme eğitimi alan kadınların tamamının yiyeceklerini kendilerinin pişirdiğini, yiyecek saklama yöntemini doğru uygulayanların oranının %70.5, hazırlama ve pişirme aşamasında ise eğitim alanların büyük çoğunluğunun ilkelere uygun hareket ettiklerini bulmuşlardır.

Beslenme konusundaki bilgilerin uygulanma sırasında ailedeki bireylerden etkilenme durumu

Kadınların %51.9'unun beslenme konusundaki bilgilerini uygulama sırasında aile bireylerinden etkilendiği, %48.1'inin etkilendiği görülümüştür. Kadınların büyük bir bölümü yiyecek hazırlama ve pişirmede eşlerinden ve çocuklarından etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Kadınların %50.4'ü yiyecek hazırlama ve pişirme sırasında, %26.5'i satın almada, %13.2'sinin yemek listesi hazırlarken, %7.0'ının besin saklamada, %2.9'unun servis yapma aşamasında ailedeki bireylerden etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Beslenme konusundaki bilgilerini uygulama sırasında aile bireylerinden etkilenen kadınların yiyecek hazırlama ve pişirme esnasında hangi tür besin olduğu, satın alınması ve nasıl servis yapıldığı konusunda ailedeki bireylerin kişisel yeme alışkanlıklarından ve ailenin özelliklerinden kaynaklanan etkilenmeler olabilir.

Yemek listesi hazırlama

Yemek planlama ve günlük yemek listeleri düzenlemede esas amaç, birey ya da grubun iyi beslenmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için, besin gruplarından ihtiyacı karşılayacak çeşit ve miktarda yiyeceklerin seçilmesi, öğünlere dengeli olarak dağıtılması, kayıpları en aza indirecek ve yemekten zevk alınacak şekilde ve ortamda tüketilmesinin sağlanması gerekir.

Günlük yemek listesi, besin gereksinimlerine göre seçilmiş besinlerin, yemekler halinde değişik öğünlerde gösterilmesidir. Yemek listeleri, belirli mevsimler ve aylar için sekiz, oniki veya onbeş günlük olmak üzere, satın alınan veya alınacak olan besin tür ve miktarları esas alınarak yapılır (8).

Araştırmaya alınan kadınların %80'inin yemek listesi hazırlamadığı, %20.0'sinin ise hazırladığı görülmüştür. Yiyeceklerin hazırlanma, pişirilme safhasından önce bir yemek listesi hazırlanmadığı, hazırlanıyorsa da gelişigüzel hazırlandığı, bunun kadınların eğitim düzeyinden ve alışkanlıklarından kaynaklandığı söylenebilir.

Yemek listesi hazırlayan kadınların, listeyi hazırlarken %29.0'u bireylerinin isteklerini göz önünde bulundurduklarını, %20.4'ü mevsim faktörlerini, %17.8'inin evdeki mevcut besinleri, %18.9'unun ekonomik faktörleri, %12.9'u yiyeceklerin besleyici değerlerini göz önüne alarak yemek listesi hazırladıklarını belirtmişlerdir. Yemek listesi hazırlayan kadınların çoğunlukla aile bireylerinin isteklerine öncelik vermeleri alışkanlıklara ve beslenme bilgilerinin yetersiz olmasına bağlı olabilir.

Kentte yapılan yemek çeşitleri

Araştırma kapsamına alınan ailelerin %68.8'inde kente geldikten sonra yemek çeşitlerinde köyde olduğundan daha farklı, %31.2'sinde ise köydekenden farklı olmadığı yemek çeşidi yapılmadığı belirtilmiştir. Kente geldikten sonra yemek çeşitlerinde köydekenden daha farklı diyen ailelerin %22.8'i çorbalarda, %10.1'i kuru baklagillerde %10.6'sı tahıl yemeklerinde, %14.2'si tatlılarda %15.2'si et, tavuk, balık yemeklerinde kente geldikten sonra değişiklik yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Kırdan kente geçiş eden ailelerin kente geldikten sonra beslenme alışkanlıklarında değişiklikler olduğu, kentte sebze ve meyve tüketiminin köye nazaran fazla olduğu bunun nedeninin ise köyde yenilebilir yabani otlar ve meyvelerin tüketilmesi kentte ise pazar alışkanlığının yerleşmesi nedeniyle taze sebze ve meyvenin haftalık olarak satın alınması olabilir.

Kentte yapılan yemek çeşitlerinin köydekenden farklı olmasının nedenlerinin başında (%38.0) malzeme farklılığı gelmekte, bunu (%23.2) ekonomik durumdaki farklılıklar ikinci sırada

izlerken, alışkanlıkların değişmesi (%22.5) üçüncü, araç-gereç farklılığı (%15.0) dördüncü ve yardım alınacak kişi olmaması (%1.3'ünü) da son sırada gelmektedir.

Bu sonuçlara göre malzeme farklılığının en önemli neden olduğu söylenebilir. Ayrıca, ekonomik durumun ikinci sırada yer almasının nedeni köyde belirli sayıdaki besinin aile tarafından üretilmesi, dolayısıyla aile tarafından üretilen bu besinlerin daha fazla tüketilmesi, kentte ise yiyecek çeşidinin fazla fakat araştırma kapsamına alınan ailelerin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olması nedeniyle satın alma gücünün de düşük olmasından kaynaklanabilir.

Aile bireylerinin öğündeki birliktelikleri

Aile bireylerinin %80.6'sının her öğün birlikte olmadıkları, %19.4'ünün ise birlikte oldukları saptanmıştır. Aile bireylerinin öğünlerdeki birlikte olmamalarının nedenleri düzenli bir işe sahip olan aile reislerinin öğünlerde ev dışında olmaları ve eve geldikten sonra yalnız yemeklerinden, birlikte yeme nedeni ise dışarıda yemek yeme eğilimlerinin olmaması ve düzenli bir işte çalışılmasından kaynaklanabilir.

Kadınların %45.6'sı evde ne varsa, %25.0'i kendi isteğine göre, %19.4'ü bir gün önceden kalan yiyecekleri, %6.3'ü ailedeki diğer bireylerin isteklerine göre %3.7'si diğer şekillerde beslenmektedirler. Bunun sonucu olarak ailelerin bir arada olmadığı öğünlerde o anda evde bulunan yiyecekleri tükettikleri, günlük besin grupları ihtiyacını dikkate almadıkları bu sebeple yetersiz ve dengesiz beslendikleri yorumu yapılabilir.

Besinlerin tüketilme sıklıkları

Ailelerin %6.3'ü hiç et tüketmemekte buna karşın %26.3'ü miktar olarak az da olsa haftada bir, %18.8'i ise iki haftada bir tükettiklerini belirtmişlerdir. Tavuğu ise %3.8'inin hiç tüketmediği %36.9'unun ise haftada bir tükettiği, balığı %38.8'inin hiç tüketmediği %38.1'inin ise ayda bir tükettiği, salamı %62.5'inin hiç tüketmediği, %18.8'inin ise ayda bir tükettiği, pastırma %63.8'inin hiç tüketmediği, %21.9'unun ayda bir tükettiği, sosisi %65.6'sının hiç tüketmediği, %16.3'ünün ayda bir tükettiği, yumurtayı hiç tüketmeyeninin olmadığı, %67.5'inin ise her gün tükettiği saptanmıştır.

Ersoy (9), ailelerde çeşitli yiyeceklerin kişi başına ortalama günlük tüketim miktarlarını tespit ettiği çalışmada, Kuru baklagil, et süt-yoğurt, peynir gibi hayvansal besinlerin tüketim düzeyini köylerde daha yüksek bulmuştur. Göçmen işçi aileleriyle yapılan bir başka çalışmada (10), tahıl grubu besinlerin daha çok tüketildiği, pirincin bulgura tercih edildiği bulunmuştur.

Fasulye ve nohut gibi kuru baklagilleri ailelerin %32.5'i iki haftada bir, %36.9'u ise haftada bir tüketmektedir. Ateş ve arkadaşları (11) yaptıkları çalışmada, kuru balagillerin en yüksek oranda en az haftada bir kez her üç sosyo ekonomik düzeydeki aileler tarafından tüketildiğini saptamışlardır. Bu sonuç araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Ailelerin çoğunluğunun hayvansal kaynaklı et grubu yiyecekleri daha az tükettikleri, et grubuna giren pastırma, salam, sosis ve balık gibi yiyecekleri tüketme sıklıklarının çok seyrek

olduğu, fakat yumurta gibi daha kolay ve ucuz temin edilebilen yiyecekleri daha fazla tükettikleri görülmüştür.

Süt tüketiminde kadınların %50.0'sinin her gün, %17.5'inin haftada bir tükettiği, %9.4'ünün ise hiç tüketmediği, beyaz peynirin ailelerin %90'ı tarafından her gün tüketildiği, yoğurdun ise %71.9'u tarafından her gün, %8.8'inin ise haftada bir tüketildiği, çökeleği ise %50.6'sının hiç tüketmediği, %34.4'ünün ise her gün tükettiği saptanmıştır.

Ailelerin köydeki süt ve türevlerini tüketme alışkanlıklarını kentte de sürdürdükleri, bunun nedeni olarak süt ve ürünlerinin köyden gelmesi ve evde üretme alışkanlıklarının devam etmesinden kaynaklanabilir.

Ekmek tüketenlerin %98.8'inin her gün tükettikleri, hiç tüketmeyenlerin olmadığı, bulgur'u %35.6 gibi büyük bir kısmının haftada mutlaka tükettikleri hergün tüketenlerin %5'i oluşturduğu, pirinci tüketenlerin %36.9'u haftada bir, %13'ünün ise gün aşırı aşırı tükettikleri, makarnayı %46.3'ü haftada bir, %14.4'ünün ise üç günde bir mutlaka tükettiği, tarhanayı ise %40'ı haftada bir tüketirken %14.4'ünün hiç tüketmediği saptanmıştır.

Tahılı çok tüketen toplumların diyetlerinde ekmeğin geniş bir yer tutar. Türk halkının beslenmesinin büyük bir kısmının da ekmeğe dayanmakta olduğu, günlük kalorinin hemen hemen 1/3'ünün ekmeğinden karşılandığı bilinmektedir (2, 12, 13;). Ateş ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (11) da benzer sonuçlar vardır. Buna göre araştırma bulguları desteklenmekte ve kırdan kente göç eden ailelerin enerji gereksiniminin büyük bir kısmının tahıllardan karşılandığı görülmektedir.

Köyden kente göç eden ailelerin büyük çoğunluğunun diyetlerini tahıla dayalı olduğu ekmeğin, bulgur, makarna, pirinç, tarhana tüketme sıklıklarının fazla olduğu bu grup yiyeceklerin ucuz ve temin edilmesinin kolay, büyük miktar ve çeşidin köyden geldiği bilinmektedir. Aynı zamanda beslenme alışkanlıkları ve hazırladıkları yemeklerin temelini oluşturan besin maddeleri tahıllar olduğu için sık tüketilmektedir. Ekmeğin her öğün mutlaka yemeklerin yanında olması yiyeceklerin doyuruculuğunun az olduğunu ve bunun diğer tahıl gruplarından dengeli alınması gerekirken hemen hemen tamamının sadece ekmeğinden karşılandığı söylenebilir.

Sebze günlük enerji ve protein gereksinimine çok az katkıda bulunurlar. Bunun yanında madensel maddeler ve vitaminler yönünden zengindirler. Selüloz içerdiklerinden barsak faaliyetlerine yardımcı olurlar. Ayrıca değişik renk, koku ve lezzetleri ile yemeği iştah açıcı hale getirirler. Bu nedenle günlük yiyecekler arasında mutlaka bir miktar sebze bulunmalıdır (14).

Sebzeyi ailelerin %59.4'ü her gün, %15'i ise haftada bir, meyveyi ise %56.9'u her gün tüketirken, %1.3'ü ise hiç tüketmemektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere kadınların büyük çoğunluğunun sebze ve meyveleri günlük diyetlerinde her gün tükettikleri görülmüştür. Ateş ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (11) sebze ve meyve tüketimi düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde günlük tüketilmesi gereken sıklık düzeyinde değildir. Bu araştırmanın bulguları ile benzerlik

göstermemesinin nedeni, sebze ve meyveleri semt pazarlarından kolaylıkla, bol ve ucuz olarak temin etmelerinden ve köylerinden getirmelerinden dolayı tüketme sıklıkları fazla olabilir.

Reçel tüketenlerin %41.9'u her gün, %16.3'ünün ise hiç tüketmediği, balı tüketenlerin %26.3'ü her gün, %23.1'inin hiç tüketmediği, pekmez tüketenlerin ise %36.3'ünün hiç tüketmediği, %16.9'unun ise her gün tükettiği saptanmıştır. Ateş ve arkadaşlarının çalışmasında reçelin günlük tüketimi bu araştırma sonuçlarına göre yüksektir.

Pekmezin az tüketilmesi, reçel çeşitlerinin ve balın daha fazla tüketilmesinin nedeni bal ve reçel tüketenlerin çoğunluğunun ekonomik düzeyinin yüksek ya da bu ürünleri kendileri üretmelerinden kaynaklanabilir.

Sıvı yağı hiç tüketmeyen olmadığı, %81.9'unun her gün tükettiği, katı yağı %65.0'nın her gün tükettiği, %5.0'nın haftada bir tükettiği, tereyağı ise %48.8'inin her gün tükettiği, %27.5'inin hiç tüketmediği saptanmıştır.

Yağ tüketimi genel olarak ailelerde yüksek miktarlardadır. Gecekonudaki aileler kendi köylerinde iken sıvı yağı ender olarak kullanırken kente geldikten sonra bu yağ türünü daha sıklıkla kullanmaya başlamışlardır. Yine köylerde genellikle hayvansal yağ kullanılırken gecekondu da bunun yerini margarin almaktadır.

Yiyecek maddelerini satın alan kişiler ve satın alınan yerler

Araştırma kapsamına alınan ailelerin %46.4'ünde baba, %41.5'inde anne, %8.3'ünde anne-baba birlikte daha çok yiyecek alışverişini yapmaktadırlar. Acar (15) araştırmasında ailelerin %43.9'unda evin erkeğinin, %20.5'inde kadının, %29.3'ünde ise eşlerin müştereken alışveriş yaptıklarını, ailelerin kentte kalma süreleri arttıkça evin erkeğinin alışveriş üstlendiğini saptamıştır. Ersoy ve Erkal (16) ise yaptıkları çalışmada, ailede harcamaların daha çok aile reisi ve eşinin birlikte yaptıklarını belirlemiştir. Bu araştırmanın bulgusu ile benzerlik göstermemesinin sebebi, bu araştırmanın yalnız kırdan kente göç eden ailelere uygulanmış olmasından ve sadece yiyecek satın alınmasını kapsamamasından ileri gelebilir.

Alışverişin yapıldığı yerlere bakıldığında yiyecek alışverişini ailelerin yarısı (%50.0) semt pazarlarından, %17.5'i büyük marketlerden, %13.8'i mahalle bakkalından, %11.3'ü hepsiden, %2.5'inin tüketim kooperatifinden, %3.6'sının ise diğer alışveriş yerlerinden beyan etmişlerdir. Yine Ersoy ve Erkal (16)'ın çalışmasında gıda alışveriş yapılan yerlerde de farklılık görülmektedir. Bunun nedeni de araştırma örnekleme alınan ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinden kaynaklanabilir.

Köyden gıda maddesi gelme durumu

Köyden gıda maddesi ailelerin %61.9'una gelmekte, %38.1'ine ise gelmemektedir. Bu durum, köyle bağlantılı olan gerek gecekondu gerekse diğer ailelerin bir çoğunun köylerinden gıda maddeleri getirdikleri, bunların başında da daha çok köyü uzak olanlarda dayanıklı gıda maddelerinin, köyü yakın olanlarda ise hem dayanıklı hem de dayanıksız sebze ve meyvelerin

geldiği bilinmektedir. Özellikle geçim zorluğu veya kötü yaşama şartlarına sahip olan gecekondü aileleri köyden gelen gıda maddeleriyle bir anlamda hem zorlukları azaltmakta hem de özlem duyduğu köynünü ürünlerine ulaşıarak psikolojik bakımdan da tatmin oldukları şeklinde açıklanabilir.

Köyden gıda maddesinin gelme nedenleri

Köyden gıda maddelerinin gelme nedenlerinin başında %30.6 ile daha ucuz olması birinci sırada yer alırken, bunu %23.5 ile alışkanlıklara uygun olması ikinci sırada, %19.3 ile daha kaliteli olma üçüncü, %17.3 ile daha temiz olma dördüncü sırada izlemiş, geriye kalan nedenler ise ya bu nedenlerin hepsi (%7.2) veya birkaçı, ya da bunların dışında kalan diğer sebepler (2.1) olarak ifade edilmiştir.

Ev teknolojisi ile besin üretimi, aile kendisi yaptığı için, hazır olarak satın alınanlardan daha kaliteli, güvenilir olması ve evde hazır olarak bulunması ve ailenin yemek hazırlamak için zaman kaybını önlemesi yönünden de aile beslenmesine olumlu katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle evde üretilen besin değeri yüksek, lezzetli, ekonomik, güvenilir hazır besinlerin üretim ve kullanımının önemi büyüktür. Bütün bunlar köyden gıda maddesi gelmesinin tercih edilmesinde rol oynayabilir.

Köyde hiç tüketilmeyip kente tüketilen yiyecekler

Araştırma kapsamına alınan kadınlara köyde hiç tüketilmeyip kente geldikten sonra tükettikleri yiyecekler sorulmuş ve meyvelerden kivi, muz ve çilek ilk sıralarda yer almıştır. Sebzelerden ise karnabahar, kereviz, bamya, bezelye ve enginar kente geldikten sonra tüketilen yiyeceklerin başında gelmektedirler. Bu konuyla ilgili veriler ve oranlar çok düşük olduğundan yüzde değerler alınmamıştır.

Köydeki mutfak araçlarını kente geldikten sonra kullanılıp kullanılmadığı

Kadınlara %51.9'u köydeki mutfak araçlarından bir çoğunu kente geldikten sonra kullanmayı bıraktıklarını, %48.1'i ise araçları kullandıklarını belirtmişlerdir.

Bugün ülkemizde gerek evin her alanında kullanılan ev aletleri veya ev araçları, gerekse mutfaklarımızda kullanılan araçların lüks olmadığı bilinmektedir. Nitekim, yapılan araştırmalar gerek kırsal kesimde gerekse şehirselleşen kesimde ailelerin bu araçlara sahip olduklarını göstermektedir (17). Ancak, kente bulgur, pekmez, ekmekek yapma v.b. yapımları gibi imkanların kısıtlı olması nedeniyle köyde kullanılan bazı araçların kullanımı mümkün olmayabilir. yine yapılan araştırmalar özellikle gecekondü bölgelerinde oturan köy kökenli ailelerin bazı alışkanlıklarını ve uygulamalarını sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularının köyde kullanılan araçların kente kullanılıp kullanılmamasıyla ilgili oranlarının birbirine yakın (%51.9, %48.1) çıkması, fırsat buldukça daha önce kullanılan araçların kente de kullanılabileceğini göstermesi şeklinde yorumlanabilir.

Ev dışında yemek yememe durumu

Kente geldikten sonra ailelerin %68.1'i ev dışında yemek yemezken %31.9'u ev dışında yemek yediklerini belirtmişlerdir.

Çalışıp çalışmama durumu göz önüne alındığında çalışanların %54.8'i, çalışmayanların %23.7'si ev dışında yemek yemektedirler. Ev dışında yemek yeme ile çalışma durumu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P < 0.05$).

Ev dışında yemek yeme nedenleri

Kadınlardan ev dışında yemek yiyenlerin %46.6'sı çalışma şartları yüzünden, %39.2'si değişiklik olduğu için, %7.1'i kente uyum sağlamak için ve yine %7.1'i ise diğer sebeplerle ev dışında yemek yediklerini ifade etmektedirler.

Günümüzde kadının ekonomik faaliyetlere daha çok katılması ve dolayısıyla yemek yapmaya ayırdığı zamanın azalması hazır ve yarı hazır besinlere talebi artıran faktörlerden birisidir (18). Ayrıca, ailelerin aile yaşantısında tek düzelikten kurtulmaya çalışıyor olmalarından da kaynaklanabilir. Nitekim araştırma sonuçları bu bilgileri doğrular niteliktedir.

Yapılan çalışmada kadınların yemek çeşitlerini değiştirilmesini gerektiren hastalığı olanlar veya aile içinde hasta birey olanların %18.1'i oluşturduğu, %81.9'unda ise herhangi bir hastalığın bulunmadığı saptanmıştır. Hastalığı veya evde hastası olanlar, bu hastalıkları daha çok diabet ve yüksek tansiyon olarak belirtmişlerdir. İnsanların beslenme alışkanlıklarının değişmesini gerektiren tuz alımına bağlı yüksek tansiyon, şeker alımına bağlı diabet gibi hastalıklarda beslenme özel bir diyet gerektirdiği için kişiler diyet dışında istedikleri yiyecekleri, istedikleri zaman ve miktarda tüketmemek durumundadırlar.

Kadınlara kente göç etmenin beslenme alışkanlıkları açısından olumlu olup olması ile ilgili görüşleri sorulduğunda, kente göç etmenin beslenme alışkanlıkları açısından olumlu olduğunu söyleyenler %69.4'ü oluşturmakta, olumsuzluk ifade edenler ise %30.6'yı oluşturmaktadır.

SONUÇ

Ankara'nın gecekondü bölgelerinde yaşayan kırdan kente göç etmiş ailelerin beslenmeye ilişkin bazı alışkanlık ve uygulamaların ortaya çıkarmak, köydeki uygulamaları ile kente geldikten sonra uygulamalarında bir değişme olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

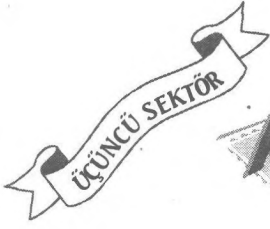
- Araştırma kapsamına alınan kadınların 3/4'ü beslenme konusundaki ilk bilgilerini köyde edinmişlerdir. Eğitim düzeyi arttıkça kentte bilgi edinme düzeyi de artmaktadır.
- Kadınların beslenme konusundaki bilgi kaynakları anneleri ve diğer aile büyükleridir.
- Edinilen bilgiler birinci derecede sırasıyla en fazla oranlarda yiyecek hazırlama ve pişirme, yiyecek seçimi ve aile beslenmesi alanlarında uygulanmaktadır. Yaşlı beslenmesi ve çocuk beslenmesi alanlarında uygulamalar üçüncü derecede en fazla oranda yer almaktadır.

- Kadınlar uygulamada aile bireylerinden etkilenmektedir.
- Ailelerde çoğunlukla yemek listesi hazırlanmamaktadır.
- Ailelerin yarısından fazlasında kente geldikten sonra yemek çeşitlerinde değişiklik olmuştur.
- Ailelerin çoğunluğu hayvansal kaynaklı et grubu yiyecekleri daha az tüketmekte, et grubuna giren pastırma, salam, sosis ve balık gibi yiyecekleri tüketme sıklıkları çok seyrek, fakat yumurtayı daha sık tüketmektedirler.
- Ailelerin yaklaşık 2/3'sine köyden gıda maddesi gelmektedir. En çok köyden gelen gıda maddeleri tahıl ve kuru baklagillerdir.
 - Kadınların çoğu ev dışında yemek yememişlerdir. Ev dışında yemek yiyenler ise genellikle çalışanlardır.

KAYNAKLAR

1. Keleş, R., Kentleşme ve Konut Politikası. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No. 540. Ankara, 1984.
2. Baysal, A., Beslenme, H.Ü. Sağlık Teknoloji Yüksekokulu Beslenme ve Diyetetik Bölümü. Hatipoğlu Yayınevi. 6. Baskı, 1996.
3. Hasipek, S. ve Sürücüoğlu, M. Saip, Çalışan Kadınların Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeyleri Üzerinde Bir Araştırma. Aile Kurultayı "Değişim Sürecinde Aile: Toplumsal Katılım ve Demografik Değerler" 16-18 Kasım, 1994.
4. Soysal, G., Ankara İli İçinde Oturan Ev Kadınlarının Beslenme Bilgilerinin Saptanması. H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1979.
5. Demirel, N. Y., Antalya Merkez İlçelerde Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Kadınların Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklamaları Üzerine Bir Araştırma. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
6. Arslan, Perihan, Çalışan Kadınların Beslenme Alışkanlıkları, Enerji Tüketim ve Harcamaları, Beslenme ve Diyet Dergisi, 11: 67-82, 1983.
7. Sürücüoğlu, M. S. ve Balgamiş, F., Beslenme Eğitiminin Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Yöntemlerine Etkisi. Beslenme ve Diyet Dergisi, 16:39-50, 1987.
8. Baysal, A., Genel beslenme Bilgisi. Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1986
9. Ersoy, G., Ankara'nın Gölbaşı İlçesi ve Köylerinde Besin Tüketim Durumu. Beslenme ve Dergisi, 19:71-84., 1990.
10. Aksu, B., Öztekin, Z., Bertan, M., Göçmen Türk İşçi Ailelerinin ve Çocuklarının Beslenme Durumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Beslenme ve Diyet Dergisi, 8-9 Özel Sayı: 41-53, 1980.
11. Ateş, M., Ballar, E., Pekcan, G., Sosyo-Ekonomik Yönden Farklı Semtlerde Yaşayan Ev Kadınlarının Besin Hazırlama, Pişirme ve Saklama Yöntemlerinin Saptanması. Beslenme ve Diyet Dergisi, 15:71-83, 1986.

12. Sacır, H., Türkiye'deki Ekmek Türleri ve Protein Değeri. Beslenme ve Diyet Dergisi, 3(3): 177-196, 1974.
13. Güneyli, U., 1974. Ekmek ve Ekmek Atımı. Beslenme ve Diyet Dergisi, 3(3): 196-203.
14. Yücecan, S., Ekinciler, T., Sebzelerin beslenmemizdeki Yeri ve Kullanılması. Beslenme Ve Diyet Dergisi, 2(3): 198-207, 1973.
15. Acar, F., Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Roller. Gecekonduklarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, T.C. Başbakanlık. Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Yayın No. 75. Ankara. 1993.
16. Ersoy, A.F., Erkal, M., Ailelerin Tüketim Harcamaları Üzerine Bir Araştırma. Standard Dergisi, 420: 82-85, 1996.
17. Ersoy, A.F., Ailelerin Elektrikli Ev Araçlarına Sahip Olma Durumları Üzerine Bir Araştırma. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 4:67-77, 1998.
18. Arthur, H.B., The Role of Industrial Food in Family Economy, Nutrition Reviews, 40: 12-18, 1984.

KOOPERATİFÇİLİK

TÜRKİYE'DE SERT KABUKLU MEYVELERDE VERİM, FİYAT VE GELİR ÜZERİNE BELİRSİZLİK ANALİZLERİ (1978-1997)

Yaşar AKÇAY*

ÖZET

Türkiye'de antepfıstığı, badem, ceviz ve fındıkta yapılan analizlerde; verim, fiyat ve brüt gelirden farklı oranlarda belirsizliklerin olduğu belirlenmiştir.

Antepfıstığında verim belirsizliği (%49.05), fiyat (13.87) ve gelir (%43.20) belirsizliklerinden daha yüksek bulunmuştur. Badem (%25.06) ve ceviz (%9.35) brüt gelirindeki belirsizliklerin önemli ölçüde fiyat, fındıkta ise birbirine yakın oranlarda verim (%27.36) ve fiyat (%29.62) belirsizliğinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

İncelenen bütün ürünlerin değişkenlik katsayıları, tesadüfi değişkenlik katsayılarından yüksek bulunmuştur. Ancak sonucun böyle olması bile, ürünlerin verim, fiyat ve gelir trendlerinden haberdar olup da sadece bu trend etrafındaki dalgalanmaları tesadüfi olarak nitelendiren üreticinin dahi belirli bir düzeyde belirsizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

THE VARIABILITY ANALYSIS ON THE YIELD, PRICE AND GROSS REVENUE IN THE NUTS IN TURKEY (1978-1997)

ABSTRACT

It is determined that there are uncertainty at a different ratio in yield, price and the gross revenue of pistachios, almonds, walnuts and hazelnuts in Turkey.

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat

Yield uncertainty of pistachios was found out at a higher ratio (49.05%) than others (the uncertainty of price (13.87%) and gross revenue (43.20%). The main source of the uncertainty of gross revenue in the almonds (25.06%) and walnuts (9.35%) is the price uncertainty. But in the hazelnut, it is yield (27.36%) and price (29.62%) uncertainty.

Variability coefficient was found out higher than that of random variability coefficient in the all crops investigated. Even if the result is so, the farmers have met variability at a certain ratio even though they know what is going on around the trend of yield, price and gross revenue and describe the variability around the trends as random.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi içinde tarım sektörü, milli gelir (%13.9), tarımsal nüfus (%35.3), tarımsal faal nüfus (%39.4) ve ihracat (11.4) (1) içindeki oransal payları dikkate alındığında, hala önemini korumaktadır.

Türkiye tarımı bitkisel üretim faaliyeti içerisinde meyvecilik üretim dalının üretim ve dikiliş alanı (%4.99) (2) büyük bir öneme sahiptir. 1997 Yılı verileri (3) itibariyle Türkiye'nin toplam ihracatının (26 244 700 \$) içinde tarım ve ormancılığın (2 678 940 \$) payı %10.2 ve tarım ve orman ürünleri içinde meyve ihracatının (1 308 594 \$) payı ise %48.9'dur. Meyve üretimi içinde ise sert kabuklu meyvelerin üretimi ve dikiliş payı yüksektir. Türkiye'de sert kabuklu meyvelerin üretim miktarı ve dikiliş alanının toplam meyve üretim ve dikiliş alanı içindeki payları sırasıyla %6.18 ve %58.83'tür (4).

Bununla beraber tarımın doğal karakteristiğinden kaynaklanan yüksek (5) verim ve fiyat dalgalanmaları, tarımsal gelirden önemli ölçüde istikrarsızlıklara sebep olmakta ve oluşan dalgalanmaların şiddeti tarım üreticisinin en önemli belirsizlik kaynağını teşkil etmektedir. Arica tarımsal ürün arzının inelastik olmasından dolayı talepteki küçük değişimler fiyatlarda büyük dalgalanmalara yol açmaktadır. Bundan dolayı üretici geleceğe yönelik yatırım ve kararlarda risk ve belirsizlik ile karşı karşıyadır.

Üreticinin geleceğe yönelik yapacağı yatırım ve vereceği kararlarda karşılaştığı çeşitli belirsizlikler içerisinde verim belirsizliği, fiyat belirsizliği ve gelir belirsizliği en önemliler arasındadır.

Bu bakımdan araştırmanın en önemli amacı, Türkiye'de sert kabuklu meyvelerin (Antepfıstığı, badem, ceviz ve fındık) verim, fiyat ve brüt gelirlerinin uzun dönem (1978;1997) içindeki seyirlerini, yıllar itibariyle gösterdikleri mutlak ve oransal istikrarsızlık ve dalgalanma derecelerini ortaya koymaktır. Ayrıca sert kabuklu meyvelerin brüt gelirlerinde yıldan yıla görülen istikrarsızlığın hangi oranlarda verim ve fiyat bileşenlerindeki dalgalanmalardan kaynaklandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte dünyada ve Türkiye'de sert kabuklu meyvelerin üretim miktarı, dikiliş alanları ve dış ticareti incelenmiş ve Türkiye'nin yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Türkiye'de yetiştirilen sert kabuklu meyvelerin (Antepfıstığı, badem, ceviz ve fındık) 1978-1997 yıllarına ait üretim miktarları ve bu ürünlerden çiftçinin eline geçen fiyatlarla ilgili veriler çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) kaynaklarından sağlanan verim ve fiyatlarla ilişkin veriler üzerinde bir değiştirme yapılmaksızın aynen kullanılmıştır. Ayrıca fiyat serisinde "Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar" Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) (1981=100) kullanılarak deflate edilmiştir.

2.2. Yöntem

Çalışmaya konu olan her ürünün verim, fiyat ve brüt gelir serilerine ait aritmetik ortalama, varyans, standart sapma ve değişkenlik (dalgalanma) katsayıları, 20 yıllık (1978-1997) verilere dayanılarak hesaplanmıştır.

Bı çalışmada incelenen ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelirlerindeki belirsizlik iki çeşit "değişkenlik katsayısı" ile ölçülmüştür. Birinci yaklaşımda orjinal verim, fiyat ve brüt gelir serilerinden hesaplanan toplam (sistemik + tesadüfi) varyanslara dayanarak hesaplanan "değişkenlik katsayıları" belirsizlik ölçüsü olarak, ikinci yaklaşımda ise, bu serilere ait uygun trendlerden sapmaların (sistemik bileşenlerinden tamamen arınmış) varyanslarından hesaplanan (tesadüfi değişkenlik katsayıları) belirsizlik ölçüsü olarak kullanılmıştır.

2.2.1. Değişkenlik Ölçüleri

İncelenen ürünlerde, verim, fiyat ve brüt gelir serilerinin mutlak değişkenlik ölçüsü olarak bu serilerin "standart sapmaları", nispi değişkenlik ölçüsü olarak da standart sapmalar ve seri ortalamaları yardımıyla hesaplanan değişkenlik katsayıları kullanılmaktadır. Mutlak değişkenlik ölçüsü olan standart sapma hesap edildiği serinin ortalama etrafındaki dağılımını gösterir. Standart sapma ne kadar büyükse dağılım o oranda fazladır, kuvvetlidir denilebilir. Ancak standart sapma, birimlerin büyüklüğüne de bağlıdır.

Büyük birimlerden oluşan bir seride dağılım şiddetli olmasa bile standart sapma büyük çıkar. Bu durumda, incelenen ürünlerin farklı değerlere sahip olan verim, fiyat ve brüt gelir serilerinin dağılımlarının karşılaştırılmasında standart sapma iyi bir ölçü olmamaktadır. Tek tek ele alınan ürünlerde verim, fiyat ve brüt gelir serilerinin mutlak değişkenlikleri için bir ölçü olmakla beraber, nispi değişkenlikleri hakkında bir fikir vermemektedir.

Çalışmada incelenen ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelir değişkenlikleri arasında mukayeseler yapabilmek için bir oransal değişim ölçüsü olan "değişkenlik katsayısı" kullanılmaktadır. Değişkenlik katsayısı formülle; $DK = S \cdot 100 / \bar{x}$ şeklinde ifade edilebilir. Burada "s" herhangi bir serinin standart sapmasını, x ise aynı serinin aritmetik ortalamasını göstermektedir.

2.2.2. Tesadüfi Değişkenlik Ölçüleri

Herhangi bir olayın belirli bir yıldaki tesadüfi bileşen kıymetini tahmin etmek mümkün değilse de bu tesadüfi bileşene ait dağılımın parametrelerini (ortalama, varyans ve standart sapma gibi) tahmin etmek mümkündür. Zaman serilerinde tesadüfi bileşen sistematik bileşen etrafında birtakım dalgalanmalar (yani, beklenen değerler dışındaki sapmalar) şeklinde görüldüğüne göre, tesadüfi bileşeni tahmin edebilmek için önce sistematik bileşenin tespit edilmesi gerekmektedir. Zaman serilerinin de sistematik bileşeni (ve dolayısıyla bu bileşenden sapmaları) ampirik olarak tayin edebilmek için bazı alternatif usuller bulunmaktadır.

Çoğunlukla bilinen bir teknik, zaman serisine ait sistematik bileşeni uygun bir trend çizgisi ile ortaya çıkararak, bu trend etrafındaki dalgalanmaların tesadüfi bileşeni temsil ettiğini kabul etmektir. İkinci yöntem olarak, sistematik bileşenin her yıl bir önceki yıllara aynı olduğunu kabul etmektir. Bu durumda tesadüfi bileşen, eldeki verilerin birinci derece farkları olmaktadır. Üçüncü yöntemde, sistematik bileşen uygun bir hareketli ortalama ile tespit edilmekte ve bu hareketli ortalama dışındaki sapmalar ise tesadüfi bileşen olarak kabul edilmektedir (6).

Bu çalışmada "trendlerden sapmalar yöntemi" kullanılmıştır. Bu yöntemde, zaman serilerinin sistematik bileşeninin (teknoloji, genel fiyat düzeyi, vs.) doğrusal, polinomial veya diğer şekillerde bir matematiksel fonksiyonla temsil edilebileceği varsayılmakta ve serilerdeki bileşeni ayırdıktan sonra tesadüfi bileşen ortaya çıkarılmaktadır. İncelenen ürünlere ait verim, fiyat ve brüt gelir serilerinin tesadüfi değişkenlik ölçülerini hesaplayabilmek için bu serilere ait tesadüfi bileşenler tahmin edilmiştir. Gerçek değerlerle trend değerleri arasındaki farkların (trendden sapmalar) tesadüfi bileşen vereceği varsayımı altında, verim, fiyat ve brüt gelir serilerine ilişkin trend denklemleri üssel formda tahmin edilmiştir. Üssel trend denklemi,

$$Y = a \cdot b^t \text{ olup, logaritmik form,}$$

$$\log Y = \log a + t \log b \text{ şeklindedir.}$$

Ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelir serilerine uygun trendler tahmin edildikten sonra bu trend çizelgelerinin etrafında görülen verim, fiyat ve brüt gelire ait sapma (dalgalanma) değerleri hesaplanmıştır. Bunun için, incelenen her ürüne ait verim, fiyat ve brüt gelir değerleri (Y_t) ile trend denklemlerinden hesaplanan verim, fiyat ve brüt gelir değerleri (\hat{Y}_t) arasındaki farklar ($Y_t - \hat{Y}_t = e_t$) alınarak bakiye (residual) serileri oluşturulmuştur. Bu değerler incelenen ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelirlerinin beklenen değerler (trend) dışındaki sapmalarını yani tesadüfi bileşenlerini vermektedir. Böylece, yıldan yıla ve enflasyon gibi faktörler nedeniyle beklenen verim, fiyat ve brüt gelirdeki artış ve eksilişler, trend değerleri ayıklanmış ve geriye doğal koşullar ve diğer tesadüfi faktörlerden dolayı ortaya çıkan dalgalanmaların sayısal değerleri kalmıştır. İncelenen ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelirlerinin beklenen değerler dışındaki sapmalarını, yani tesadüfi bileşenlerini temsil eden bu bakiye (residual) serilerinden de "tesadüfi değişkenlik ölçüleri" hesaplanmıştır (6).

Çalışmada kullanılan değişkenlik ölçüleri regresyonun standart sapması (standart derivation of regression) istatistiği ile tesadüfi değişkenlik katsayısı (coefficient of random

variation) olarak adlandırılan istatistiklerden oluşmaktadır. Regresyonun standart sapması trend etrafındaki adlandırılan varyanslarından elde edilmektedir ve bir mutlak değişkenlik ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Regresyonun standart sapması istatistiğine ait formül aşağıdaki gibidir.

$$S_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2}{n-k-1}}$$

Burada; S_{y_i} = i ürününün verim, fiyat veya brüt gelirinin regresyon eğrisinden standart sapması, (verimlerde kg/ağaç; fiyatlarda TL/Kg ve brüt gelirden TL/Ağaç'tır)

y_i = i ürününün verimi (Kg/ Ağaç), fiyatı (TL/Kg) veya brüt geliri (TL/Ağaç)

\hat{Y}_i = i ürününün Y_i 'deki birimlerle verim, fiyat ve brüt gelire ait regresyon tahminleri

n= gözlem sayısı ve k= bağımsız değişken sayısı'nı ifade etmektedir.

Çalışmada incelenen ürünlerin verim, fiyat ve brüt gelirlerinde beklenen değerler dışında ortaya çıkan sapmalar arasında anlamlı mukayeseler yapabilmek için "tesadüfi değişkenlik katsayısı" kullanılmıştır. Bu katsayı aşağıdaki şekildedir.

$$TDK = \frac{S_{y_i}}{\hat{Y}_i} * 100$$

Burada; S_{y_i} = i ürününün verim, fiyat ve brüt gelirinin regresyon gelirinin regresyon eğrisinde standart sapması \bar{Y}_i = i ürününün verim, fiyat ve brüt gelirinin aritmetik ortalamasıdır. Tesadüfi değişkenlik katsayısı, regresyonun standart sapmasının tersine yüzde şeklinde ifade edildiğinden farklı birimlerle ifade edilen dağılımların mukayesesinde kullanılabilir.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERT KABUKLU MEYVELER

3.1. Üretim Miktar ve Dikiliş Alanları

Türkiye'de meyve veren , vermeyen ağaç sayıları ve toplam meyve üretiminin dağılışının incelenebilmesi açısından çizelge 1 hazırlanmıştır.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi, ülkede meyve veren toplam ağaç sayısının % 58.83'ü sert kabuklu meyvelere aittir. Bu oran Türkiye'de meyvecilik üretim faaliyetinde sert kabuklu meyve üretiminin önemli olduğunu göstermektedir. Meyve vermeyen ağaç sayıları dikkate alındığında, toplam 77984000 ağaç içinde sert kabuklu meyve ağaçlarının (44545000 ağaç) payı ise % 57.12'dir. Genel toplamda (meyve veren + meyve vermeyen ağaç sayısı toplamı) bu oran % 58.61 olmaktadır. Türkiye'de toplam meyve üretiminin % 6.18'ini sert kabuklu meyvelerin oluşturduğu görülmektedir.

Dünyada sert kabuklu meyvelerin üretim ve dikiliş alanlarının mutlak ve oransal dağılışını inceleyebilmek için çizelge 2 hazırlanmıştır.

Dünyada en önemli badem üreticileri ve toplam badem üretimindeki payları sırasıyla ABD (%31.45), İspanya (%16.69), İtalya (%7.76), İran (5.84) ve Suriye (%5.13)'dir. Türkiye toplam dünya badem üretiminin % 2.54'üne sahiptir (çizelge 2).

Çizelge 1. Türkiye’de Meyve Üretimi (Ton) ve Verimi (Kg/Ağaç)

Meyveler	Ağaç Sayısı (000 Adet)						Üretim (Ton)			Verim kg/ağaç
	Meyve Veren	KİO (%)	GİO (%)	Meyve Vermeyen	KİO (%)	GİO (%)	Miktar	KİO (%)	GİO (%)	
Yumuşak Çek										
Armut	11280	24.00		2145	24.49		400000	13.07		35.46
Ayva	3000	6.38		600	6.85		95000	3.10		31.67
Elma	32125	68.37		5900	67.35		2550000	83.33		79.38
Muşmula	327	0.70		54	0.62		5100	0.17		15.60
Yeni Dünya	260	0.55		61	0.69		10000	0.33		38.46
TOPLAM	46995	100.0	9.03	8760	100.0	11.23	3060100	100.0	27.44	
Taş Çek. Mey.										
Erik	7340	5.74		1150	5.86		200000	11.53		27.25
İğde	430	0.34		75	0.38		5500	0.32		12.79
Kayısı	9935	7.77		2465	12.56		270000	15.57		27.18
Zerdali	2300	1.80		385	1.96		36000	2.07		15.65
Kiraz	6368	4.98		1965	10.02		215000	12.40		33.76
Kızılcık	1135	0.89		335	1.71		12900	0.74		11.37
Şeftali	10970	8.58		2035	10.37		355000	20.47		32.36
Vişne	3690	2.88		1210	6.17		120000	6.92		32.52
Zeytin	85700	67.02		10000	50.97		520000	29.98		6.07
TOPLAM	127868	100.0	24.55	19620	100.0	25.16	1734400	100.0	15.55	
Turunçgiller										
Limon	5060	20.51		535	19.93		270000	18.84		53.36
Portakal	11235	45.54		960	35.75		740000	51.64		65.87
Mandalina	7620	30.88		895	33.33		365000	25.47		47.90
Turunç	87	0.35		15	0.56		3000	0.21		34.48
Altıntop	670	2.72		280	10.43		55000	3.84		82.09
TOPLAM	24672	100.0	4.74	2685	100.0	3.44	1433000	100.0	12.36	
Sert Kabuklu M										
Antepfıstığı	25340	8.27		19200	43.10		70000	10.16		2.76
Ceviz	3445	1.12		1050	2.36		115000	16.69		33.38
Badem	3775	1.23		640	1.44		33000	4.79		8.74
Fındık	271730	88.71		23200	52.08		410000	59.51		1.10
Kestane	2015	0.67		455	1.02		61000	8.85		30.27
TOPLAM	306305	100.0	58.83	44545	100.0	57.12	689000	100.0	6.18	
Üzümü Meyv.										
Çilek	9050 ha						110000	2.60		18.18(kg/ha)
Dut	2590	17.45		525	22.11		73000	1.72		28.18
İncir	9135	61.53		1085	45.70		243000	5.74		26.60
K. Boynuzu	314	2.11		42	1.80		14400	0.34		45.86
Muz	1190 ha						28000	0.66		23.53 (kg/ha)
Nar	2420	16.30		570	24.00		56000	1.32		23.14
Trab. Hurması	375	2.53		120	5.05		10000	0.24		26.67
Üzüm	545000ha						3700000	87.37		6.78 (kg/ha)
Kivi	12	0.08		32	1.34		190	0.01		15.83
TOPLAM	14846	100.0	2.85	2374	100.0	3.05	4234590	100.0		-
GEN TOPLAM	520686		100.0	77984		100.0	11151090		37.97	-

KİO=Kendi İçindeki Oranı, GİO= Genel İçindeki Oranı

Kaynak: (4) ANONİM, 1998 b. DİE. Tarım İstatistikleri Özeti (1997), DİE Yayınları yayın No: 2137, ISBN 975-19- 1988-6, Ankara.

Çizelge 2. Dünyada Sert kabuklu Meyvelerin Üretim (Mt) ve dikiliş Alanlarının (Ha) Mutlak ve Oransal Dağılımı

(1998)

ÜLKELER	Almonds (Badem)				Chestnuts (Kestane)				Hazelnuts (Fındık)				Pistachios (Antepfıstığı)				Walnuts (Ceviz)			
	Üretim	%	Alan	%	Üretim	%	Alan	%	Üretim	%	Alan	%	Üretim	%	Alan	%	Üretim	%	Alan	%
Cezayir	20000	1.54	27500	1.82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çin	22000	1.69	11000	0.73	115000	21.47	44500	16.79	10000	1.33	7250	-	2800	0.79	16600	6.53	249834	23.44	160000	30.59
Fransa	4500	0.35	1700	0.11	10000	1.87	6500	2.45	4500	0.60	2100	0.39	-	-	-	-	28000	2.63	13900	2.66
Yunanistan	43224	3.32	39800	2.63	11000	2.05	8000	3.02	5000	0.66	2660	0.49	5000	1.41	5050	1.99	20000	1.88	15000	2.87
İran	76000	5.84	50000	3.31	-	-	-	-	5400	0.72	4300	0.78	130000	36.69	120000	47.19	89000	8.35	2300	0.44
İtalya	100926	7.76	90336	5.98	68704	12.82	23500	8.86	107347	14.23	69100	12.60	3000	0.85	3500	1.37	15000	1.41	4250	0.81
Morocco	65000	5.00	135000	8.93	-	-	-	-	-	-	-	-	60	0.02	-	-	6600	0.62	7600	1.45
Pakistan	48990	3.77	10587	0.70	-	-	-	-	-	-	-	-	180	0.05	90	0.04	18600	1.74	1850	0.35
İspanya	217000	16.69	607000	40.18	20000	3.73	7000	2.64	16500	2.19	21500	3.92	-	-	-	-	10000	0.94	5600	1.07
Tunus	58700	4.51	169000	11.19	-	-	-	-	40	0.01	-	-	12000	3.39	22000	8.65	-	-	-	-
Türkiye	33000	2.54	19000	1.26	60000	11.20	39200	14.79	580000	76.91	420000	76.60	60000	16.94	34981	13.76	115000	10.79	57450	10.98
USA	409000	31.45	172000	11.38	-	-	-	-	14970	1.99	12500	2.28	88450	24.97	26600	10.46	199600	18.73	71700	13.71
Suriye	66691	5.13	21000	1.39	-	-	-	-	-	-	-	-	36437	10.28	22000	8.65	-	-	-	-
Kuzey Kore	-	-	-	-	129673	24.21	43000	16.22	-	-	-	-	-	-	-	-	1167	0.11	-	0.11
Boliviya	-	-	-	-	43858	8.19	34000	12.83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Japonya	-	-	-	-	32900	6.14	7000	2.64	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Portekiz	-	-	-	-	20000	3.73	20000	7.54	900	0.12	950	0.17	-	-	-	-	3600	0.34	2000	0.38
Rusya Fede	-	-	-	-	13000	2.43	4700	1.77	1400	0.18	1200	0.22	-	-	-	-	7100	0.66	15000	2.87
Yugoslavya	-	-	-	-	1400	0.26	600	0.23	-	-	-	-	-	-	-	-	24594	2.31	12200	2.33
Ukrayna	-	-	-	-	-	-	-	-	146	0.02	110	0.02	-	-	-	-	77240	7.25	33000	6.31
Almanya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12600	1.18	5120	0.98
Hindistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30000	2.81	30100	5.75
Romanya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-32880	3.08	2326	0.44
Diğerleri	90990	10.41	63365	10.39	10150	1.90	5795	10.22	7852	1.04	6620	1.21	1938	4.61	3455	1.36	124987	11.73	60077	15.90
DÜNYA	1300348	100.00	1510842	100.00	535685	100.00	265095	100.00	754055	100.00	548290	100.00	354265	100.00	254276	100.00	1065802	100.00	523096	100.00

(*) Diğerleri, Badekte Afganistan, Arjantin, Avustralya, Azerbaycan, Roma-Hersek, Hırvatistan, G. Kıbrıs, Cate d'alura, Filistin, Gürcistan, Irak, Ürdün, Makedonya, Moldova, Libya, İsrail, Bulgaristan, Şili, Lübnan, Mexico, Kestane: Bosna-Hersek, Bulgaristan, Macaristan, G. Kore, Kamerun, Kenya, Malavi, Slovenya, İsviçre, Zimbabve, Fındıkta: G. Kıbrıs, Gürcistan, Macaristan, Moldova, Kamerun, Balerus, Tacikistan, Kirgizistan, Azerbaycan, Antep Fıstığında: Madagaskar, Mairutus, Afganistan, G. Kıbrıs, Ürdün Cevizde: Bulgaristan, Şili, Lübnan, Mexico, Avusturya, Slavakya, Brezilya, Çek Cumh., Balerus, Belç-Lux, Slovenya, İsviçre, Moldova, Makedonya, Ürdün, Irak, Macaristan, G. Kıbrıs, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Azerbaycan, Avustralya, Arjantin, Afganistan'ı kapsamaktadır.
Kaynak: (9) ANONİM, 1999 a, FAO, Quarterly Update of 1998 Production, and Production Induces Data, Rome.

Kestane üretiminde ise Kuzey Kore (% 24.21), Çin (%21.47) ve İtalya (%12.82) dünyada ilk üç sırayı almaktadırlar. Türkiye 60 000 ton kestane üretimi ile toplam dünya kestane üretiminin % 11.20'sini oluşturmakta ve İtalya'dan sonra dördüncü sırayı almaktadır.

Fındık Türkiye tarımının en önemli ihraç ürünlerinden birisidir (7). Aynı zamanda ülkedeki toplam sert kabuklu meyve üretiminin yaklaşık %4'üne (4) sahiptir. Dünyada toplam fındık üretiminin % 76.91'i Türkiye'ye aittir. Üretimde Türkiye'ye rakip olabilecek tek ülke İtalya % 14.23'lük pay ile Türkiye'nin almış olduğu payın 1/5'i düzeyinde bir orana sahiptir.

Dünyada antepfıstığı üretiminde öne çıkan ülke İran, ABD ve Türkiye'dir ve bunların toplam üretim aldıkları paylar sırası ile % 39.69, %24.97 ve %16.94'dür.

Dünyada en önemli ceviz üreticileri Çin, ABD ve Türkiye olup bu ülkeler toplam dünya ceviz üretiminin % 60'dan fazlasını sağlamaktadırlar. Türkiye 115 000 ton ceviz üretimi ile toplam dünya ceviz üretiminin %10.79'una sahiptir (Çizelge 2).

3.2. Sert Kabuklu Meyvelerin Dış Ticareti

Dünyada ve Türkiye'de sert kabuklu meyvelerin ihracat ve ithalatına ait miktar ve değerlerini inceleyebilmek için çizelge 3 ve 4 hazırlanmıştır.

Çizelge 3. Dünyada ve Türkiye'de Sert Kabuklu Meyvelerin İhracatlarının Mutlak ve Oransal Dağılımı

ÜRÜNLER	DÜNYA				TÜRKİYE				(2/1) (%)	(4/3) (%)
	Miktar (Mt) (1)	%	Değer (Bin\$) (3)	%	Miktar (Mt) (1)	%	Değer (Bin\$) (3)	%		
Badem	39742	7.10	90763	4.79	299	0.20	1103	0.17	0.75	1.22
Kestane	92205	16.48	234601	12.38	6421	4.29	8500	1.31	6.96	3.62
Fındık	201874	36.08	831409	43.88	138559	92.61	622258	95.77	68.64	74.84
Antep Fıstığı	148484	26.53	591558	31.23	4327	2.89	17794	2.74	2.91	3.01
Ceviz	77284	13.81	146228	7.72	11	0.01	52	0.01	0.01	0.04
TOPLAM	559589	100.0	1894559	100.0	149617	100.0	649707	100.0	26.74	34.29

Kaynak: (8) ANONİM, 1999 b. FAO. Agricultural Trade Data for Plant Production (1997), Rome.

Çizelge 3'den izlenebileceği gibi dünyada ihracata konu olan sert kabuklu meyvelerin toplam ihracatı içerisinde % 36.08'lik pay ile fındık birinci sırada yer almaktadır. Bu oran dolar bazında % 43.88'dir (çizelge 3). Türkiye'de sert kabuklu meyvelerin ihracatının % 92.61'ini fındık oluşturmaktadır. Bunu % 4.29 ile kestane, % 2.89 ile antepfıstığı ve diğerleri izlemektedir.

Türkiye 1997 yılı verileri itibariyle dünyada sert kabuklu meyve ihracatının miktar bazında % 79.27'sine ve değer (\$) bazında ise % 82.73'üne sahiptir. Türkiye'nin dünya ihracatındaki payının yüksekliği önemli ölçüde fındıktan kaynaklanmaktadır. Zira Türkiye'nin dünya fındık ihracatındaki payı miktar olarak % 68.64 ve değer (\$) olarak ise % 74.84'dür. Bunu sırasıyla kestane (% 6.96 ve % 3.62) ve antepfıstığı (% 2.91 ve %3.01) izlemektedir (çizelge 3).

Çizelge 4.Dünyada ve Türkiye’de Sert kabuklu Meyvelerin İthalatlarının Mutlak ve Oransal Dağılımı

ÜRÜNLER	DÜNYA				TÜRKİYE				(2/1) (%)	(4/3) (%)
	Miktar (Mt) (1)	%	Değer (Bin\$) (3)	%	Miktar (Mt) (1)	%	Değer (Bin\$) (3)	%		
Badem	32354	5.65	113777	5.99	587	28.83	195	8.66	1.81	0.17
Kestane	85759	14.98	174956	9.22	19	0.93	36	1.60	0.02	0.02
Fındık	221084	38.60	876302	46.16	484	23.77	666	29.56	0.22	0.08
Antep Fıstığı	173270	30.26	607112	31.98	319	15.67	1080	47.93	0.18	0.18
Ceviz	60207	10.51	126183	6.65	627	30.80	276	12.25	1.04	0.22
TOPLAM	572674	100.0	1898330	100.0	2036	100.0	2253	100.0	0.36	0.12

Kaynak: (8) ANONİM, 1999 b. FAO, Agricultural Trade Data for Plant Production (1997), Rome.

Dünyada sert kabuklu meyve ithalatı içinde en önemli paylar % 3860 ile fındık ve % 30.26 ile antepfıstığına aittir. Türkiye’nin sert kabuklu meyve ihracatındaki önemli yerinin tersine bu meyvelerin ithalatında önemsenmeyecek bir yere sahiptir. Zira Türkiye’nin dünya toplam sert kabuklu meyve ithalatındaki payı üretim bazında sadece % 3.27 ve değer (\$) bazında ise % 0.17’dir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Herhangi bir ürünün verim, fiyat ve gelirlerindeki (tesadüfi veya öngörülmeyen değişkenlik) üretici açısından iki tür yaklaşımla ele alınmaktadır. Birincisi, bazı üreticilerin tarım ürünlerindeki verim, fiyat ve gelir serilerinin uzun dönem ortalamalarından herhangi bir sapmayı tesadüfi olarak kabul etmeleri, esas olarak bu yaklaşım “bilgisizlik” durumunu temsil etmektedir. ikincisi, üreticilerin, teknolojik gelişmeler, fiyat değişimleri gibi bazı teknik ve ekonomik faktörlerin farkında olup, ürünün verim ve fiyatında ortaya çıkan tesadüfi değişmeyi uzun dönem ortalamasından bir sapma değil verim ve fiyat trendlerinden bir sapma olarak düşünülmalıdır (10).

Araştırmada yer alan ürünlere ait verim, fiyat ve brüt gelirlere ilişkin seriler çizelge 5’de verilmiştir.

4.1. Verim Belirsizliği

Antepfıstığı, badem, ceviz ve fındıkta 1978-1997 dönemi ağaç başına verim serisinin hesaplanan değişkenlik ve tesadüfi değişkenlik ölçüleri çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6’da görülen standart sapma ve buna bağlı olarak değişkenlik katsayıları, üreticinin verimdeki dalgalanmaların tamamını önceden görülmeyen veya tesadüfi olarak nitelediği varsayımı altında hesaplanmıştır.

Çizelgede görüldüğü gibi, verim serilerine ait değişkenlik katsayıları antepfıstığında % 49.05, bademde % 16.27, cevizde % 8.97 ve fındıkta %27.36’dır. Buna göre örneğin antepfıstığı verimindeki % 49.05 oranındaki değişimin tesadüfi olarak nitelediği varsayımı altında

Çizelge 5. Türkiye'de bazı Önemli Sert Kabuklu Meyvelerde Verim, Reel Fiyat ve Brüt Gelir Serileri

(1978-1997)

Yıllar	TEFE (1981=100)	ANTEPİSTİĞİ				BADEM				CEVİZ				FINDIK			
		Verim	Ort. Cari	Ort. Reel	Brüt Gelir	Verim	Ort. Cari	Ort. Reel	Brüt Gelir	Verim	Ort. Cari	Ort. Reel	Brüt Gelir	Verim	Ort. Cari	Ort. Reel	Brüt Gelir
		(kg/ağaç)	Fiyat	Fiy.	(TL/ağaç)	(kg/ağaç)	Fiy.	Fiy.	(TL/ağaç)	(kg/ağaç)	Fiy.	Fiy.	(TL/ağaç)	(kg/ağaç)	Fiy.	Fiy.	(TL/ağaç)
(1)	(TL/Kg)	(TL/Kg)	(1*2)	(1)	(TL/Kg)	(TL/Kg)(2)	(1*2)	(1)	(TL/Kg)	(TL/Kg)(2)	(1*2)	(1)	(TL/Kg)	(TL/Kg)(2)	(1*2)	(1)	(TL/Kg)
1978	22.4	0.41	54.35	242.63	99.48	7.22	22.53	100.58	726.19	39.39	27.61	123.26	4855.21	1.35	20.22	90.27	121.86
1979	39.2	1.24	114.79	292.83	363.111	6.88	38.19	97.42	670.25	42.45	50.42	128.62	5845.78	1.22	39.78	101.48	123.81
1980	74.6	0.46	149.57	200.50	92.23	8.31	79.86	107.05	889.59	37.77	88.26	118.31	4468.57	1.01	80.73	108.22	109.30
1981	100.0	1.44	350.93	350.93	505.24	8.37	104.19	104.19	872.07	38.36	112.86	112.86	4329.31	1.43	11.41	111.41	159.32
1982	127.0	0.75	414.56	326.43	244.82	10.00	101.05	79.57	795.70	37.74	174.65	137.52	5190.01	0.89	134.89	106.21	94.53
1983	165.7	1.44	645.24	389.40	560.74	10.50	150.96	91.10	956.55	39.06	194.03	117.10	4573.93	1.59	139.30	96.14	152.86
1984	249.1	1.31	805.96	323.55	423.85	8.46	269.16	108.05	914.10	34.73	308.83	123.98	4305.83	1.21	197.52	79.29	95.94
1985	356.8	1.93	1060	297.09	573.38	9.62	403.00	112.95	1086.58	33.59	447	125.28	4208.16	0.72	462	129.48	93.23
1986	462.3	1.61	1468	321.87	518.21	9.90	512.00	110.75	1096.42	33.95	625	135.19	4589.70	1.20	682	147.52	177.02
1987	610.4	1.58	2206	361.40	571.01	8.14	772	126.47	1029.47	33.79	861	141.06	4766.42	1.09	1026	168.09	183.22
1988	1064.4	0.78	3255	305.81	238.53	10.40	1488	139.80	1453.92	33.56	1768	166.10	5574.32	1.54	1633	153.42	236.27
1989	1790.5	1.99	5733	320.19	637.18	11.40	2138	119.41	1361.27	34.50	2606	145.55	5021.43	2.14	2051	114.55	245.14
1990	2741.1	0.69	7253	264.60	182.57	11.40	3077	112.25	1279.65	35.41	3749	136.77	4843.03	1.42	2884	105.21	149.40
1991	4260.4	3.04	12259	287.74	874.73	11.40	4242	99.57	1135.10	36.55	5613	131.75	4815.46	1.28	4218	99.01	126.73
1992	7051.6	1.32	18987	269.26	355.42	11.80	7017	99.51	1174.22	35.50	9835	139.47	4951.19	2.17	6972	98.87	214.55
1993	11546.0	2.18	34119	295.50	644.19	12.10	12944	112.11	1356.53	33.64	17527	151.80	5106.55	1.19	12617	109.28	130.04
1994	25212.6	1.71	78710	312.19	533.85	12.00	30510	121.01	1452.12	34.82	36445	144.55	5033.23	1.89	46652	185.03	349.71
1995	47528.5	1.51	167957	353.38	533.60	9.57	72558	152.66	1460.96	31.86	74642	157.05	5003.61	1.68	61840	130.11	218.59
1996*	83602.6	2.45	272026	325.38	797.18	11.20	122095	146.04	1635.65	33.36	131043	156.75	5229.18	1.65	113571	135.85	224.15
1997*	134657.9	2.76	397114	294.91	813.95	8.74	218776	162.47	1419.99	33.38	233718	173.56	5793.43	1.51	170876	201.16	303.75

(*) 1987 = 100 TEFE dikkate alınarak yeniden bir uygulamaya tabi tutulmuştur.

Kaynak: (11) ANONİM, Çeşitli yıllara, DİE, Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar, DİE Yayınları, Ankara.

(12) ANONİM, Çeşitli Yıllara, DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yayınları, Ankara.

(4) ANONİM, 1998b, DİE, Tarım İstatistikleri, Özeti (1997), DİE Yayınları No: 2137, ISBN 975-19-1988-6, Ankara.

Çizelge 6. Verim serilerine İlişkin Değişkenlik ve Tesadüfi Değişkenlik Ölçüleri (1978-1997)

Ürün Adı	Verim Serisinin Standart Sapması (S)	Verim Serisine Ait Regresyonun Standart Sapması (Sy)	Verim Serisinin 1978-1997 Dönemi Ortalama (Y)	Değişkenlik Katsayısı (D.K) (%)	Tesadüfi Değişkenlik Katsayısı (TDK) (%)
Antepfıstığı	0.72343	0.669828993	1.4750	49.05	45.41
Badem	1.6186	1.288795723	9.9500	16.27	12.95
Ceviz	3.1186	2.201391346	34.775	8.97	6.33
Fındık	0.37900	0.34020582	1.3850	27.36	24.56

Verim Serisini En İyi Temsil Eden Trend Denklemi

Antepfıstığı	: Y= 1.346* (1.01303) ¹
Badem	: Y= 9.727* (1.00962) ¹
Ceviz	: Y= 35.418* (0.99488) ¹
Fındık	: Y= 1.361* (1.01149) ¹

hesaplanmıştır. Çizelge 6'da görülen tesadüfi değişkenlik katsayıları antepfıstığında % 45.41, bademde % 12.95, cevizde % 6.33 ve fındıkta % 24.56'dır. Buna göre üreticinin teknik ve ekonomik gelişmelerden habersiz olduğu, üretim tekniği, plan ve karar vermede antepfıstığında % 45.41, bademde % 12.95, cevizde % 6.33 ve fındıkta %24.56 oranında bir belirsizlikle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Özellikle antepfıstığı verimine ilişkin değişkenlik katsayısının yüksek (%45.41) olması ve ayrıca değişmelerin hangi yönde olacağını bilinmediği bu durumun tekrarı, üreticiyi ileriye yönelik yapacağı üretim planlarında çok zor durumlara sokacak, belki de üretimden vazgeçmeye zorlayacaktır (13).

Teknoloji ve ekonomide gelişmeleri izleyen bir üretici için belirsizliğin şiddetinin yüksek (%45.41) olması ve ayrıca değişmelerin hangi yönde olacağını bilinmediği bu durumun tekrarı üreticiyi ileriye yönelik olmaması beklenir. Nitekim, incelenen bütün ürünlerde tesadüfi değişkenlik katsayısı değişkenlik katsayısından daha düşük çıkmıştır. Bu sonuç aslında üreticilerin teknik ve ekonomik gelişmeleri yakından izlemeleri durumunda kısmen de olsa belirsizliklerin önüne geçilebileceğini göstermektedir.

4.2 Fiyat Belirsizliği

İncelemede ürünlere ait 1978-1997 dönemi reel fiyat serisine göre hesaplanan değişkenlik ölçüleri çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelgeden de görülebileceği gibi değişkenlik katsayısı antepfıstığında % 13.87, bademde % 19.01, cevizde %12.10 ve fındıkta % 19.62'dir. Tesadüfi değişkenlik katsayıları ise incelenen bütün ürünlerin değişkenlik katsayısından (antepfıstığı hariç) düşük olup, bunlar sırasıyla % 14.21, % 13.72, % 7.60 ve % 25.72'dir.

Antepfıstığında fiyat belirsizliğinin (% 13.87) verim belirsizliğinden (% 49.05) düşük oluşu, bu ürünün destekleme kapsamında olması ile açıklanabilir. Ayrıca bu üründe ortaya çıkan yüksek verim belirsizliği periyodisiteye bağlanmaktadır (10).

Çizelge 7. Reel Fiyat Serilerine İlişkin Değişkenlik ve Tesadüfi Değişkenlik Ölçüleri (1978,1997)

Ürün Adı	Reel Fiyat Serisinin Standart Sapması (S)	Reel Fiyat Serisine Ait Regrasyonun Standart Sapması (SY)	Reel Fiyat Serisinin 1978-1997 Dönemi Ortalaması (Y)	Değişkenlik Katsayısı (D.K) (%)	Tesadüfi Değişkenlik Katsayısı (TDK) (%)
Antepfıstığı	42.857	43.90777956	309.00	13.87	14.21
Badem	21.182	15.559447517	111.43	19.01	13.72
Ceviz	16.602	10.41713033	137.15	12.10	7.60
Fındık	32.689	28.3859376	110.35	29.62	25.72
Reel Fiyat Serisini En İyi Temsil Eden Trend Denklemi					
Antepfıstığı	: $Y = 301.995 * (1.00244)^t$				
Badem	: $Y = 112.202 * (1.01042)^t$				
Ceviz	: $Y = 138.038 * (1.00733)^t$				
Fındık	: $Y = 120.226 * (1.01125)^t$				

Badem ve Cevize ait tesadüfi fiyat değişkenlik katsayılarının düşüklüğü, üreticilerin teknolojik ve ekonomik olaylardaki gelişmelerden haberdar olmaları durumunda belirsizliğin azalabileceğini göstermektedir.

Fındık tarımında üreticinin tekno-ekonomik gelişmelerden haberdar olması durumunda belirsizlikte % 5 civarında bir azalma beklenir. Ancak fiyata ilişkin belirsizlik katsayısı yine de % 25'ler düzeyinde seyretmektedir. Bu durumun fındığın 1994 yılında destekleme kapsamından çıkarılması ile fiyatlarda görülen aşırı dalgalanmalardan kaynaklandığı ifade edilebilir.

4.3. Gelir Belirsizliği

İncelenen ürünlerin brüt gelirleri, verim ve reel fiyatın çarpımı ile elde edilmiştir. Brüt gelir serisine ait hesaplanan değişkenlik ve tesadüfi değişkenlik katsayıları çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Brüt Gelir Serilerine İlişkin Değişkenlik ve Tesadüfi Değişkenlik Ölçüleri (1978,1997)

Ürün Adı	Brüt Gelir Serisinin Standart Sapması (S)	Brüt Gelir Serisine Ait Regrasyonun Standart Sapması (Sy)	Brüt Gelir Serisinin 1987-1997 Dönemi Ortalama (Y)	Değişkenlik Katsayısı (D.K) (%)	Tesadüfi Değişkenlik Katsayısı (TDK) (%)
Antepfıstığı	227.17	189.1264525	525.91	43.20	35.96
Badem	279.67	124.5151891	1115.8	25.06	11.16
Ceviz	458.38	441.2412583	4093.2	9.35	9.00
Fındık	71.137	53.37286479	156.09	45.69	34.19
Brüt Gelir Serisini En İyi Temsil Eden Trend Denklemi					
Antepfıstığı	: $Y = 407.380 * (1.03276)^t$				
Badem	: $Y = 1096.478 * (1.02014)^t$				
Ceviz	: $Y = 4897.788 * (1.00284)^t$				
Fındık	: $Y = 162.181 * (1.02287)^t$				

Çizelge 8'de görüldüğü gibi incelenen bütün ürünlerde tesadüfi değişkenlik katsayıları değişkenlik katsayılarından düşüktür. Bu oranlar sırasıyla antepfıstığı % 35.96 , % 43.20, bademde% 11.06 , % 25.0, cevizde % 9.00 , % 9.35 ve fındıkta % 34.19 - %45.69'dur. Bu sonuçlar, üreticilerin teknolojik ve ekonomik olaylardaki gelişmelerden haberdar olması durumunda brüt gelir belirsizliğinde pozitif yönde bir değişimin olabileceğini ifade etmektedir. Fındığın incelenen ürünler içerisinde en yüksek brüt gelir belirsizliğine sahip olduğu gösterilmektedir. Bilindiği gibi 1983 yılında 2844 sayılı "Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkındaki Kanun" ile fındık üretiminin uygun alanlarda yapılması amaçlanmıştır. Bu kanun ve yönetmelikler çerçevesinde 13 ilde fındık üretimine izin verilmiş ve 35 979 ha. Fındık bahçesi üretim dışı bırakılmış buna karşın fındık üretimine izin verilen alanların belirlenmesinde ilgili yönetmelik kitlelerine yeterince uyulmamıştır. Ayrıca üretime izin verilmeyen alanlardaki fındık bahçelerinin sökülmesi; söküm kararının bahçe sahiplerine bırakılması, ödenecek tazminat miktarının yeterli olmayışı ve yüksek fiyat politikalarının uygulanmasından dolayı uygun görülmemektedir (15).

Fındık için hesaplanan brüt gelirdeki belirsizlik oranının yüksek oluşu, fındık üretimine ait yasal düzenleme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan belirsizliklere bağlanabilir.

5.SONUÇ

Türkiye'de antepfıstığı, badem, ceviz ve fındıkta 20 yıllık zaman serisi verilerinin kullanılması sonucu yapılan analizlerde, verim, fiyat ve brüt gelirden farklı oranlarda belirsizlikler tespit edilmiştir.

Antepfıstığında verim belirsizliği (% 49.05), fiyat (% 13.87) ve gelir (% 43.20) belirsizliklerden daha yüksek bulunmuştur. Bu üründe brüt gelir değişkenlik katsayısı % 43.20'dir.Brüt gelirin verim ve fiyatlardaki değişimin bir fonksiyonu olduğu dikkate alınır, brüt gelirdeki belirsizliğin daha çok verimdeki belirsizlikten kaynaklandığı söylenebilir.

Bademde gelir belirsizliği (% 25.06) verim ve fiyat belirsizliklerinden daha yüksektir ve bu yükseklik verimden çok fiyat belirsizliği ile açıklanabilir. Bu üründe verim, fiyat ve gelire ait tesadüfi değişkenlik ölçüleri değişkenlik katsayılarından önemli ölçüde düşüktür. Badem üreticisi, teknolojik ve ekonomik gelişmelerden haberdar olması ve izlenmesi durumunda verim, fiyat ve gelir belirsizliğinde sırasıyla % 3.32, % 5.29 ve %13.9 oranında etkili olabileceği ifade edilebilir.

İncelenen ürünler içerisinde verim (% 8.97), fiyat (% 12.10) ve gelir (% 9.35) belirsizliğinde en düşük oran cevizdedir. Ancak fiyat belirsizliği yine de % 12.20 ile en yüksek durumdadır. Brüt gelirden düşük de olsa ortaya çıkan belirsizlikte (% 9.35) fiyat belirsizliğinin göreceli yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

Fındıkta verim, fiyat ve brüt gelire ilişkin hesaplanan değişkenlik ve tesadüfi değişkenlik kayıtları birbirine yakın bir durumdadır. Sırasıyla bu oranlar verimde % 27.36 - % 24.56, fiyatta % 29.62 - %25.72 ve gelirden % 45.69 - % 34.19'dur. Aslında değişkenlik katsayısı ile tesadüfi

değişkenlik katsayısı arasında önemli bir farkın olmayışı, ürünün verim, fiyat ve gelir trendlerinden haberdar olup da sadece bu trend etrafındaki dalgalanmaları tesadüfi olarak nitelendiren üreticinin dahi belirli bir düzeyde belirsizlikle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Fındıkta ortaya çıkan gelir belirsizliğinin yüksekliği (% 45.69) daha çok fiyat belirsizliğinden kaynaklansa da, verim belirsizliğinin kapsamı da rolünün (% 29.62) olduğu söylenebilir. Bu durum, fındığın 1994 yılında destekleme kapsamı dışında bırakılması, izlenen yüksek fiyat politikaları ve gelir belirsizliği bölümünde açıklanan 2844 sayılı yasanın yeterince uygulanmayışı ile açıklanabilir.

Sonuç olarak gelir belirsizliğinin en yüksek olduğu iki ürün fındık (% 34.19) ve antepfıstığıdır (% 35.96). Bu iki ürünün bölge ve ülke ekonomisi içerisinde önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla gelir belirsizliğine sebep olan verim ve fiyat belirsizliği konusunda şu hususlar ifade edilebilir.

Brüt gelirdeki belirsizliği azaltmak amacıyla destekleme politikalarının daha etkin olması, destekleme alımlarının devam etmesi ve ürün fiyatlarının belirlenmesinde en azından reel fiyat düzeyinin korunmasına önem verilmelidir. Antepfıstığında yüksek verim belirsizliğine sebep olan periyodisiteye karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Bunun yanı sıra devletin fındık üretiminde kalitenin artırılması ve ürün stokunun oluşmaması için fındık piyasasına müdahale etmesi gerektiği ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

1. İNAN, H., İ., (1998). Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, Ziraat Fakültesi, Değirmenaltı, Tekirdağ.
2. ANONİM, (1998 c). DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1997, DİE Yayın No: 2110, ISBN 975-19-1942-8, Ankara.
3. ANONİM, (1998 a). DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1997, DİE Yayınları yayın No: 2212, ISSN 0259-5338, Ankara.
4. ANONİM, (1998b). DİE, Tarım İstatistikleri Özeti (1997), DİE Yayınları yayın No: 2137, ISSN 975-19-1988-6, Ankara.
5. EERKUŞ ve ARK., 1995. Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No: 5, ISBN 975-7185-01-9, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
6. KİRE., (1975). "Türkiye ve Kuzeydoğu Anadolu Tarımında Belirsizlik ve Ekonomik Etkileri, Atatürk Üniversitesi Yayın No: 397 Erzurum.
7. AKÇAY and et all, (1996). "The Marketing and Production of Hazelnut in Turkey", Proceedings of the Fourth International Symposium on Hazelnut, ISHS Working Groups Nuts, Gent Oostakker - Belgium.
8. ANONİM, (1999 b). FAO, Agricultural Trade Data for Plant Production 1997, Rome.
9. ANONİM, (1999 a). FAO Quarterly Update of 1998 Production and Production Induces Data. Rome.
10. DİLMEN, B., (1976). Gaziantep Yöresinde Antepfıstığı Üretiminin Ekonomik Analizi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 447, Ziraat Fakültesi Yayın No: 210 Erzurum.

11. ANONİM, ÇEŞİTLİ YILLAR a. DİE, Çiftinin Eline Geçen Fiyatlar, DİE yayınları, Ankara.
12. ANONİM ÇEŞİTLİ YILLAR b. DİE. Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE Yayınları, ankara.
13. DİLMEN, B., (1984) "Tarımsal Ürünlerde Belirsizliğin Etkileri; Gaziantep İlinde Yetiştirilen Bazı Ürünlerin Belirsizlik Analizleri", MPM Verimlilik Dergisi, Cilt 13. Sayı: 2. Ankara.
14. KIZILASLAN, H., N., KIZILASLAN, (1995). "Gaziantep İli Antepfıstığı Tarımında Belirsizlik Analizleri", MPM Verimlilik Dergisi, MPM Yayınları ISSN 1013-1388, Ankara.
15. BOZOĞLU, M., 1998. "Fındıkta Uygulanan Destek Politikasına Alternatif Politika Önerisi", Türk-Koop Ekin Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5, ISSN 1301-515 X, Ankara.

becya

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Organları YÖNETİM KURULU

- Başkan** : **Kamil ÖZDEMİR**
Pankobirlik Genel Müdürü
- Başkan Yardımcısı** : **M. Nedim YILMAZ**
TİGEM - Daire Başkanı
- Muhasip Üye** : **Turhan GEVREK**
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Muhasebe Müdürü
- Üye** : **Prof. Dr. Burhan AYKAÇ**
G.Ü. İ.İ.B.F Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ**
G.Ü. İ.İ.B.F İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Celal ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : **Doç. Dr. Ahmet TURAN**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **İlhan YILDIRIM**
Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Müdürü

DENETLEME KURULU

- Başkan** : **Özdemir ÜNSAL**
TC Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü
- Üye** : **Doç. Dr. Nevzat AYPEK**
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi
- Üye** : **H. İbrahim GENECİ**
Pankobirlik Teftiş Kurulu Başkanı

◆ Vakıf Organlarının üyelerinin isimleri soyadı sırasıyla yazılmıştır.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU'NUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI
(1999 Yılı İçin)

1.	1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	600.000.-
2.	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	300.000.-
3.	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	600.000.-
4.	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	300.000.-
5.	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	400.000.-
6.	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	600.000.-
7.	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	400.000.-
8.	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	600.000.-
9.	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 44)	600.000.-
10.	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	400.000.-
11.	The Cooperative Movement In Turkey and Its Expoceted Development (Yayın No. 46)	400.000.-
12.	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	800.000.-
13.	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	800.000.-
14.	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	600.000.-
15.	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	600.000.-
16.	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	300.000.-
17.	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	600.000.-
18.	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 57)	800.000.-
19.	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	800.000.-
20.	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60)	800.000.-
21.	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	600.000.-
22.	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey and In The United States Of America (Yayın No. 63)	800.000.-
23.	'Dünyada Mekan' Konut Kooperatifleri -Seminer- Tebliğleri (Yayın No. 64)	600.000.-
24.	'Altın Bilezik' Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	600.000.-
25.	'Bir Lokma Bir Hırka' Tüketim Kooperatifleri -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 66)	600.000.-
26.	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 67)	800.000.-
27.	XII. International Turkish Cooperative Congress -Papers (Yayın No. 68)	800.000.-
28.	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler -Araştırma (Yayın No. 70)	800.000.-
29.	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	800.000.-
30.	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	700.000.-
31.	Türkiye'deki Sendikalar Faaliyetleri İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları -Araştırma (Yayın No. 73)	800.000.-
32.	Yeni Seminer Tebliğleri -(Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	600.000.-
33.	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	600.000.-
34.	'Kooperatifler ve Özelleştirme' Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	600.000.-
35.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	800.000.-
36.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	1.000.000.-
37.	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	1.000.000.-
38.	1992 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 80)	1.200.000.-
39.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	1.200.000.-
40.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	1.200.000.-
41.	Millî Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğler (Yayın No. 83)	800.000.-
42.	1993 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 84)	2.000.000.-
43.	1994 Kooperatifçilik Yıllığı (Yayın No. 85)	2.000.000.-
44.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 86)	2.000.000.-
45.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 87)	2.000.000.-
46.	Türkiye'de Kooperatifçilik (Yayın No. 88)	600.000.-

Not: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerine % 25 iskontolu olarak satılır.

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION İN TÜRKİYE
Adet (TL)	800.000	Karınca'nın Eki	1.500.000	2.500.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	4	8
Adet (DM)	3		7	12
Yıllık (TL)	8.000.000 (12 sayı ve Karınca Kardeş)		6.000.000 (4 sayı)	5.000.000 (2 sayı)

Yayın İsteme Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi No. 38/A 06420 Kızılay-Ankara

Tel : (312) 431 61 25 - 431 61 26

Faks : (312) 434 06 46

Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No.: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şubesi 30440/217051 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil, yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri halinde yayınlar ödemesi olarak gönderilir.